

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

ISSN 2522-1736
ISSN Online 2663-4902

ICV 2018:72.46

Міністерство освіти і науки України

Ніжинський
державний університет
імені Миколи Гоголя

Наукові записки

Психолого-педагогічні
науки

№ 1

Ніжин – 2022

УДК 159.9(05)"540.3"+37(05)"540.3"
НЗ4

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: Бурназова Віра Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методики навчання мистецьких дисциплін, заступник декана з навчально-методичної роботи факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету.

Відповідальний секретар: Демченко Наталія Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Члени редколегії:

Маноліс Дафермос, доцент кафедри психології Критського університету (Ретимно, Греція);

Лосєва Наталія Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Лісовець Олег Васильович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя;

Міненко Антоніна Олексіївна, доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної та початкової освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка;

Корнієнко Інокентій Олексійович, доктор психологічних наук, доцент кафедри психології Мукачівського державного університету;

Шпорун Оксана Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри психології КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»;

Книш Анастасія Євгенівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами Харківського політехнічного інституту.

Збірник включено до переліку наукових видань, публікації яких зараховуються до результатів дисертаційних робіт з педагогіки (Затверджено наказом МОН України від 07.10.2016 р. № 1222).

ISSN 2522-1736

ISSN Online 2663-4902

Рекомендовано Вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
Протокол № 11 від 28.04.2022 р.

Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. В. В. Бурназової. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. № 1. 122 с.

Адреса видавництва: вул. Воздвиженська, 3^А, м. Ніжин, Чернігівська обл.,
Україна, 16600.
Тел.: (04631) 7–19–72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net, www.ndu.edu.ua

Адреса сайту журналу
у друкованій версії: <http://lkr.ndu.edu.ua/index.php/nz/>

Верстка та макетування – **О. В. Борщ**
Літературне редагування – **А. М. Конівненко**

Підписано до друку
Гарнітура Arial
Замовлення №

Формат 60x84/8
Обл.-вид.арк. 10,86
Ум. друк. арк. 14,64

Папір офсетний
Тираж 100 пр.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.

НДУ імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3^А

© В. В. Бурназова, головний редактор, 2022
© НДУ ім. М. Гоголя, 2022

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

ISSN 2522-1736
ISSN Online 2663-4902

ICV 2018:72.46

Ministry of Education and Science of Ukraine

Nizhyn Mykola Gogol
State University

Research Notes

Psychology and Pedagogy
Research

ISSUE 1

Nizhyn – 2022

Research Notes [Naukovi Zapysky] Nizhyn Mykola Gogol State University

EDITORIAL BOARD:

Editor-in-Chief: Burnazova Vira, Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of the theory and methodology of teaching artistic disciplines, Associate Dean of The Faculty of Psychological and Pedagogical Education and Arts, Berdyansk State Pedagogical University.

Executive Secretary: Demchenko Nataliia, Candidate of Pedagogic Sciences (PhD), Associate Professor at the Department of Pedagogy, elementary education and educational of Nizhyn Mykola Gogol State University.

Editorial Board Members:

Manolis Dafermos, Associate professor at the Department of Psychology, University of Crete.

Loseva Natalia, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy, elementary education and educational of Nizhyn Mykola Gogol State University.

Lisovets Oleg, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Social Pedagogy and Social Work Nizhyn Mykola Gogol State University.

Minenok Antonina, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Preschool and Primary Education, National University «Chernihiv Collegium» of T. G. Shevchenko.

Kornienko Inokentiy, Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor at the Department of Psychology, Mukachevo State University.

Shportun Oksana, Doctor of Psychological Sciences, Professor at the Department of Psychology communal institution of higher education «Vinnitsa Academy of Continuing Education».

Knysht Anastasia, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology of Social Systems Management, Kharkov Polytechnic Institute.

This collection of research is included to the list of scientific periodicals appropriate for publishing the results of dissertation in Pedagogy (According to The Order 1222 of the Ministry of Education and Science, dated October 10, 2016).

ISSN 2522-1736

ISSN Online 2663-4902

The Collection is approved by Scientific Board of Nizhyn Mykola Gogol State University
Record № 11 of April 28, 2022.

Research Notes. Series «Psychology and Pedagogy Research» (Nizhyn Mykola Gogol State University) / ed.
N34 V. V. Burnazova. Nizhyn: Mykola Gogol NSU, 2022. Issue 1. 122 p.

Publisher's address: 3^A Vozdvyzhenska Str., Nizhyn, Chernihiv Oblast,
Ukraine, 16600
Tel.: (04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net, www.ndu.edu.ua

**The website address of the
magazine in the print version:** <http://lcp.ndu.edu.ua/index.php/nz/>

Page making: **O. V. Borshch**
Copy editor: **A. M. Konivnenko**

Signed to print
Typeface Arial
Order №

Format 60x84/8
publisher's signature 10,86
press sheet 14,64

offset paper
print run 100

Certificate of the Publishing Subject
DK 2137 Dated March 29, 2005

Mykola Gogol NSU, Nizhyn, 3^A Vozdvyzhenska Str.

© Vira Burnazova, Editor-in-Chief, 2022
© Mykola Gogol NSU, 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Науковий журнал ○Рік відновлення видання – 1996

Психолого-педагогічні науки, № 1, 2022 рік

ЗМІСТ

МЕТОДОЛОГІЯ І ТЕОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Б'янка Г. Г. Значення волонтерської діяльності для суспільства в умовах війни з росією.....	8
Дзюба Н. В. Соціальний маркетинг як підхід ефективної стратегії формування здорового способу життя молоді (теоретичний аспект).....	14
Лісовець О. В. Вплив сім'ї на виховання самостійності дітей дошкільного віку.....	23

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

Бобро Л. В. Просвіта батьків як умова підвищення їх педагогічної культури та ефективної партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї.....	30
Бондаренко Ю. І. Ландаматика у формуванні літературно-дослідницьких умінь школярів.....	36
Голуб О. В., Лесик А. С., Щербакова Н. М. Педагогічні умови виховання гіперактивних дітей у початковій школі.....	46
Лукашова Н. І. Проблемність у навчанні як важлива умова розвитку творчого мислення школярів під час узагальнення й систематизації знань з органічної хімії.....	54
Новгородський Р. Г., Пилипенко Д. В. Шкільна медіація як технологія розв'язання конфліктів у закладах середньої освіти.....	61
Пісоцький О. П., Пісоцька Л. М. Особливості виховання гуманних почуттів дітей 5–6 років у грі.....	69
Раструба Т. В., Кушнір К. В. Використання сучасних музично-комп'ютерних технологій у процесі вивчення дисципліни «Хорове аранжування».....	76
Шевчук М. О. Особливості опанування технологій роботи з мультимедійними засобами на уроках інформатики в початковій школі.....	84

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

Коваленко С. О., Гавій В. М., Приплавко С. О., Лобань Л. О. Дистанційне навчання у вищій школі: проблеми та переваги.....	91
Макарук О. Л. Структурно-компонентна характеристика готовності майбутнього вчителя до формування підприємливості молодших школярів.....	97

Потапчук Т. В., Лукас І. Л. Цифрові технології у професійно-педагогічному розвитку педагога	103
Філоненко О. С., Демченко Н. М., Самойленко О. В. Модернізація практичної підготовки як невід'ємного складника системи підготовки майбутнього педагога	111

ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Мартинюк О. В. Історичні аспекти розвитку шкільної освіти та навчальної книги в Німеччині у VII–XVIII ст.	116
--	-----

CONTENTS

METHODOLOGY AND THEORY OF PEDAGOGICS

Bianca H. The importance of volunteer activity for society in the conditions of war with russia.....	8
Dziuba N. Social marketing as an effective strategy for shaping a healthy lifestyle among young people (theoretical aspect).....	14
Lisovets O. Family influence on the education of preschool aged children.....	23

METHODS OF TEACHING AND UPBRINGING

Bobro L. Education of parents as a condition for improving their pedagogical culture and effective partnership interaction of preschool education institutions and families.....	30
Bondarenko Y. Landamatics as a method of forming students' literature research skills.....	36
Golub O., Lesyk A., Scherbakova N. Pedagogical conditions of educating hyperactive children in primary school.....	46
Lukashova N. Problem-based learning as an essential condition for the development of pupils' creative thinking during summarizing and systematization of knowledge in organic chemistry.....	54
Novhorodskiy R., Pylypenko D. School mediation as a technology of conflict resolution in secondary education institutions.....	61
Pisotskiy O., Pisotska L. Peculiarities of education of human feelings of children 5–6 years old in the game.....	69
Rastruba T., Kushnir K. Use of modern music and computer technologies in the discipline study «choral arrangement».....	76
Shevchuk M. Peculiarities of mastering technologies of working with multimedia in lessons of informatics in primary school.....	84

PROFESSIONAL PEDAGOGY

Kovalenko S., Gaviy V., Pryplavko S., Loban L. Distance learning in higher education: problems and benefits.....	91
Makaruk O. Structural-component characteristics of the prospective teacher's readiness to foster the entrepreneurial attitude of junior school students.....	97
Potapchuk T., Pukas I. Digital technologies in professional and pedagogical development of a teacher.....	103
Filonenko O., Demchenko N., Samoilenko O. Modernization of practical preparation as an integral component of the future teacher training system.....	111

HOME AND FOREIGN EXPERIENCE

Martyniuk O. Historical aspects of the development of school education and educational book in Germany in the VII–XVIII centuries.....	116
---	-----

МЕТОДОЛОГІЯ І ТЕОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 355.087,2:355,01(477[470+571])
DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-1-8-13

Б'янка Г. Г.

асистентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
bondarenko_mk@online.ua
orcid.org/0000-0002-6984-7838

**ЗНАЧЕННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ СУСПІЛЬСТВА
В УМОВАХ ВІЙНИ З РОСІЄЮ**

У статті розкривається значення волонтерської діяльності в умовах війни України з росією. Однією з найдавніших волонтерських організацій, які працюють під час війни – це організація Товариство Червоного Хреста України (ТЧХУ/Червоний Хрест України) та Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ). У компетенціях Українського Червоного Хреста – централізоване надання гуманітарної допомоги через органи місцевої влади, швидка допомога населенню на звільнених територіях, гуманітарна допомога у більш спокійних районах.

Міжнародний фонд Карітас входить в одну з найбільших міжнародних мереж благодійних організацій у світі та Європі та налічує понад 30 регіональних організацій у 15 областях України, де допомагають понад 1 000 співробітників та волонтерів. Гуманітарну допомогу потребуючим надають незалежно від віросповідання, етнічного походження, статі чи віку, базуючись на християнських засадах і цінностях.

Війна призвела до великої кількості українських біженців на території Європейських країн та значного числа внутрішньо переміщених осіб у межах України, першою країною, яка на державному рівні допомагає ВПО була Польща. Утворені польські волонтерські організації, які займалися збором та логістикою гуманітарної допомоги, створенням місць обігріву та тимчасового поселення у прикордонних містах, на вокзалах, психологічною допомогою, транспортуванням та проживанням на території всієї Польщі. Саме перші вантажі, які приїжджали до Ніжина, були з Польщі.

Вагомий внесок у розвиток волонтерського руху в Ніжині зробили такі організації, як ГО «ЧАС ДЛЯ НАС», ГО «Ліга-клуб «Ділова жінка», ГО «Спілка самаритян України (Чернігівське об'єднання)», Релігійні організації Ніжинської громади, новоутворені Міжнародні організації та волонтерські об'єднання та інші, які спрямували свою роботу на подолання викликів для українців, спричинених війною. Основними напрямками діяльності стали – гуманітарна допомога для українців, закупівлі амуніції та техніки, пошук та доставка ліків, евакуація людей з окупованих та небезпечних місць, плетіння маскувальних сіток та інші види діяльності волонтерів.

Ключові слова: волонтерство, волонтер, війна, гуманітарна допомога.

Військове вторгнення росії в Україну 24-го лютого 2022 року застало українців зненацька. Від початку війни десятки тисяч людей в Україні частково або повністю змінили свої мирні професії. Вчителі, фермери, редактори, архітектори, підприємці перетворилися на волонтерів та роблять те, що потрібно саме зараз – сортують гуманітарну допомогу, допомагають тим, хто залишився без їжі та ліків, допомагають

бійцям ТРО та ЗСУ, розгрібають розбомблені будівлі, хоронять людей і це не весь перелік тих напрямків, якими займаються волонтери.

Теоретичне обґрунтування проблеми. Волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги [2].

Волонтер – фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги [3].

В Україні приблизно 12 % людей волонтерили, за свідченням результатів опитування, проведеного фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва і соціологічною службою Центру Разумкова до війни. Зараз – одиниці людей, хто не займається волонтерством.

Мета статті – розкрити значення волонтерської діяльності різноманітних волонтерських та благодійних організацій за кордоном та в Україні під час війни з росією.

Виклад основного матеріалу дослідження. З 2014 року волонтери зробили Україну непереможною та продовжують це робити сьогодні і завжди. За словами президента В. Зеленського: «Неможливо перемогти військо, чисельність якого невідома. Армію, до лав якої миттєво стають десятки, сотні тисяч, мільйони небайдужих. Тих, хто готовий віддати все, що є, бо обіцяв хлопцям приціл. Тих, хто готовий шукати всю ніч необхідні ліки. Тих, хто вважає, що велосипед зачекає. Мільйони українців. Гідних. Вільних. Небайдужих» [1].

Слово «українець» та «волонтер» стали синонімами і це те, що зараз, під час війни, об'єднує наше суспільство та волонтерів з інших держав. Тільки на нашому прикладі м. Ніжин Чернігівської області продемонструємо значення Міжнародних організацій, фондів, благодійних груп, окремих благодійників та волонтерів, які продовжують допомагати з самого початку війни.

Однією з найдавніших волонтерських організацій, які працюють під час війни – це організація Товариство Червоного Хреста України (ТЧХУ/ Червоний Хрест України) та Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) – це різні організації. Червоний Хрест України має виключно національний мандат, тобто працює тільки на території України. МКЧХ має міжнародний мандат і виступає в ролі нейтрального та неупередженого посередника між усіма сторонами збройного конфлікту для вирішення гуманітарних проблем. Це три незалежні організації – Міжнародний комітет Червоного Хреста, Міжнародна федерація Червоного Хреста та Червоного Півмісяця та національні товариства Червоного Хреста у різних країнах (всього 192 товариства). Український Червоний Хрест працює самостійно. У компетенціях Українського Червоного Хреста – централізоване надання гуманітарної допомоги через органи місцевої влади, швидка допомога населенню на звільнених територіях, гуманітарна допомога у більш спокійних районах. З початку війни штат товариства збільшився з 60 співробітників до 500, а волонтерська мережа – з 3000 до 8000 осіб. За шість тижнів війни УЧХ зібрав 800 млн грн (або \$28 млн) та привіз 4000 тонн гуманітарної допомоги. 500 волонтерів евакуювали людей із зон бойових дій, разом із рятувальниками ДСНС вони вивезли із небезпечних зон близько 100 000 людей. Червоний Хрест України захищає життя людей, полегшує їх страждання під час збройних конфліктів і природних катастроф, а також сприяє органам державної влади у діяльності в гуманітарній сфері. Товариство допомагає у наданні гуманітарної допомоги, супроводжує роботу місцевих органів влади при евакуації населення, але самостійно не може ініціювати гуманітарні коридори.

У Ніжині існує Ніжинська міська організація Червоного Хреста, волонтери якої передавали продукти родинам з дітьми, ліки в окуповані території Ніжинщини. Продовжують проводити ярмарки одягу для внутрішньопереміщених осіб.

Міжнародний фонд Карітас ходить в одну з найбільших міжнародних мереж благодійних організацій у світі та Європі. Слово «Карітас» означає водночас любов і милосердя, співчуття та благодійність. Налічує понад 30 регіональних організацій у 15 областях України. Понад 1 000 співробітників та волонтерів. Допомога потребуючим незалежно від віросповідання, етнічного походження, статі чи віку, базуючись на християнських засадах і цінностях. Сотні тисяч потребуючих, покращити стан яких

змогла матеріальна, соціальна, психологічна та юридична допомога, надана співробітниками Карітасу. Комплексний та системний підхід до вирішення соціальних питань: де не концентруємось на одній чи двох суспільних проблемах, а беремо до уваги їх сукупність, послідовність і потенційні наслідки. Висока кваліфікація працівників, постійний професійний розвиток завдяки участі у власних та партнерських тренінгах, семінарах, конференціях; стажування в Україні та за кордоном. Наукові підходи у соціальній роботі, власні дослідження проблем медицини, міграції, безробіття, безпритульності, сирітства і вуличного способу життя дітей та молоді, інтеграції людей з інвалідністю тощо. Ефективна та практична соціальна і матеріальна допомога, а також активна просвітницька діяльність. Багаторічне партнерство як з українськими, так і міжнародними благодійними фондами та громадськими організаціями, державними структурами. Безперервний обмін досвідом з міжнародною мережею Карітасу, що має понад 115-річну історію і об'єднує 165 національних організацій, з 200 країн світу, з персоналом у декілька мільйонів співробітників та волонтерів.

До міжнародної родини Карітас входить понад 160 національних організацій у понад 200 країнах світу. Конфедерація Карітас Інтернаціоналіс є членом Конференції міжнародної католицької організації Папської ради «Comunit», яка має консультативний статус в ЮНЕСКО та інших організаціях ООН, Ради Європи і Організації африканської єдності, а також співпрацює зі структурами Європейського Союзу та багатьма відомими політиками і громадськими діячами. Саме тому однією з дуже суттєвих гуманітарних допомог у різних напрямках надається ніжинцям та навколишнім територіям завдяки Карітас-Київ. Так, отець Роман Пушка є представником Чернігівського регіону, завдяки роботі якого з першого дня війни відвантажено більше 200 тонн гуманітарних вантажів, куплено на 500 000 тис. тепловізорів, а також ліки, амуніція, будівельні матеріали для розмоблених сіл і міст.

У Польщі від самого початку війни волонтерська ініціатива набула неймовірного розмаху. З'явилися організації, чати та групи для координування допомоги українцям: збір та логістика гуманітарної допомоги, створення місць обігріву та тимчасового поселення у прикордонних містах, на вокзалах, психологічна допомога, транспортування та проживання на території всієї Польщі. Саме перші вантажі, які приїжджали до Ніжина, були з Польщі. Матеуш Каміонка очолив волонтерський рух і продовжує щотижня доставляти вантажі до Ніжина та України: продукти харчування, спеціалізоване харчування для дітей, бронезилети, техніку, ліки, дороговартісні препарати в лікарні та багато чого іншого.

Оскільки війна призвела до великої кількості українських біженців на території Європейських країн та значного числа внутрішньо переміщених осіб в межах України, першою країною, яка на державному рівні допомагає ВПО була Польща. Волонтери діють з першого ж пункту пропуску Пшемисль та допомагають з безпечним перебуванням, працевлаштуванням, та надають всю необхідну допомогу людям.

Таких міжнародних волонтерських ініціатив, які підтримують ніжинських волонтерів багато – Група «Тепло» (Швейцарія, Германія, Італія), група благодійників м. Прейлі (Латвія), м. Брюсель (Бельгія), м. Відень (Австрія) та багато інших. Завдяки тісній співпраці отримано більше 300 т гуманітарної допомоги, яка підтримала людей, родини з дітьми, людей з інвалідністю та інші категорії тих, хто потребує.

Громадська організація «Українська волонтерська служба» створила платформу, куди подали заявки 43,5 тисячі волонтерів, а до чатів соціальних мереж долучилось близько 100 тисяч нових користувачів.

В Україні відсутній єдиний державний реєстр волонтерів. Тож, щоб бути волонтером, дозвіл чи окрема реєстрація не потрібні. Кожен може волонтерити самостійно або стати членом волонтерської групи чи організації.

В Україні створено ще одну офіційну платформу для об'єднання волонтерських та державних ініціатив з гуманітарної допомоги в час війни – «СпівДія» (spivdiia.org.ua). Волонтерське об'єднання «СпівДія» координується за підтримки Офісу Президента України спільно з Міністерством розвитку громад та територій України, Міністерством охорони здоров'я України та Міністерством молоді та спорту України.

Створення платформи ініційовано волонтерами разом із Координаційним штабом з гуманітарних і соціальних питань для ефективної організації допомоги населенню. На базі платформи відбувається взаємодія фізичних осіб, волонтерських організацій та фондів. Волонтери в режимі реального часу допомагають громадянам – збирають всі потреби та наявні ресурси, оперативно відправляють гуманітарну допомогу та медичні засоби тим, хто цього потребує найбільше, а саме: населенню та волонтерам, установам, що приймають вимушено переміщених осіб, шелтерам.

Найближчим часом на базі молодіжних центрів та громадських організацій будуть відкриті «Співдія Хаби» для більш швидкої взаємодії з потребуючими та створення додаткових соціальних сервісів. «СпівДія» є ініціативою волонтерів та органів державної влади, що гарантує безпеку як надавачам, так і одержувачам допомоги. Гуманітарна допомога: їжа, засоби гігієни, одяг, матраци, побутова техніка тощо. Медичні ресурси: ліки та устаткування. Добровільна особиста та майнова допомога: волонтери, склади, транспорт. Фінансова допомога: перерахування коштів на закупівлю необхідних ресурсів. Сервісна допомога: водії-чоловіки призовного віку від 18 до 60 років, які перетинають кордон для здійснення міжнародних вантажних автомобільних перевезень можуть подавати заявки для виїзду за кордон для перевезення гуманітарних вантажів. Громадяни чи організації, які потребують допомоги, можуть заповнити відповідну форму на сайті spivdiia.org.ua. Фахівці координаційного хабу зателефонують для підтвердження запиту. Заявки обробляються в порядку критичності та часу.

Фізичні особи або волонтерські організації, які мають у наявності гуманітарні чи медичні ресурси, можуть так само запропонувати допомогу, сконтактувавши через платформу з фахівцями координаційного хабу.

На Чернігівщині такий перший хаб почав свою роботу завдяки директорці КЗ Ніжинський молодіжний центр Анжеліка Тимченко в м. Ніжині. Хаб продовжує опікуватися потребуючими людьми і надавати допомогу як гуманітарну, так і психологічну.

Партнерська взаємодія відбувається між усіма волонтерськими групами та окремими волонтерами в м. Ніжині, всі об'єдналися задля спільної перемоги. Це ГО «Ліга-клуб «Ділова жінка», голова Т. М. Стратілат, матушка Дарія Якубів з Покровської церкви, отець Михаїл, отець Сергій зі Всіхсвятської церкви, пастор Володимир Леонтьєв, пастори церкви Адвентистів сьомого дня, Юлія Кузьменко та Максим Потапенко, Євген Гомоляко та його команда, є волонтери в кожному селі Ніжинщини та багато інших груп, які допомагають людям.

Громадська організація «ЧАС ДЛЯ НАС», голова Ганна Б'янка з першого дня війни включилася у волонтерську діяльність – допомога лікарні, пологовому будинку, Чернігівській обласній лікарні, закупівля ліків, організація доставок в окуповані території, приготування їжі, одяг та амуніція військовим, ремонт військової техніки, продукти для бійців ТРО та ЗСУ, люди з інвалідністю, люди похилого віку, переселенці, онкохворі, люди з хворобами щитовидної залози, евакуація людей на безпечні території, і цей перелік можна продовжувати. За час війни було роздано близько 50 т гуманітарної допомоги. Згідно статуту ГО ми змогли швидко зреагувати на всі виклики війни. Було написано більше 30 листів на допомогу від різних організацій, видано довіреностей на отримання вантажів на кордонах, до організації долучилися більше 20 волонтерів з різних куточків України. Соціальні проєкти «Почуй мене» та «Вчимо доброти через казку» продовжують діяти і під час війни. Наші студенти різних спеціальностей Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя під час війни теж не стоять осторонь – плетуть маскувальні сітки в різних регіонах, готують і роздають їжу бійцям, допомагають у зборах необхідних речей для бійців та переселенців, і хтось пішов служити у лави ЗСУ. Потужними партнерами у допомозі людям виявилася команда жінок-волонтерок Покровської церкви м. Ніжин.

Ще з часів 2014 року існують десятки потужних волонтерських структур, спрямованих на підтримку армії та цивільного населення. Серед найбільших варто згадати «Ф.О.Н.Д. Діани Макарової», «Армію SOS», «Народний тил», «Повернись живим», «Крила Фенікса», «Народний проєкт», «Фонд «Мир і Ко»», «Волонтерська сотня». А взагалі таких організацій у десятки разів більше – практично в кожній області

є люди, які регулярно збирають необхідні речі і возять на передову. І кількість таких груп зростає.

Висновки. Отже, волонтерська діяльність під час війни має велике значення для ідентифікації нас, як української нації, єдиної, дружньої, вільної, сильної. І до цього волонтерського руху допомоги долучилися всі держави, відчуваючи небайдужість до того, що відбувається в Україні.

Метою подальших розвідок може бути волонтерська діяльність у кожному регіоні нашої держави та єдина система волонтерських організацій України.

Література

1. Волонтерство. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/zelenskiy-volonterstvo-sdelalo-ukrainu-nepobedimoy-segodnya-i-vsegda>
2. Закон України «Про волонтерську діяльність». URL: Стаття 1. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
3. Закон України «Про волонтерську діяльність». Стаття 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

References

1. Volonterstvo [Volunteering]. URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/zelenskiy-volonterstvo-sdelalo-ukrainu-nepobedimoy-segodnya-i-vsegda> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro volontersku diialnist» [Law of Ukraine «On Volunteering»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
3. Zakon Ukrainy «Pro volontersku diialnist» [Law of Ukraine «On Volunteering»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

Bianca H.

Assistant of the department of social pedagogy and social work
Nizhyn Gogol State University
bondarenko_mk@online.ua
orcid.org/0000-0002-6984-7838

THE IMPORTANCE OF VOLUNTEER ACTIVITY FOR SOCIETY IN THE CONDITIONS OF WAR WITH RUSSIA

The article reveals the importance of volunteering in the war between Ukraine and Russia. One of the oldest volunteer organizations working during the war is the Red Cross Society of Ukraine (TCHU / Red Cross of Ukraine) and the International Committee of the Red Cross (ICRC). The competence of the Ukrainian Red Cross includes centralized provision of humanitarian aid through local authorities, ambulance assistance to the population in the liberated territories, and humanitarian aid in quieter areas.

Caritas International Foundation is one of the largest international charitable networks in the world and in Europe and has more than 30 regional organizations in 15 regions of Ukraine, where more than 1,000 employees and volunteers help. Humanitarian aid is provided to those in need, regardless of religion, ethnicity, gender or age, based on Christian principles and values.

The war resulted in large numbers of Ukrainian refugees in European countries and a significant number of internally displaced persons within Ukraine, with Poland being the first country to assist IDPs at the state level. Polish volunteer organizations were established to collect and logistics humanitarian aid, create heating and temporary settlements in border towns, railway stations, psychological assistance, transportation and accommodation throughout Poland. The first cargoes that came to Nizhyn were from Poland.

Significant contribution to the development of the volunteer movement in Nizhyn was influenced by such organizations as NGO "TIME FOR US", NGO "Liga-Club «Dilova zhinka»», NGO «Union of Samaritans of Ukraine (Chernihiv Association)», Religious organizations of Nizhyn community, newly formed International organizations and

volunteer associations and others that have focused their work on overcoming the challenges for Ukrainians caused by the war. The main activities were – humanitarian aid for Ukrainians, procurement of ammunition and equipment, search and delivery of medicines, evacuation of people from occupied and dangerous places, weaving camouflage nets and other activities of volunteers.

Key words: volunteering, volunteer, war, humanitarian aid, public organization.

УДК 364.044.26
DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-1-14-22

Дзюба Н. В.

кандидатка соціологічних наук, завідувачка відділу науково-методичного та кадрового забезпечення роботи з молоддю державної установи «Державний інститут сімейної та молодіжної політики»
nataly.dzuba@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4868-4950

**СОЦІАЛЬНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ПІДХІД ЕФЕКТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ
ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ МОЛОДІ
(ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)**

Формування здорового способу життя молоді – одна з основних орієнтацій молодіжної політики України. Стратегія формування орієнтацій населення на здоровий спосіб життя є важливим аспектом соціальної профілактики. Запровадження соціального маркетингу як підходу до формування та реалізації стратегії соціальної профілактики суттєво підвищує ефективність профілактичних заходів. Соціальний маркетинг робить акцент на соціальному контексті прийняття рішень та використанні теоретичних надбань аналізу механізмів взаємодії в суспільному просторі. Існуючі теоретичні підходи до пояснення поведінки людей є основою для розробки стратегій, орієнтованих на формування здорового способу життя. Такі стратегії базуються на теоріях, що пояснюють зміну поведінки людей таких, як теорія обдуманого дії, планованої поведінки, теорію соціального навчання та інші.

Використання соціального маркетингу передбачає аналіз соціального середовища та орієнтацій споживачів, аналіз аудиторії та стратегії сегментації аудиторії, використання теоретичних концептів, що описують поведінкові рішення та зміни поведінкових моделей, використання різних форм дослідження ефективності програм і їх попереднього тестування, аналіз каналів для розробки систем розподілу і рекламних кампаній. Соціальний маркетинг використовує такі комерційні маркетингові методи, як аналіз цільової аудиторії, визначення цілей бажаних змін поведінки, адаптація повідомлень та адаптація стратегій, таких як брендинг, для сприяння прийняттю та підтримці безпечної поведінки у сфері здоров'я. Серед основних базових принципів соціального маркетингу можна виділити усвідомлення того, що повідомлення про поведінку, безпечну для здоров'я, мають бути різні на різних етапах планування та реалізації програм, які орієнтовані на формування здорового способу життя. Соціальний маркетинг використовується для розробки та впровадження програм, що сприяють зміні поведінки на соціально корисну, особливо в сфері громадського здоров'я.

Ключові слова: соціальний маркетинг, соціальна профілактика, здоровий спосіб життя, теорія обдуманого дії, теорія планованої поведінки, теорія соціального навчання.

Постановка проблеми. Формування здорового способу життя молоді – одна з основних орієнтацій молодіжної політики України. Всесвітня організація охорони здоров'я підкреслює, що не існує ніякого «оптимального способу життя», який повинен бути обов'язковим для всіх. Але спосіб життя, який називається здоровим передбачає розумне використання життєвого потенціалу людини, дотримання науково обґрунтованих рекомендацій медичних організацій, у першу чергу Всесвітньої організації охорони здоров'я та інших. Концепція здорового способу життя базується на тому, що можна уникнути більшості причин погіршення здоров'я. Заснований на загальних порадах стосовно харчування, потрібних фізичних навантажень, гігієни, загартування холодом, позбавленні від шкідливих звичок та залежностей, запобігання захворюванням, які передаються статевим шляхом. Завдання держави – забезпечити громадянам вільний інформований вибір здорового способу життя, зробити здоровий спосіб життя бажаним та доступним для кожного. Формування здорового способу

життя спрямоване на збереження здоров'я, профілактику захворювань і зміцнення організму людини в цілому. Створення умов для свідомого вибору молоддю здорового способу життя – для можливості самореалізації, трудової зайнятості, економічної стабільності, створення родини – вимагає впровадження радикальної соціальної профілактики [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні, як зазначає Н. Пономаренко [2], система охорони здоров'я в основному спрямована на лікування пацієнтів, а не на профілактику захворювань та їх раннє виявлення. З кінця 2014 року відбувається перехід до нової моделі, що передбачає в основному реформування системи надання медичних послуг, яке в тому числі передбачає впровадження принципу "гроші йдуть за пацієнтом", державне солідарне медичне страхування, контрактну модель закупівлі медичних послуг, нові форми фінансування та автономізацію медичних послуг. Реформування системи охорони здоров'я також спрямоване і на профілактику й діагностику та лікування окремих видів захворювань [3].

В той же час О. Фірсова [4] зазначає, що в сучасному світі здоров'я населення визнано однією з найбільших цінностей, необхідним компонентом соціально-економічного розвитку й процвітання будь-якої держави. В цьому сенсі вирішення проблем саме у сфері охорони громадського здоров'я вимагає особливої уваги, як зазначено в Європейському стратегічному плані «Здоров'я-2020: основи європейської політики в підтримку дій держави і суспільства в інтересах здоров'я і благополуччя», підтверджує орієнтацію європейської спільноти на розвиток системи охорони та захисту громадського здоров'я.

З огляду на це в Україні одним із важливих напрямків реформи національної системи охорони здоров'я є розбудова вітчизняної системи охорони та захисту громадського здоров'я, стратегічним завданням якої є збереження здоров'я населення. В цьому сенсі соціальна профілактика є актуальною щодо соціальних проблем та негативних соціальних явищ, запобігти які часто простіше, ніж подолати їх негативні результати. Профілактика передбачає виявлення, усунення або нейтралізацію соціальних і психологічних чинників, що призводять до появи та загострення проблем зі здоров'ям. Вона включає комплекс заходів, які мають на меті попередження погіршення стану людини й виникнення проблем зі здоров'ям, один із методів – формування здорового способу життя.

Саме стратегія формування орієнтацій населення на здоровий спосіб життя є важливим аспектом соціальної профілактики. В цьому сенсі для молоді це особливо важливо, бо в молодому віці формується стиль життя, легше та гармонійніше формуються основні гігієнічні навички і звички. Створення умов для уникнення чи подолання проблем, у першу чергу пов'язаних зі здоров'ям, для повноцінного розвитку і життєдіяльності молодих людей та задоволення ними своїх потреб у такий спосіб, що не призводить до негативних наслідків, є метою соціальної профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі.

Для сприяння вирішенню таких соціальних завдань, реалізації соціальних ідей, використовуються принципи маркетингу і його техніки в соціальній сфері – саме такий підхід і окреслює термін «соціальний маркетинг». Соціальний маркетинг є дієвим підходом у формуванні стратегії соціальної профілактики і профілактичних програм, які мають на меті формування соціально безпечної поведінки – займатися спортом, правильно харчуватися, кинути палити тощо. Як зазначає К. Балашов [5], соціальний маркетинг – це напрям, що використовує інструменти маркетингу для поліпшення життя як окремих людей, так і всього суспільства в цілому. Цей напрям суттєво змінив формат програм інформування населення щодо ризикованої по відношенню до здоров'я поведінки, зробив їх більш складними. Використання в соціальному маркетингу напрацьованих механізмів комерційного маркетингу – виведення товару (послуги чи ідеї) на ринок – дозволяє підвищити ефективність профілактичних програм.

Мета статті – проаналізувати можливості використання інструментів і методів соціального маркетингу у формуванні здорового способу життя молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні методи комерційного маркетингу охоплюють весь процес виведення продукту – послуги чи ідеї – на ринок: аналіз ситуації, планування заходів, реалізація заходів, оцінювання програм,

спрямованих на зміну поведінки груп населення для покращення життя людей у суспільстві.

Акцент соціального маркетингу зосереджується не на зміні ідей, а зміні поведінки. Саме акцент на зміні поведінки впливає на підвищення ефективності профілактичних програм. Як згадувалось раніше, соціальний маркетинг застосовує технології, які були апробовані в економічному маркетингу. Одна з таких технологій стосується врахування чотирьох «р», які в контексті соціальних проблем, пов'язаних зі здоров'ям, та їх рішень можуть розглядатись так:

«place» – місце: середовище і соціальний контекст, у якому відбуваються рішення щодо здоров'я і зміни поведінки;

«price» – ціна: те, що людина має віддати, від чого відмовитися для запропонованої зміни;

«product» – продукт: послуги, види поведінки, зміни політики;

«promotion» – просування: надання інформації та звернення до емоцій користувача, щоб йому захотілося поводитися здоровим чином.

Використання «маркетинг-міксу» – терміну, що використовується для опису інтеграції чотирьох основних маркетингових елементів (чотирьох «р»), в плануванні профілактичних програм і їх впровадженні, розвитку системи стеження за процесом, формують процес управління (аналізу проблеми, планування, реалізація, зворотний зв'язок і контрольні функції). Кожен із цих чотирьох компонентів повинен бути присутнім у маркетинговому плані. Однак саме правильне використання цих елементів у поєднанні один з одним забезпечує ефективність «маркетинг-міксу». По суті, для того, щоб бути ефективним, «продукт повинен бути адаптований до потреб споживачів, реалістично оцінюватися, розповсюджуватися зручними каналами та активно рекламуватися серед споживачів. Інші автори запропонували додати нових «р»: «policies» – політичні рішення, «partners» – партнери, «packaging» – упаковка та інші [6].

При використанні методів соціального маркетингу у формуванні програм соціальної профілактики, вплив на поведінку людини відбувається через пропозицію альтернативи, зміну навколишнього середовища для підвищення вигідності здорової поведінки. Соціальний маркетинг створює сприятливе середовище для змін шляхом підвищення привабливості пропонованих переваг та мінімізації витрат, при цьому не відмовляючись від використання механізмів просвіти чи законодавчого регулювання [7].

Соціальний маркетинг передбачає два ключових аспекти при формуванні профілактичних програм:

1) використання теоретичних надбань аналізу механізмів взаємодії в суспільстві;

2) акцент на соціальному контексті прийняття рішень.

Ці аспекти соціального маркетингу передбачають аналіз соціального середовища та орієнтацій споживачів, аналіз аудиторії та стратегії сегментації аудиторії, використання теоретичних концептів, що описують поведінкові рішення та зміни поведінкових моделей, – для розробки методів виходу на ринок, використання різних форм дослідження в області розробки програм і їх попереднього тестування (матеріалів програм профілактики), аналіз каналів для розробки систем розподілу і рекламних кампаній.

Початковий крок даного підходу – розгляд й оцінювання бар'єрів, зумовлених середовищем, необхідних політичних рішень та законів, які роблять можливим бажану поведінку, потрібних змін соціальних норм, а також урахування контексту, в якому живуть люди та який міг би допомогти прийняттю нового виду поведінки. Наприклад, пропагувати заняття спортом, зокрема, активне користування велосипедом, не маючи конкретної моделі реалізації – обладнаної відповідним чином території – не ефективно, бо зміна поведінки не видається легкою. Такий підхід виходить за межі традиційного інформування та комунікації. Алан Андреасен [8] вважає соціальний маркетинг недооціненим та недостатньо застосованим інструментом соціальних змін.

Потреби, преференції, соціальні та економічні характеристики цільової аудиторії, на яку орієнтовані профілактичні програми – сфера соціального маркетингу.

Інформація про цільову аудиторію дозволяє пропонувати продукт – послугу чи ідею – з найпривабливішої сторони, а також подолати бар'єри прийняття пропонованого продукту. Профілактичні програми, розроблені за допомогою соціального маркетингу, враховують економічне та регуляторне середовище, комунікаційні характеристики, цінні аспекти, доступ та підтримку оточення.

Використання теоретичних надбань аналізу механізмів взаємодії в суспільстві (між індивідами, у групах, між індивідами та суспільними структурами, тощо) дають можливість вибору адекватних методів впливу, що можуть забезпечити високу ефективність програм, орієнтованих на зміцнення здоров'я. Доречно використання теорій, що пояснюють процес навчання та мотиваційну складову поведінки людини, забезпечують узгодженість цілей та завдань профілактичних програм з очікуваним результатом. Як зазначали Мішель ван Рин та Катерін Хіні [9, с. 326], теорії можуть відповісти на питання розробників програм про те, чому люди все-таки не поведуться бажаним чином, яким чином можна спробувати змінити їх поведінку й на які фактори слід звернути увагу оцінюючи суть програми. До того ж використання теоретичних напрацювань у сфері дослідження процесів впливу оточуючого суспільного середовища, соціальної підтримки, окрім навчання, дають можливість більш адекватно оцінювати можливі результати від запровадження програм та запобігати негативному впливу певних соціальних явищ [10].

Використання теоретично обґрунтованих програм на практиці забезпечує максимально ефективну реалізацію програм: виправданість застосування методик впливу, успішність використання ресурсів, а також позитивний вплив на соціальне середовище. Теорія, безумовно, може бути видозмінена або розширена, щоб вірні ідеї або частини інших теорій були використані в розробці стратегій профілактики будь-яких соціально небезпечних явищ. Один з основних недоліків роботи з теорією – небезпека ігнорування факторів, що не сприймаються як вагомі в межах теорії, яка використовується для аналізу поведінки, пов'язаної зі здоров'ям, але які можуть суттєво впливати на поведінку [11].

Принципи соціального маркетингу активно використовуються в розвинутих європейських країнах та в Сполучених Штатах у реалізації програм громадського здоров'я. Використання теоретичних надбань аналізу механізмів взаємодії в суспільстві при плануванні та впровадженні програм, орієнтованих на формування здорового способу життя, передбачає постійний аналіз суспільного середовища, що дозволяє підвищити ефективність таких програм.

Дослідження факторів впливу умов соціального та природного середовища на здоров'я людини в першу чергу орієнтовані на побудову теоретичних моделей поведінкових змін. Зміна поведінки на безпечну, раціональну, ефективну по відношенню до власного здоров'я – мета соціальної профілактики. Теоретичні концепти зміни поведінки, пов'язаної зі здоров'ям, систематизують уявлення про зв'язки між подіями й характеристиками, що дозволяє пояснювати та прогнозувати поведінку. Вони є результатом та узагальненням багатьох спостережень та можуть пояснити поведінку, пов'язану зі здоров'ям. На основі теоретичних моделей поведінкових змін розробляються програми для зміни поведінки. Теоретичні концепти, що пояснюють поведінку індивідів, на яких базуються програми громадського здоров'я, визначають механізми стимулювання людей розвивати особисті та соціальні навички, які необхідні для здорової поведінки. Ці програми застосовували теорії обдуманого дії [12], планованої поведінки [13; 14], теорію соціального навчання [15; 16] та інші.

Так, у межах *теорії соціального навчання* опосередкований досвід становить важливу частину очікуваного ефективности. Саме опосередкований досвід може гарантувати та гарантує (реалізований у стратегіях профілактики) стійкий позитивний ефект залучення однолітків для освітніх програм з профілактики зловживання алкоголем і наркотиками. Опосередкований досвід дозволяє отримати знання за допомогою спостереження за подіями і людьми. Спостережувані моделі – різні варіанти поведінки, що ілюструють принципи, правила або реакції, які демонструють люди або події – сприймаються як зразки поведінки для спостерігача. Згідно з теорією А. Бандури, щоб модель мала позитивний вплив на особисту ефективність або на поведінку

спостерігача, необхідне виконання певних умов: діяч, що демонструє модель, повинен бути схожий на спостерігача за віком, статтю й іншими фізичними та соціальними (за можливості) характеристиками. В реалізації освітніх стратегій у профілактиці зловживання наркотиками, використання схожості «демонстратора» та «спостерігача» є складовими ефекту вербального переконання [17]. Думка лідерів груп однолітків щодо не вживання наркотиків більш переконливі для учнів шкіл та коледжів, у порівнянні з настановами вчителів або людей старшого віку.

З іншого боку, окрім освітніх заходів щодо профілактики негативних явищ, у тому числі вживання наркотиків, серед питань формування здорового способу життя досить гостро стоїть питання відмови від вживання наркотиків – цей процес вимагає застосування стратегій, що базуються на інших теоріях пояснення поведінки щодо здоров'я. Теорія соціальної мотивації К. Левіна лягла в основу декількох теорій, що пояснюють споживання наркотиків як один з видів поведінки у сфері здоров'я, зокрема в основу *теорії стадій зміни поведінки* Дж. О. Прочаска і С. С. ДіКлементе [18]. Ця теорія була розроблена в 1980-х рр. для опису тих стадій, які проходять люди в зміні своєї поведінки в бік більш корисної для їхнього здоров'я. Вона застосовувалася на практиці і при зміні поведінки споживачів наркотиків.

Основна ідея теорії стадій змін полягає в тому, що зміна поведінки – це процес, а не подія, і різні люди перебувають на різних рівнях мотивації, або готовності до змін. Для людей на різних етапах процесу змін можуть бути актуальними різні чинники, це адекватна стадія, на якій перебуває людина. Можна виділити такі стадії змін:

1. Попередні роздуми: особа розглядає небажану поведінку, яку бажано припинити, як нормальну, отримує від неї задоволення.
2. Роздуми («сидіння на огорожі»). Особа відчуває і задоволення від проблемної поведінки, і її негативні наслідки, така ситуація може тривати роками.
3. Підготовка (вирішення / визначення) – негативні наслідки переважають, і особа вирішує змінити поведінку, але може не знати, як саме діяти.
4. Дія – втілення нового виду поведінки протягом певного часу (наприклад, 3–6 місяців).
5. Дотримання – подальші зусилля щодо втілення нового виду поведінки.
6. Рецидив – повернення до старого шкідливого виду поведінки.

Після проходження всіх стадій особа може потрапити на будь-яку попередню стадію. Специфічність моделі стадій змін поведінки базується на тому, що це не лінійна модель, а циклічна. Люди не проходять через стадії і «випускаються»; вони можуть входити і виходити в будь-який момент, й іноді повторюють цикл. Таке розуміння зміни поведінки передбачає, що всі люди знаходяться на різних стадіях зміни поведінки, і заходи профілактики повинні враховувати, що з людьми на різних стадіях повинні використовуватися різні методи впливу. Також важливим є не закінчувати соціальні акції на стадії зміни, а продовжувати діяльність, спрямовану на закріплення нової моделі поведінки. Автори моделі робили акцент на можливій пролонгованості (на роки) процесу зміни поведінки [19; 20].

Модель переконань щодо здоров'я пропонує теоретичний підхід розуміння уявлень людини щодо здоров'я, на основі якого можна передбачити і змінити поведінку щодо здоров'я. Цю модель І. Розенсток [21] базував на припущенні про те, що дії людини визначаються сприйняттям можливих наслідків своєї поведінки для здоров'я, та усвідомленням тяжкості наслідків – саме це може змусити людину діяти. А також дії людини будуть визначатися власним сприйняттям переваг або перешкод для альтернативного варіанту поведінки. Модель переконань щодо здоров'я передбачає обов'язковість такої умови, як мотивація для реалізації альтернативної поведінки.

В дослідженні поведінки молоді [11; 22] та серед студентів коледжів [23; 24] відмічено, що загалом серед молоді спостереження за однолітками, які вживають алкоголь та наркотики, справляє значний вплив на уявлення молодих людей про здоров'я – в цьому контексті значення мотиваційної складової моделі переконань щодо здоров'я дозволяє формувати більш ефективну профілактичну програму. Прогностична ж складова моделі переконань щодо здоров'я пов'язана з теоріями «ціннісних очікувань» як основи для розуміння вживання алкоголю та наркотиків [25].

Дослідження споживання наркотиків у межах досліджень громадського здоров'я показали, що, за результатами опитувань учнів середніх шкіл, підвищення рівня усвідомлення ризиків призводить до зниження рівня вживання наркотиків [26]. Дослідження серед випускників продемонстрували, що з підвищенням рівня усвідомлення ризиків, пов'язаних з вживанням марихуани, зменшується число випадків її вживання [27]. В той же час усвідомлення ризику вживання марихуани призводить до формування негативного відношення до вживання наркотиків серед студентів та тиражування несхвалення ризикованої поведінки. Отже, інформація про ризики та можливі наслідки вживання наркотиків, що отримана із джерела, яке викликає довіру, може бути переконливою і впливати на зменшення рівня їх вживання. Так, дослідження ефективності моделі переконань щодо здоров'я серед людей, які намагаються кинути палити, зафіксували, що турбота про здоров'я і усвідомлення його уразливості виявилися найбільш впливовими для позитивного ефекту – кинути палити.

Підсумовуючи, слід зазначити, що використання теоретичних надбань аналізу механізмів взаємодії в суспільстві, аналізу соціального середовища та аналізу потенційної аудиторії, які використовуються для планування та реалізації програм, орієнтованих на формування здорового способу життя, можуть суттєво підвищити ефективність таких програм. Соціальний маркетинг як підхід до планування та реалізації соціальних проєктів, в тому числі тих, які орієнтовані на формування здорового способу життя у молоді, базується на використанні теоретичних надбань аналізу механізмів взаємодії в суспільстві та адаптує комерційний маркетинг для соціально значущих цілей, одна з яких – формування здорового способу життя.

Соціальний маркетинг наразі використовує комерційні такі маркетингові методи, як аналіз цільової аудиторії, визначення цілей бажаних змін поведінки, адаптація повідомлень та адаптація стратегій, таких як брендинг, для сприяння прийняттю та підтримці безпечної поведінки у сфері здоров'я. Серед основних базових принципів соціального маркетингу можна виділити, по-перше, усвідомлення того, що повідомлення про поведінку, безпечну для здоров'я, мають бути різні на різних етапах планування та реалізації програм, які орієнтовані на формування здорового способу життя. Просування здорового способу життя через інформування та рекламування змінюються послідовно від етапу профілактики до механізму втілення здорового способу життя та підтримки запроваджених моделей: на стадії профілактики акцентуються можливі переваги від моделі бажаної поведінки, на стадії втілення такої поведінки пропонуються конкретні схеми реалізації бажаної поведінки. Та, по-друге, важливе використання єдиного формату в формуванні повідомлень на різних етапах запровадження та оцінки впровадження програм здорового способу життя, тобто необхідні єдині стратегії повідомлень та методів вимірювання реакцій та результатів.

Соціальний маркетинг використовується для розробки та впровадження програм, що сприяють зміні поведінки на соціально корисну, особливо в сфері громадського здоров'я. Актуальним є розширення уявлень щодо соціального маркетингу, його ключові елементи та про те, як соціальний маркетинг використовується для планування заходів із охорони здоров'я.

Висновки. Отже, основні характеристики соціального маркетингу включають постійне дослідження ринку, зосереджене на ставленні, мотивах та моделях поведінки цільової групи, інтегрованому поєднанні ключових стратегічних елементів та постійній оцінці всіх процедур. У деяких країнах Європи концепція соціального маркетингу набула широкого застосування і викликає суперечливі наукові дискусії, тоді як цей підхід майже не розглядається в дослідженнях та практиці зі зміцнення здоров'я в Німеччині. Враховуючи зростаючу потребу в управлінні якістю та оцінці заходів щодо зміцнення здоров'я, концепція соціального маркетингу може внести корисну інформацію на операційному рівні і тим самим доповнити обговорення ефективних підходів до планування програм.

Література

1. Концепція Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2015-%D1%80#Text>

2. Пономаренко Н. О. Профілактична спрямованість як основна складова професійної діяльності медичного працівника середньої ланки. *Медсестринство*. ISSN 2411-1597. 2016. № 4. С. 53–54.
3. Барзилович А. Д. Реформування системи охорони здоров'я в Україні: стратегічні аспекти. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 2. С. 134–140. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.2.134
4. Фірсова О. Д. Актуальні питання реалізації європейської стратегії здоров'я-2020. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 6. С. 169–172.
5. Балашов К. В. Використання соціального маркетингу для потреб громадського здоров'я: шляхи практичної реалізації. *Економіка і право охорони здоров'я*. ISSN 2415–8763. № 5. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/346797350_Vikoristanna_socialnogo_marketingu_dla_potreb_gromadskogo_zdorov%27a_slahi_practicnoi_realizacii
6. Пан Л., Абрамович О. Комплекс маркетингу та його роль в умовах комунікаційної ери маркетингу. 2008. С. 33–36.
7. Grier S., Bryan C. A. Social marketing in public health. *Annu. Rev. Public Health*. 2005. № 26. С. 319–339.
8. Andreasen A. R. Social marketing: Its definition and domain. *Journal of public policy & marketing*. 1994. № 13 (1). P. 108–114.
9. Van Ryn M., Heaney C. A. What's the use of theory? *Health Education Quarterly*. 1992. № 19 (3). P. 315–330.
10. Parcel T. L., Mueller C. W. Occupational differentiation, prestige, and socioeconomic status. *Work and Occupations*. 1983. Т. 10, № 1. P. 49–80.
11. Jessor R., Jessor S. L. Problem behavior theory and adolescent health. Vol. 2. Cham, Switzerland: Springer International Publishing, 2017.
12. Fishbein, Martin, and Susan E. Middlestadt. Using the theory of reasoned action as a framework for understanding and changing AIDS-related behaviors. US: Sage Publications, Inc. 1989. P. 93–110.
13. Andreason, A. R., & Bandura, A. Ajzen, I. From Intentions to Actions: A Theory of Planned Behavior, in KJ Beckman, and J. Beckman, eds, Action Control: From Cognition to Behavior, Berlin: Springer, 1985. P. 11–39.
14. Ajzen I. The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 1991. № 50 (2). P. 179–211.
15. Bandura A. 6 Social foundations of thought and action. *The Health Psychology Reader*. 2002. 94.
16. Bandura A. Human agency in social cognitive theory. *American Psychologist*. 1989. 44. № 9. P. 1175–1184.
17. Smart R. G., Fejer D. Drug use among adolescents and their parents: Closing the generation gap in mood modification. *Journal of Abnormal Psychology*. 1972. Т. 79, № 2. P. 153.
18. Prochaska J. O., DiClemente C. C. Toward a comprehensive model of change. In: *Treating addictive behaviors*. Springer, Boston, MA, 1986. P. 3–27.
19. Maibach E. W., Cotton D. Moving people to behavior change: a staged social cognitive approach to message design. 1995.
20. Alcalay R., Bell R. Promoting nutrition and physical activity through social marketing: Current practices and recommendations. In: *Promoting nutrition and physical activity through social marketing: current practices and recommendations*. University of California. Center for Advanced Studies in Nutrition and Social Marketing, 2000. P. 91–91.
21. Rosenstock I. M., Strecher V. J., Becker M.I H. Social learning theory and the health belief model. *Health education quarterly*. 1988. № 2 (15). P. 175–183.
22. Kendall, Richard Fenwick The Context and Implications of Drinking and Drug Use among High School and College Students. Ph.D. dissertation, Department of Psychology, New York University. 1976.
23. Lawrence, T. S. and J. O. Velleman Correlates of student drug use in a suburban high school. *Psychiatry*. 1974. № 37. P. 129–36.
24. Perkins H. W., Berkowitz A. D. Perceiving the community norms of alcohol use among students: some research implications for campus alcohol education programming. *International journal of the Addictions*. 1986. Т. 21, № 9–10. P. 961–976.
25. Walling A. M., Brown, J. A., Skootsky, et al. Health Care Provider's Motivation to Improve Communication Skills. *Proceedings of UCLA Healthcare*. 2009. № 13.

26. Johnston L. D., O'Malley P. M. Issues of validity and population coverage in student surveys of drug use. *NIDA Res Monogr.* 1985. T. 57. P. 31–54.

27. Osgood D. W. Johnston, L. D., O'Malley, P. M., & et al. The generality of deviance in late adolescence and early adulthood. *American Sociological Review.* 1988. P. 81–93.

References

1. Kontseptsiiia Derzhavnoi tsilovoi sotsialnoi prohramy «Molod Ukrainy» na 2016–2020 roky [The Concept of the State Targeted Social Program «Youth of Ukraine» for 2016–2020] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2015-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

2. Ponomarenko, N.O. (2016). Profilaktychna spriamovanist yak osnovna skladova profesiinoi diialnosti medychnoho pratsivnyka serednoi lanky [Prophylactic orientation as the main component of professional activity of a mid-career medical worker]. *Medsestrynstvo – Nursing*, 4, 53–54 [in Ukrainian].

3. Barzylovych, A.D. (2020). Reformuvannia systemy okhorony zdorovia v Ukraini: stratehichni aspekty [Reforming the health care system in Ukraine: strategic aspects]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 2, 134–140 [in Ukrainian].

4. Firsova, O.D. (2014). Aktualni pytannia realizatsii yevropeiskoi stratehii zdorovia – 2020 [Relevant issues of implementation of the European Health Strategy – 2020]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*, 6, 169–172 [in Ukrainian].

5. Balashov, K.V. (2020). Vykorystannia sotsialnoho marketynhu dla potreb hromadskoho zdorovia: shliakhy praktychnoi realizatsii [Using Social Marketing for Public Health Needs: Steps in Practical Implementation]. *Ekonomika i pravo okhorony zdorovia – Economics and Law of Health Protection*. URL: https://www.researchgate.net/publication/346797350_Vikorystanna_socialnogo_marketingu_dla_potreb_gromadskogo_zdorov%27a_sla_hi_praktychnoi_realizatsii [in Ukrainian].

6. Pan, L. & Abramovych, O. (2008). Kompleks marketynhu ta yoho rol v umovakh komunikatsiinoi ery marketynhu [Marketing complex and its role in the conditions of communication marketing] [in Ukrainian].

7. Grier, S. & Bryant, C. A. (2005). Social marketing in public health. *Annu. Rev. Public Health*, 26, 319–339 [in English].

8. Andreasen, A.R. (1994). Social marketing: Its definition and domain, *Journal of public policy & marketing*. 13(1), 108–114 [in English].

9. Van Ryn, M., & Heaney, C.A. (1992). What's the use of theory? *Health Education Quarterly*, 19(3), 315–330 [in English].

10. Parcel, T.L., & Mueller, C.W. (1983). Occupational differentiation, prestige, and socioeconomic status. *Work and Occupations*, 10 (1), 49–80 [in English].

11. Jessor, R., & Jessor, S.L. (2017). Problem behavior theory and adolescent health (Vol. 2, p. 1). Cham, Switzerland: Springer International Publishing [in English].

12. Fishbein, M., & Middlestadt, S.E. (1989). Using the theory of reasoned action as a framework for understanding and changing AIDS-related behaviors. In: V. M. Mays, G.W. Albee, S. F. Schneider, eds. *Primary prevention of AIDS: Psychological approaches: Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.* 93–110 [in English].

13. Andreason, A.R., Bandura, A. & Ajzen, I. (1985) From Intentions to Actions: A Theory of Planned Behavior, in KJ Beckman, and J. Beckman, eds, *Action Control: From Cognition to Behavior*, Berlin: Springer [in English].

14. Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50(2), 179–211 [in English].

15. Bandura, A. (2002). 6 Social foundations of thought and action. *The Health Psychology Reader* [in English].

16. Bandura, A. (1989). Human agency in social cognitive theory. *American psychologist*, 44(9), 1175–1184 [in English].

17. Smart, R.G., & Fejer, D. (1972). Drug use among adolescents and their parents: closing the generation gap in mood modification. *Journal of Abnormal Psychology*, 79(2), 153 [in English].

18. Prochaska, J. O., & DiClemente, C. C. (1986). Toward a comprehensive model of change. In *Treating addictive behaviors* (pp. 3-27). Springer, Boston, MA [in English].

19. Maibach, E. W., & Cotton, D. (1995). Moving people to behavior change: a staged social cognitive approach to message design [in English].

20. Alcalay, R., & Bell, R. (2000). Promoting nutrition and physical activity through social marketing: Current practices and recommendations. In Promoting nutrition and physical activity through social marketing: current practices and recommendations [in English].
21. Rosenstock, I.M., Strecher, V.J., & Becker, M.H. (1988). Social learning theory and the health belief model. *Health education quarterly*, 15(2), 175–183 [in English].
22. Kendall, R.F. (1976). The context and implications of drinking and drug use among high school and college students (Doctoral dissertation, New York University) [in English].
23. Lawrence, T.S., & Velleman, J.D. (1974). Correlates of student drug use in a suburban high school. *Psychiatry*, 37(2), 129–136 [in English].
24. Perkins, H.W., & Berkowitz, A.D. (1986). Perceiving the community norms of alcohol use among students: Some research implications for campus alcohol education programming. *International journal of the Addictions*, 21 (9–10), 961–976 [in English].
25. Walling, A.M., Brown, J.A., Skootsky, S.A., Teleki, S.S., Quigley, D.D., Farley, D.O., & Hays, R.D. (2009). Health Care Provider's Motivation to Improve Communication Skills. *Proceedings of UCLA Healthcare* [in English].
26. Johnston, L.D., & O'Malley, P.M. (1985). Issues of validity and population coverage in student surveys of drug use. *NIDA Res Monogr*, 57, 31–54 [in English].
27. Osgood, D.W., Johnston, L.D., O'Malley, P.M., & Bachman, J.G. (1988). The generality of deviance in late adolescence and early adulthood. *American Sociological Review* [in English].

Dziuba N.

PhD (Sociology), head of the department of scientific and methodological and personnel support for young people's work, State Institution «State Institute of Family and Youth Policy», nataly.dzuba@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4868-4950

SOCIAL MARKETING AS AN EFFECTIVE STRATEGY FOR SHAPING A HEALTHY LIFESTYLE AMONG YOUNG PEOPLE (THEORETICAL ASPECT)

The formation of a healthy lifestyle of youth is one of the main objectives of Ukraine's youth policy. The strategy of forming the population's attitude to a healthy way of life is an important aspect of social prevention. The use of social marketing as an approach to the formation and implementation of social prevention strategies significantly increases the effectiveness of preventive measures. Social marketing focuses on the social context of decision-making and the use of theoretical methods to analyse the mechanisms of interaction in the public space. Current theoretical approaches to the explanation of human behaviour are the basis for the development of strategies aimed at the formation of a healthy way of life. These strategies are based on theories that explain changes in human behaviour, such as theories of deliberate action, planned behaviour, the theory of social learning, and others.

Applying social marketing strategies involves the social environment and consumers' orientations analysis, the audience analysis and audience segmentation strategy, etc. Relevant theoretical concepts provide interpretation on behavioural decisions and behavioural patterns changes. Correspondingly social marketing utilizes variety of research approaches into the programs' efficiency and their advanced testing, analysis of channels for developing distribution systems and advertising campaigns. Some commercial marketing techniques are applicable for the social marketing purpose. Among others are analysis of the target audience, identifying goals of desired behavioural changes, adaptation of messages and adaptation of strategies such as branding to facilitate the adoption and maintenance of safe behaviour in the health sector. The basic principles of social marketing can be seen as the messages targeted on the behaviour relevant to healthy lifestyle should be different at different stages of program' planning and implementation. Social marketing is used for the development and implementation of programs that contribute to a change in behaviour to socially beneficial, especially in the area of public health.

Key words: social marketing, social prevention, healthy lifestyle, theory of deliberate action, theory of planned behavior, theory of social training.

УДК 373.2:37.011.3

DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-1-23-29

Лісовець О. В.

доктор філософії, доцент кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
ksuvik2@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4685-3589

**ВПЛИВ СІМ'Ї НА ВИХОВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

У статті висвітлюється проблема впливу сімейного середовища на виховання самостійності дитини дошкільного віку. Метою статті є аналіз та обґрунтування виховного потенціалу сім'ї у вихованні самостійності дітей дошкільного віку. Поняття «самостійність» у статті розглядається у межах інтегративного підходу і трактується як інтегрована якість особистості, а її роль виявляється в об'єднанні різних особистісних проявів, загальному спрямуванні на внутрішню мобілізацію усіх сил людини, ресурсів та засобів для здійснення обраної програми дій без сторонньої допомоги. Зазначено, що самостійність дошкільника у своєму розвитку досягає різних стадій залежно від віку, від системи вимог, які висувуються перед дитиною дорослими, від умов виховання у дошкільному закладі та сім'ї.

Вказано, що сім'я є найважливішим фактором, який впливає на виховання особистості дитини, і, зокрема, її самостійності. Наголошується на ролі батьків у розвитку самостійності дітей та проаналізовано умови виховання самостійності в сім'ї. Доведено, що для виховання самостійності дитини батькам варто використовувати різні поєднання методів, прийомів та засобів, які здійснюють комплексний вплив на дитину.

Оскільки педагогічна культура багатьох з нинішніх батьків залишається на досить низькому рівні, важливим є налагодження тісного взаємозв'язку вихователів із батьками. Тому акцентовано увагу на підвищенні педагогічної компетентності батьків – цілеспрямованому процесі затвердження в свідомості батьків знань, способів діяльності і поведінки, оцінок, які допомагають ефективно вирішувати завдання виховання у дошкільників самостійності. Визначено основний зміст цієї роботи: інформування батьків про сутність, значення самостійності дитини та особливості її прояву хлопчиками та дівчатками; формування у батьків суб'єктної позиції щодо виховання самостійності дитини; сприяння набуттю батьками навичок розвивати позитивне ставлення і інтерес дитини до різних видів діяльності, стимулювати прояви самостійності дитини в поведінці, різних видах діяльності.

Ключові слова: самостійність, сім'я, виховання, дошкільний вік, виховання самостійності дитини.

Постановка проблеми. Виховання самостійності підростаючого покоління належить до першочергових завдань держави в галузі освіти, починаючи з першої, дошкільної ланки. Уже з перших років життя дитини мають створюватись умови для становлення активної, творчої, самостійної особистості, здатної здійснювати власні вибори, покладати на себе відповідальність, приймати значущі рішення, визначати шлях свого розвитку. Закони України «Про освіту» і «Про дошкільну освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні, Концепція дошкільного виховання в Україні, Базовий компонент дошкільної освіти України, Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку, інші нормативні й інструктивні документи орієнтують освітян на розвиток самостійної особистості з активною життєвою позицією. Це особливо актуально з огляду на ті виклики, які ставить сьогодення перед кожною людиною: необхідність бути конкурентноздатною, ініціативною, цілеспрямованою, креативною в постійно змінюваних умовах соціуму та все зростаючому темпі життя.

Водночас у цьому процесі часто недооцінюється вплив сім'ї та сімейного виховання на розвиток тих якостей, які характеризують самостійність дитини. Дещо це пов'язано з тим, що сучасна сім'я не повною мірою використовує свій потенціал, а рівень педагогічної культури батьків, на жаль, теж залишається далеким від необхідного. Тим не менше, більшість дослідників називають саме середовище сім'ї одним з основних факторів виховання самостійності дитини. Самостійність особистості є однією з головних складових характеру дитини і поєднує інтелектуальні, вольові та емоційні якості особистості; їх інтеграція виражається у внутрішній мобілізації сил і ресурсів для здійснення вибраного алгоритму дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування самостійності особистості вивчається в різних аспектах: сутність самостійності, її природа (Г. Балл, П. Підкасистий, А. Хрипкова), структура і співвідношення компонентів самостійності (Ю. Дмитрієва, Г. Годіна, Т. Гуськова); етапи, умови і методи розвитку самостійності (Т. Бутусова, В. Жарова, К. Кузовкова); взаємозв'язок самостійності з різними психічними процесами (Т. Горбатенко, Д. Ольшанський, Н. Циркун) та ін. З огляду на те, що витoki самостійності знаходяться в ранньому оттогенезі, психолого-педагогічні дослідження В. Аванесова, Н. Аксаріної, Г. Биховець, Т. Власової, Г. Годіної, З. Гуріної, Т. Гуськової, Ю. Демидової, З. Єлісеєвої, О. Зимоніної, О. Кононко, С. Марутян, В. Маршицької, М. Савченко, М. Сілаєва присвячені розкриттю особливостей виховання самостійності в дошкільному віці. Про вплив сім'ї і сімейного виховання на розвиток самостійності дитини вказують у своїх дослідженнях І. Амірова, В. Дуброва, З. Єлісеєва та ін. Серед найбільш значущих виділимо праці Р. Буре, яка розглядає взаємодію педагогів і батьків з питання виховання самостійності дошкільників; І. Гребеннікова, який аналізує умови виховання самостійності в сім'ї; А. Мініної, яка досліджує педагогічну компетентність батьків у вихованні самостійності дитини; О. Кононко, яка визначає особливості і стилі батьківського виховання дошкільників.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що науковцями середовище сім'ї називається одним із основних факторів виховання самостійності дитини, потребують ретельного наукового дослідження питання ставлення батьків до самостійності дитини й усвідомлення цього феномену, питання форм і методів виховання самостійності дитини в сім'ї та ін. Взагалі комплексного дослідження впливу сімейного середовища на виховання самостійності дитини дошкільного віку не здійснювалось. Тому **метою** цієї статті ми ставимо аналіз та обґрунтування виховного потенціалу сім'ї у вихованні самостійності дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначаючи самостійність як базову характеристику активності особистості, вчені акцентують увагу на здатності дитини здійснювати діяльність без сторонньої допомоги, пов'язують самостійність із найвищим рівнем опанування дій, що підкріплюється наявністю інтересу дитини до діяльності, володінням нею необхідними уміннями та навичками. Аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень засвідчує наявність різних наукових характеристик самостійності: вольова якість; риса особистості; показник активності і допитливості особистості, її здатності до пізнавального пошуку; вміння побачити і поставити нове питання, нову проблему і вирішити її самотужки; моральна якість особистості; самостійність, розглянута з позиції розумового розвитку та пізнавальної активності особистості тощо. У більшості визначень сутність самостійності проявляється, перш за все, в інтелектуальній діяльності і морально-вольових рисах особистості. Наявність відмінних точок зору говорить про багатоаспектність цього феномена, який містить у собі всі перераховані характеристики.

Серед основних сучасних наукових підходів до трактування самостійності (діяльнісного, особистісного, міжособистісного, інтегративного), ми орієнтуємось на останній, у межах якого самостійність розглядається як інтегрована якість особистості, а її роль виявляється в об'єднанні різних особистісних проявів, загальному спрямуванні на внутрішню мобілізацію усіх сил людини, ресурсів та засобів для здійснення обраної програми дій без сторонньої допомоги. У контексті дошкільної педагогіки яскравим представником цього підходу виступає О. Кононко, у працях якої

самостійність виступає «стрижневою характеристикою дошкільника як особистості» і трактується у трьох ракурсах: «як інтегральна форма активності дошкільника, як базова якість особистості, як загальне уміння, складовими якого є часткові уміння (відповідально самовизначатися, приймати самостійні рішення, здійснювати власні вибори; діяти незалежно від зовнішньої допомоги, звертатися за нею лише в разі об'єктивної необхідності, раціонально її використовувати; виявляти творчу ініціативу, креативність; поєднувати критичність із самокритичністю)» [5].

Проаналізувавши наукові джерела, присвячені динаміці розвитку самостійності дітей у дошкільному віці, констатуємо, що самостійність як властивість особистості розвивається протягом всього вказаного періоду і залежить від багатьох факторів: психічних і фізіологічних процесів, соціальної ситуації розвитку, умов та змісту діяльності тощо. Прояви самостійності в різних дітей одного віку неоднакові і розвиваються з різною інтенсивністю. Узагальнення наукових даних щодо етапності розвитку самостійності дитини дошкільного віку (Т. Бутусова, В. Жарова, О. Кононко, А. Люблінська та ін.) дозволяє навести перелік основних стадій (етапів, ступенів) її прояву:

- 1) самостійність дитини проявляється у звичних для неї умовах, у яких набувались основні навички, без нагадування, спонукання і допомоги з боку дорослих;
- 2) дитина самостійно використовує звичні способи дій у нових, незвичних, але близьких і однорідних ситуаціях;
- 3) спостерігається явище переносу і високої інтенсивності самостійної діяльності та самоконтролю в нестандартних ситуаціях.

Отже, самостійність дошкільника у своєму розвитку досягає різних стадій залежно від віку, від системи вимог, які висувуються перед дитиною дорослими, від умов виховання у дошкільному закладі та сім'ї. Саме за допомогою дорослих самостійні вміння дитини закріплюються, проявляються у різноманітних видах діяльності, поступово набуваючи статусу якості особистості.

У цій статті ми акцентуємо увагу на виховному потенціалі сім'ї у вихованні самостійності дітей дошкільного віку. Так, наголошуючи на ролі батьків у розвитку самостійності дітей, С. Теплюк вказує, що батьки мають цілеспрямовано її розвивати, не залишаючи це на потім, і пам'ятаючи, що при розвитку самостійності щоразу обсяг самостійних дій дитини збільшується, а допомога дорослого скорочується. Показником самостійності дитини є результативність її дій. Цей показник не можна замінити контролем дорослого. Контроль незмінно передбачає слухняність, а міцний союз цих двох понять може розвинути безвольність, безвідповідальність, лінощі, інфантилізм. Самостійність – це прагнення до внутрішньої свободи, до свободи вибору дій, вчинків, суджень, у ній витoki відповідальності, впевненості у власних силах, витoki творчості, почуття власної гідності [8].

Дослідження А. Харчева, І. Гребеннікова, А. Петровського показали, що у дитячо-батьківських відносинах необхідно визначити оптимальний варіант, щоб виховання самостійності у старшому дошкільному віці перейшло на більш значущий рівень. Щоб сім'я змогла педагогічно ефективно виховувати та розвивати самостійність та на її основі ставлення до життя, дорослі члени родини повинні дотримуватися спільної батьківської позиції, дотримуватися єдності виховних підходів, взаємоповаги, інтересу до подій сімейного життя. За спостереженнями науковців успішність виховання батьками самостійності в дітей дошкільного віку залежить від таких умов:

- 1) наявність уявлень та знань про самостійність, форми самостійної поведінки, усвідомлення дітьми значущості самостійності для свого та суспільного життя;
- 2) єдиний підхід до дитини, узгодження виховних зусиль усіх членів сім'ї;
- 3) сформованість позитивного ставлення та інтересу до діяльності, формування емоційного передбачення результатів своєї діяльності;
- 4) введення в діяльність дитини значущих мотивів: досягнення успіху, соціальної значущості результатів діяльності тощо; накопичення достатнього обсягу умінь, навичок для реалізації будь-якої діяльності, що дозволяє без допомоги дорослих досягати поставленої мети; вправлення дітей у формах самостійної поведінки;
- 5) формування елементів самоконтролю та самооцінки при виконанні діяльності;

6) поступове виховання у дитини вміння володіти своїми бажаннями, привчання стримуватися, перемагати у собі почуття болю, образи, страху;

7) потрібно навчити дитину самостійно справлятися із проблемами, поступово передаючи їй відповідальність за пошук і ухвалення рішення [4; 7].

При цьому важливо наголосити на необхідності зміни методів виховання. Замість прямого спонукання дорослим окремих дій дитини дошкільного віку провідними повинні ставати такі, що підтримують її прагнення звільнитися від опіки дорослого, схвалюють будь-яку спробу проявити самостійність, ставлять її в умови вибору змісту та засобів реалізації своїх інтересів. Тобто замість пропозицій «зроби так», «принеси», «поклади» використовується позитивна оцінка спроб дитини діяти самостійно, підтримка її рішень. При розробці методів та прийомів виховання самостійності найбільшу увагу необхідно звернути на дитяче «Я сам!» як прагнення дитини звільнитися від опіки дорослого, бажання стати суб'єктом діяльності та взаємовідносин. Особливо необхідними стають прийоми, що запобігають помилкам, які можуть викликати незадоволеність собою і ведуть до прояву заниженої самооцінки.

Р. Буре визначила зміст та послідовність прийомів виховання самостійності у дошкільнят:

1. Схвалення спроби виявити самостійність, її підтримка та непомітна допомога для того, щоб у дитини склалося враження про самостійне виконання задуманої дії.

2. Позитивна оцінка дитини, що виявляє прагнення самостійності. Створення загального позитивного ставлення до ініціативи дітей, їх задумів, дій, вчинків.

3. Виховання в дітей усвідомлення своєї відповідальності за дії, вчинки, позитивна оцінка прагнення досягати поставленої мети, не відступаючи від труднощів, які виникають [2, с. 84–88].

Для виховання самостійності дитини батькам варто використовувати різні поєднання методів, прийомів та засобів, які здійснюють комплексний вплив на дитину. Серед найбільш поширених науковці рекомендують: метод невтручання, який полягає в тому, щоб не втручатися в ті справи дитини, які вона може виконати сама, або якими вона захоплена зайнята, не потребуючи допомоги дорослого; метод проблемних ситуацій, під час яких дитина може бути наполегливою і винахідливою у своїх пошуках; метод особистого прикладу, метод привчання (формування здатності до організованих дій, для вироблення позитивних звичок), метод заохочення (похвала, відповідальне доручення, нагорода, вибачення за поганий вчинок) та ін.

Методи та прийоми виховання, що підтримують та активізують прагнення дитини діяти самостійно, мають вирішальне значення у вихованні самостійності дітей дошкільного віку. Традиційно у сім'ї у вихованні дітей велике місце займають правила та заборони, засновані на підпорядкуванні авторитету дорослого. Це суперечить останнім науковим дослідженням, у яких доводиться теза про становлення дитини дошкільного віку як суб'єкта діяльності, що вимагає застосування методів виховання, які допомагають розвитку в дітей дошкільного віку здатності до самостійного вибору дій та вчинків, що відповідають нормам моралі.

Дослідження О. Леонтьєва, А. Лурії, Д. Ельконіна та інших науковців показали, що вольовий розвиток дитини визначається особливостями співпраці з батьками. У дитинстві коло спілкування у дитини досить звужене. І в основному батьки впливають на самостійність дитини: якщо вони спочатку з раннього віку виховують цю якість, то у дитини формується досить високий рівень самостійності. Основним принципом розвитку самостійності є принцип єдності керівної ролі дорослої та власної активності дитини.

Майстерність членів родини саме і полягає в тому, щоб поставити дитину у позицію необхідності приймати самостійні рішення, організувати свою діяльність, контролювати та оцінювати результати своєї роботи.

Розвиток дитячої самостійності може ускладнюватися за рахунок неправильного ставлення батьків: від вседозволеності до тотального контролю над вчинками дітей, до того ж через не знання особливостей та специфіки розвитку дитячої психіки батьки або занижують, або завищують вимоги до дитини, що ускладнює становлення самостійності. Самостійність завжди є продуктом підпорядкування вимогам дорослих

і одночасно власної ініціативи дитини. І чим краще, глибше, більш осмислено засвоїла дитина правила поведінки, тим ширше в неї можливості ініціативно та самостійно застосовувати їх у нових, різноманітних умовах життя.

Щоб сім'я змогла педагогічно ефективно виховувати та розвивати самостійність та на її основі активне ставлення до життя, дорослі члени сім'ї повинні дотримуватися спільної батьківської позиції, дотримуватися єдності виховних підходів, взаємоповаги, інтересу до подій сімейного життя. Виховання має три значення: розуміння можливостей і потреб дитини, прийняття її такою, яка вона є і визнання її особистістю.

Варто враховувати, що педагогічна культура нинішніх батьків залишається на вельми низькому рівні. Часто молоді батьки не знають, про що можна говорити з дітьми, як виховувати їх та навчати. Утім, є невелика група батьків, які фанатично впроваджують у практику різні модні методики, доводячи дитину до нестями, сильно шкодять їй. Тому важливим є налагодження тісного взаємозв'язку вихователів із батьками. І тих, хто ігнорує процес виховання, і тих, хто занадто перевантажує дитину своїми педагогічними діями, треба активно залучати до спільного проживання теми, яке виявляється у пропозиції обговорити з дитиною окремі питання, знайти корисні матеріали, картинки, інформацію, зробити поробку, взяти участь у конкурсі, розвазі [9, с. 27–28]. Підвищення педагогічної компетентності батьків розуміється нами як цілеспрямований процес затвердження в свідомості батьків знань, способів діяльності і поведінки, оцінок, які допомагають ефективно вирішувати завдання виховання у дошкільників самостійності. Цілями такої роботи з батьками є:

- 1) інформувати батьків про сутність, значення самостійності дитини та особливості її прояву хлопчиками та дівчатками;
- 2) формувати в батьків суб'єкту позицію щодо виховання самостійності дитини;
- 3) сприяти набуттю батьками навичок розвивати позитивне ставлення і інтерес дитини до різних видів діяльності, стимулювати прояви самостійності дитини в поведінці, різних видах діяльності.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, сім'я є найважливішим фактором, який впливає на виховання особистості дитини, і, зокрема, її самостійності. Саме в сім'ї будується підґрунтя розуміння дитиною світу, з перших років вона засвоює моральні цінності, соціальні норми, культурні традиції. Виховання дитини тісно пов'язане із проблемою сформованості особистості батьків. Щоб виховати у дитини чуйність, шанобливе ставлення до людей, батьки самі повинні володіти достатнім рівнем перелічених якостей. Відносно виховання самостійності дитини потрібно як розуміння батьками сутності та характеристик цієї якості, так і достатній рівень педагогічної культури і компетентності у стосунках з дитиною, у створенні умов для розвитку її кращих якостей, для проявів самостійності у різних сферах і життєвих ситуаціях. Адже байдуже ставлення батьків до вказаної проблеми здебільшого продукує безініціативність та залежність дитини від дорослих. Тому надзвичайно важливо сприяти формуванню педагогічної компетентності батьків у вихованні самостійності дітей дошкільного віку.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти): затв. Наказом МОН України від 12.01.2021, № 33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Буре Р. С. Совершенствование процесса нравственного воспитания дошкольников. *Воспитатель ДООУ*. 2008. № 2. С. 84–88.
3. Гуріна З. В. Психолого-педагогічні умови становлення самостійності у дітей раннього віку: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2007.
4. Замашкіна О. Д. Педагогіка сімейного виховання: навч. посіб. Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2016. 400 с.
5. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід): монографія. Київ: Стилос, 2000. 336 с.

6. Косенко Ю. М. Взаємодія вихователів і батьків у забезпеченні соціально-особистісного розвитку дитини дошкільного віку. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. Вип. 46. С. 199–204.
7. Помиткіна Л. В., Злагодух В. В., Хімченко Н. С., Погорільська Н. І. Психологія сім'ї: навч. посіб. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
8. Теплюк С. Н. Истоки самостоятельности. *Дошкольное воспитание*. 2005. № 32. С. 67–70.
9. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ: монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Острианська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків: Друкарня Мадрид, 2015. 330 с.

References

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity) [Basic component of preschool education (State standard of preschool education)]: zatv. nakazom MON Ukrainy vid 12.01.2021, 33. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/-2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
2. Bure, R.S. (2008). Sovershenstvovanye protsessa nnavstvennoho vospytanyia doshkolnykov [Improvement of the process of moral education of preschool children]. *Vospytatel DOU – Preschool teacher*, 2, 84–88 [in Russian].
3. Hurina, Z.V. (2007). Psykholoho-pedahohichni umovy stanovlennia samostiinosti u ditei rannoho viku [Psychological and pedagogical mind the formation of self-reliance among children of the early age]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Zamashkina O.D. (2016). *Pedahohika simeinoho vykhovannia* [Pedagogy of family education]. Izmail: RVV IDHU [in Ukrainian].
5. Kononko, O.L. (2000). Psykholohichni osnovy osobystisnoho stanovlennia doshkilnyka (systemnyi pidkhid) [Psychological foundations of the special formation of a preschooler (systemic idiom)]. Kyiv: Stylos [in Ukrainian].
6. Kosenko, Yu.M. (2013). Vzaiemodiia vykhovateliv i batkiv u zabezpechenni sotsialno-osobystisnoho rozvytku dytyny doshkilnoho viku [Interaction between fosterers and fathers in the provision of social and special development of the preschool child]. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly – Psychological and pedagogical problems of the village school*, 46, 199–204 [in Ukrainian].
7. Pomytkina, L.V., Zlahodukh, V.V., Khimchenko, N.S. & Pohorilska, N.I. (2010). *Psykhologhiia simi* [Family psychology]. Kyiv: Vyd-vo Nats. aviats. un-tu «NAU-druk» [in Ukrainian].
8. Tepliuk, S.N. (2005). Istoky samostoiatelnosti [The origins of independence]. *Doshkolnoe vospytanye – Preschool education*, 32. 67–70. [in Russian].
9. Formuvannia bazovykh yakosteï osobystosti diteï starshoho doshkilnoho viku v DNZ [Formation of basic personality qualities of older preschool children in schools] (2015). H. Bieliienka, S. Vasylieva, N. Havrysh, V. Marshytska, S. Nechai, O. Ostrianska, O. Poliakova, V. Rahozina, O. Reipolska, N. Shkliar; Reipolskoi O. (Eds.). Kharkiv: Drukarnia Madryd [in Ukrainian].

Lisovets O.

Doctor of Philosophy, Associate Professor of Preschool Education
Nizhyn Mykola Gogol State University
ksuvik2@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4685-3589

FAMILY INFLUENCE ON THE EDUCATION OF INDEPENDENCE OF PRESCHOOL AGED CHILDREN

The article highlights the problem of the influence of the family environment on the education of independence of preschool children. The aim of the article is to analyze and substantiate the educational potential of the family in upbringing independence of

preschool children. The concept of "independence" in the article is considered within the integrative approach and interpreted as an integrated quality of a personality, and its role is shown in combining different personal manifestations, the general focus on internal mobilization of all human forces, resources and means to implement the chosen program of action without assistance. It is noted that independence of a preschooler in its development reaches different stages depending on age, system of requirements for a child by adults, conditions of upbringing in the preschool institution and the family.

It is stated that a family is the most important factor influencing education of the child's personality, and in particular, his/her independence. The role of parents in the development of children's independence is emphasized and the conditions for increasing independence in the family are analyzed. It is proved that parents should use different combinations of methods, techniques and tools that have a comprehensive impact on a child.

As the pedagogical culture of many modern parents remains relatively low, it is important to establish a close relationship between educators and parents. Therefore, attention is focused on improving the pedagogical competence of parents – a purposeful process of knowledge confirmation in parents' minds, methods of activity and behavior, assessments that effectively help to solve the problem of educating preschoolers' independence. The main content of this work is determined: informing parents about the essence, importance of the child's independence and features of its manifestation by boys and girls; formation of the parents' subjective position concerning education of the child's independence; promoting the acquisition of parents' skills to develop a positive attitude and interest of a child to various activities, to stimulate the manifestations of the child's independence in behavior and in various activities.

Key words: independence, family, upbringing, preschool age, education of the child's independence.

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

УДК 37:372+374

DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-1-30-35

Бобро Л. В.

кандидатка педагогічних наук,
асистентка кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
liliya250492@ukr.net
orcid.org/0000-0002-0231-0905

ПРОСВІТА БАТЬКІВ ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЇХ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЕФЕКТИВНОЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї

У межах статті піднімається надзвичайно актуальна проблема для сучасності, яка пов'язана із освітою та просвітою батьків, які виховують дітей дошкільного віку. Обґрунтовано актуальність вищезазначеної проблеми дослідження. З'ясовано, що сьогодення, яке характеризується надзвичайно швидким темпом соціальних, освітніх, наукових, економічних та політичних змін, згубно впливають на соціальне середовище загалом, а висока зайнятість батьків – на процес виховання дітей дошкільного віку зокрема. Внаслідок цього погіршуються стосунки між дітьми та батьками, утворюється бар'єр у спілкуванні, довірі, взаєморозумінні, взаємопідтримці. Постійна зайнятість дорослих відмежує їх від суті проблем розвитку та виховання та від можливості підвищити власний рівень педагогічних знань та умінь. Саме період дошкільного дитинства потребує тісного контакту та взаємозв'язку дітей із батьками.

У межах розгляду проблеми батьківської просвіти було проаналізовано джерела наукової літератури психолого-педагогічного спрямування. У процесі аналізу наукової літератури було розглянуто різні підходи до визначення понять «освіта дорослих», «педагогічна освіта та просвіта батьків», та уточнено зміст поняття «педагогічна культура батьків». Також було визначено основні завдання психолого-педагогічної освіти та просвіти батьків, які виховують дітей дошкільного віку. З'ясовано, що існує багато об'єктивних причин, які визначають необхідність активізації педагогічної освіти та навчання батьків. Виокремлено одну із найголовніших причин, яка полягає у необхідності передачі батькам ефективного практичного досвіду розвитку, виховання і навчання дітей-дошкільників. На основі вивчення психолого-педагогічної літератури було визначено, що освіта дорослих та просвіта батьків є основною умовою підвищення їх педагогічної культури та ефективності партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї. З'ясовано, що процес педагогічної просвіти сприяє збагаченню знань батьків про особливості розвитку дітей дошкільного віку, їх базові потреби та потенційні можливості, а також практичних умінь та навичок щодо організації процесу розвитку, виховання та навчання особистості дитини зазначеного віку.
Ключові слова: освіта дорослих, просвіта, батьківська просвіта, педагогічна культура батьків, взаємодія, партнерська взаємодія.

Постановка проблеми. Сьогодення характеризується швидкими та кардинальними змінами у різних напрямках: економічному, політичному, соціальному та ін.

Не оминають стрімкі зміни й галузь освіти. Сьогодні відмічається глибоке реформування освіти різних рівнів, у тому числі й дошкільної. Створюються умови активної модернізації освіти, що змушує працівників даної галузі проявляти гнучкість та працювати у нових умовах. Прослідковується тенденція до розвитку та оптимізації одного із напрямків освітнього процесу, що спрямовується на підвищення активної позиції та демократизації партнерської взаємодії різних соціальних інституцій. Така взаємодія сприяє значному підвищенню педагогічної культури батьків у процесі просвітницької діяльності в умовах партнерської взаємодії.

Педагогічна культура батьків виступає надзвичайно важливим фактором розвитку нинішнього суспільства. Саме через виховання всебічно розвиненої, високоморальної особистості дитини, формується загальний стан соціального середовища, який визначає якість сучасного та майбутнього життя. Безпосередню та неоціненну роль у цьому процесі відіграють саме батьки вихованців. Тому надзвичайно важливо підвищувати рівень педагогічної культури батьків через активну взаємодію закладів дошкільної освіти та сімей. Ефективністю у цьому процесі визначається батьківська просвіта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освіта для дорослих завжди була актуальною проблемою у педагогічній галузі. Розкриттю різних аспектів вказаної проблеми присвячено наукові доробки О. Аніщенко, Т. Волікової, Л. Вовк, Р. Капранової, Л. Лук'янової, О. Огієнко, В. Олійник, Г. Сухобська, Л. Тимчук та інші. Досліджуючи в широкому розуміння питання освіти дорослих, вищевказані науковці звертають увагу на значущість безперервності освіти як інтегративного компонента цілісності життя особистості. Даний компонент поглиблює та розширює творчий потенціал життя та дозволяє самореалізуватися у різних напрямках діяльності.

Низку наукових праць, а саме: М. Демидова, С. Вершловського, Ю. Кулюткіна, О. Тихонова, присвячено організаційно-методичним засадам батьківської просвіти й самоосвіти. Проблеми у напрямку сімейного виховання висвітлено у педагогічних працях минулого А. Макаренка, В. Сухомлинського.

Теоретичні аспекти, що стосуються питань педагогічної культури батьків, були актуалізовані у наукових дослідженнях Т. Алексеєнко, А. Арбузова, О. Бондаревської, І. Гребенникова, Л. Ковінько, А. Макаренка, О. Наседкіна, Т. Панфілової, В. Сухомлинського, В. Титаренко та інших. Дані аспекти висвітлено також у наукових працях зарубіжних науковців А. Адлера, Е. Берна, Х. Джайнотта, В. Сатир, Ю. Хамеляйнена. Основна думка, яка об'єднує всі вищевказані наукові дослідження, виражає значущість проблеми батьківської просвіти як необхідної умови підвищення педагогічної культури батьків та ефективної партнерської взаємодії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Більш детального дослідження потребують питання, що стосуються значення батьківської просвіти як умови підвищення рівня педагогічної культури батьків та ефективності партнерської взаємодії.

Мета статті: на теоретичному рівні проаналізувати проблему батьківської просвіти як умови підвищення рівня педагогічної культури батьків та ефективної партнерської взаємодії різних соціальних інститутів.

Виклад основного матеріалу. Освіта дорослих – це побудова упорядкованого освітнього процесу, який не залежить від його змісту, форми та рівня, офіційної чи будь-якої іншої освіти. Також освітній процес не залежить від того, чи являється він продовженням або заміною первинної освіти, яку отримують у школі, коледжі або у вищих закладах освіти. А також процес освіти дорослих характеризується необхідністю покращення технічних знань або підвищення професійної кваліфікації, продовжувати розвиток своїх здібностей, збагачення власні знання з метою: довершити рівень формальної освіти; здобути й осучаснити знання та практичні навички у новій галузі [1].

Освіта для дорослих має на меті вирішити завдання всебічного розвитку особистості, формувати гармонійно розвинену особистість, особливістю якої є духовне багатство.

Згідно наукового підходу Т. Цуркан, *педагогічна освіта та просвіта батьків* є цілеспрямованим процесом та результатом засвоєння дорослою людиною системних

знань, практичних умінь та навичок, розвиток розумової діяльності та почуття, формування світогляду та пізнавальних процесів. Зазначений автор вказане поняття визначає як цілеспрямований процес навчання та виховання у інтересах дорослого, суспільства та держави в цілому. Також визначає як суспільно організований та нормований процес безперервної передачі наступним поколінням попередніми соціально важливого досвіду [7].

На думку Л. Лук'янової, просвіта є різновидом освітньої діяльності, що не розраховується на офіційно зареєстровані постійні групи, в той час передбачає відносно самостійний і вільний вибір інформації індивідами, яку вони зможуть отримати. Тобто просвіта будується за принципом добровільності. Основним завданням організаторів просвіти, вважає науковець, є пропонування актуальної, сучасної інформації, а право отримувачів просвіти – розпоряджатися нею згідно власного розсуду. Під поняттям «педагогічна просвіта батьків», Л. Лук'янова пропонує розуміти процес ознайомлення їх із особливостями розвитку особистості дитини і способами взаємодії з нею, який побудований у контексті життєдіяльності всіх суб'єктів взаємодії у відповідності до цінностей культури [4].

Науковці Т. Котирло, Д. Щербина визначили основні завдання психолого-педагогічної освіти та просвіти батьків:

- орієнтація батьків на зміни в особистісному розвитку дітей, а саме: динаміка у розвитку самостійності, допитливості, творчості та ініціативи у межах різних видів діяльності;
- допомога батькам у врахуванні цих змін у власній педагогічній практиці;
- мотивування батьків до розвитку гуманістично спрямованих відносин молодшого покоління щодо людей, які їх оточують, навколишнього середовища, до ґрунтовної підтримки бажання вихованців до прояву уваги, піклування про дорослих й однолітків;
- ознайомлення батьків із необхідними умовами розвитку пізнавальних інтересів, когнітивних здібностей вихованців у сім'ї;
- постійна підтримка бажання дорослих розвивати у дітей інтерес до освітньої організації, прагнення зайняти позицію дитини;
- залучення батьків до діяльності, що стосується розвитку суб'єктних проявів дитини у трудовій діяльності (праця у природі, праця щодо приготування їжі, ручна праця), процесу розвитку прагнення працювати, почуття відповідальності, бажання завершити розпочату справу до кінця [3].

Варто зазначити, що нині існує багато об'єктивних причин, які визначають необхідність активізації педагогічної освіти та навчання батьків. Серед них:

- потреба молодих батьків у просвіті, яка у нинішній час задовольняється лише стихійно, несистематично і тільки у групах, які виникають спонтанно, або шляхом самоосвіти;
- необхідність передачі батькам численного та узагальненого практичного досвіду виховання, розвитку та навчання дошкільників, у результаті якого природний розвиток дитини, з одного боку, прискорюється, а з іншого – якісно вдосконалюється, що дає можливість для подальшого ефективного формування особистості;
- наявність великої кількості психологічної, педагогічної літератури, яка має частково суперечливу інформацію та пропонує різні підходи до процесу розвитку особистості дитини, що дезорієнтує молодих батьків;
- важливість спеціальної просвіти батьків, які виховують дітей, що мають проблеми у розвитку, що забезпечить сучасними підходами до застосування ефективних методів корекції особистісного стану вихованця, що має на меті – розширити його можливості щодо навчання та адаптації у колі однолітків;
- потреби батьків щодо опанування психолого-педагогічних засобів, які спрямовані на підвищення психічної та соціальної захищеності дитини у сучасних умовах, які характеризуються соціально-економічною нестабільністю та кризами міжособистісних стосунків у родині;
- потреби сучасного суспільства, що характеризується зміною соціокультурної ситуації;

- відкритість сучасного психолого-педагогічного співтовариства, в тому числі й сімейного, суспільства, застосуванню минулого досвіду та інноваціям.

Згідно наукового підходу Т. Цуркан, зміст педагогічної освіти та просвіти батьків становлять такі структурні компоненти: *теоретико-практичні знання* педагогічного спрямування. Зміст цих знань включає мету, завдання, методи, форми, умови, у яких здійснюється моральне, розумове, фізичне та естетичне виховання дітей у родині; *відомості із галузі психології*, які є необхідною базою педагогічної освіти батьків щодо психічних процесів, які є умовою духовного зростання особистості дошкільника, його розумового та фізичного розвитку, взаємозв'язку спадковості і виховання та інше; визначений *обсяг знань з анатомії та фізіології дитини*, що надають можливість батькам усвідомлювати більш глибоко сутність, зміст і взаємозв'язок фізичного, морального та розумового виховання дошкільника, сформуванню більш чіткі уявлення про особливості розумового розвитку дитини на ранніх етапах дитинства, про шкоду та недоцільність розумового перенавантаження дитини. Даний компонент сприяє виваженим здійсненням вибору методів заохочення та покарання [7].

Освіта та просвіта батьків тісно пов'язана із педагогічною культурою. Систематична батьківська просвіта безпосередньо впливає на рівень педагогічної культури дорослих та на ефективність партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї. На нашу думку, регулярна освітня та просвітницька діяльність сприяє: розширенню знань батьків про вікові особливості розвитку дитини, методи виховання, форми взаємодії із дітьми у різних життєвих ситуаціях; набуттю позитивного або негативного досвіду застосування тих чи інших прийомів виховання; якісній партнерській взаємодії закладу дошкільної освіти та родини, що забезпечує позитивний кінцевий результат.

Поняття «педагогічна культура батьків» розглядалася багатьма науковцями, а саме: Л. Ковінько, Т. Куликовою, Н. Стаднікова, М. Недвицькою. Кожен із науковців має власний підхід до визначення вищезазначеного поняття. З точки зору Т. Цуркан [6], педагогічна культура батьків – основа педагогічної діяльності дорослих, що стосується виховання дітей у родині, яка зумовлює запобігання помилок у процесі виховання, пошук найкращих рішень у незвичних ситуаціях. Т. Куликова розглядає дане поняття як частину загальної культури людини, яка включає досвід виховання дітей у сім'ї, який був набутий старшими поколіннями та безперервно збагачувався. Подібне визначення надає М. Недвицька. Науковець Н. Стаднікова [5] досліджуване поняття розглядає як особистісне утворення батьків, яке проявляється у ціннісно-гуманному ставленні до малюка, оригінальному володінні педагогічними знаннями, які спрямовані на реалізацію процесу розвитку та виховання дитини у сім'ї.

У результаті аналізу наукової літератури, зокрема й тієї, що стосується партнерської взаємодії різних соціальних інституцій щодо питань виховання дошкільників, було уточнено поняття «педагогічна культура батьків», яке визначаємо як цілеспрямований процес формування педагогічної компетентності у дорослих, що максимально забезпечує втілення бажань та потреб дитини дошкільного віку на основі партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти та батьків. Основою педагогічної культури батьків є знання, емоційні прояви та психолого-педагогічні уміння, які забезпечують спільну діяльність, спрямовану на виховання і розвиток дошкільника.

І. Денисова висловлює наукову позицію про необхідність формування психолого-педагогічної культури батьків, які виховують дітей дошкільного віку. Вона визначає вище зазначене поняття як особистісне утворення, яке проявляється у ціннісно-цільовій спрямованості батьків на повноцінне виховання та розвиток особистості дитини, здатності до самоконтролю, регуляції власної поведінки, рефлексії, в оптимальному володінні психолого-педагогічними методами та технологіями, гуманістичною спрямованістю у взаємодії з дитиною [2].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Зважаючи на вищевикладені наукові підходи до проблеми батьківської просвіти та педагогічної культури дорослих, можемо стверджувати, що досліджувані поняття тісно взаємопов'язані та є взаємозалежними. На нашу думку, батьківська просвіта безпосередньо впливає на процес формування педагогічної культури батьків. Оскільки у процесі просвітницької роботи дорослі оволодівають сучасними педагогічними технологіями,

методами та прийомами розвитку та виховання дошкільника, знаннями закономірностей та особливостей його психічного, фізичного, соціального розвитку. У межах просвітницької діяльності у дорослих формується здатність розуміти мотиви поведінки, проектувати та прогнозувати різні варіанти індивідуального розвитку дошкільника. А все це становить структуру педагогічної культури батьків, яка забезпечується просвітницькою діяльністю.

Перспективою подальших розвідок є вивчення особливостей впливу батьківської просвіти на саморозвиток та на рівень розвитку особистості дитини дошкільного віку; забезпечення ефективності у процесі партнерської взаємодії різних соціальних інституцій, у тому числі й початкової школи.

Література

1. Глосарій Європейського простору вищої освіти / авт.-укл.: І. І. Бабин, В. А. Ликова, І. Г. Павлова, М. В. Яковлева; за заг. ред. д-ра психол. наук, проф., акад. НАПН України О. Я. Чебикіна. Одеса: Видавець М. П. Черкасов, 2011. 212 с.
2. Деснова І. С. Формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку в умовах дошкільного навчального закладу: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.08 / Республіканський вищий навчальний заклад «Кримський гуманітарний університет». Ялта, 2010. 212 с.
3. Котирло Т. В., Щербина Д. В. Освіта і просвіта батьків, членів родин: практичний посібник. Київ: ІПООД імені Івана Зязюна НАПН України, 2019. 219 с.
4. Лук'янова Л. Б. Концепція освіти дорослих в Україні. Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2011. 24 с.
5. Стаднік Н. В. Формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку як педагогічна проблема. Народна освіта: електронне наукове фахове видання. 2019. Вип. 1 (37). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5566 (дата звернення: 10.01.2022).
6. Цуркан Т. Г. Формування педагогічної культури батьків молодших школярів у взаємодії сім'ї і школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Чернівці, 2018. 340 с.
7. Цуркан Т. Г. Педагогічна освіта батьків. *Педагогічний процес: теорія і практика*. Київ: ЕКМО, 2014. С. 33–37.

References

1. *Hlosarii Yevropeiskoho prostoru vyshchoi osvity* [Glossary of the European Higher Education Area]. (I.I. Babyn, V.A. Lykova, I.H. Pavlova, M.V. Yakovlieva (Ed.)). Chebykina O.Ya. (Eds.). Odesa: Vydavets M.P. Cherkasov, 2011 [in Ukrainian].
2. Desnova, I.S. (2010). Formuvannia pedahohichnoi kultury batkiv ditei rannoho viku v umovakh doshkilnoho navchalnoho zakladu [Formation of pedagogical culture of parents of young children in the conditions of preschool educational institution]. Candidate's thesis / Respublikanskyi vyshchyi navchalnyi zaklad "Krymskyi humanitarnyi universytet". Yalta [in Ukrainian].
3. Kotyrlo, T.V. & Shcherbyna, D.V. (2019). *Osvita i prosvita batkiv, chleniv rodyn* [Education and enlightenment of parents, family members]. Kyiv: IPOOD imeni Ivana Ziaziuna NAPN. Ukrainy [in Ukrainian].
4. Lukianova, L.B. (2011). *Kontseptsii osvity doroslykh v Ukraini* [The concept of adult education in Ukraine]. Nizhyn: PP Lysenko M.M. [in Ukrainian].
5. Stadnik, N.V. (2019). Formuvannia pedahohichnoi kultury batkiv ditei rannoho viku yak pedahohichna problema [Formation of pedagogical culture of parents of young children as a pedagogical problem]. *Narodna osvita: elektronne naukove fakhove vydannia*. 1(37). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5566 (data zvernennia: 10.01.2022) [in Ukrainian].
6. Tsurkan, T.H. (2018). Formuvannia pedahohichnoi kultury batkiv molodshykh shkolariv u vzaiemodii sim'i i shkoly [Formation of pedagogical culture of parents of junior schoolchildren in the interaction of family and school]. Candidate's thesis. Chernivtsi [in Ukrainian].
7. Tsurkan, T.H. (2014). *Pedahohichna osvita batkiv* [Pedagogical education of parents]. *Pedahohichniy protses: teoriia i praktyka – Pedagogical process: theory and practice*. Kyiv: EKMO [in Ukrainian].

Bobro L.

Candidate of Pedagogical Sciences (PhD),
a teacher of the Department of Preschool Education
Nizhyn Gogol State University
liliya250492@ukr.net
orcid.org/0000-0002-0231-0905

**EDUCATION OF PARENTS AS A CONDITION FOR IMPROVING
THEIR PEDAGOGICAL CULTURE AND EFFECTIVE PARTNERSHIP
INTERACTION OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS AND FAMILIES**

The article raises an extremely important issue for today, which is related to the education and upbringing of parents raising preschool children. The relevance of the above research problem is substantiated. It was found that the present, which is characterized by extremely rapid pace of social, educational, scientific, economic and political changes, has a detrimental effect on the social environment in general, and high employment of parents – on the process of raising preschool children in particular. As a result, the relationship between children and parents deteriorates, creating a barrier to communication, trust, mutual understanding, and mutual support. Constant employment of adults separates them from the essence of the problems of development and education and from the opportunity to improve their own level of pedagogical knowledge and skills. It is the period of preschool childhood that requires close contact and interaction between children and parents.

As part of the consideration of the problem of parental education, the sources of scientific literature of psychological and pedagogical orientation were analyzed. In the process of analyzing the scientific literature, different approaches to the definition of "adult education", "pedagogical education and parental education" were considered, and the content of the concept of "pedagogical culture of parents" was clarified. The main tasks of psychological and pedagogical education and upbringing of parents raising preschool children were also identified. It was found that there are many objective reasons that determine the need to intensify pedagogical education and training of parents. One of the main reasons is identified, which is the need to transfer to parents effective practical experience in the development, education and training of preschool children.

Based on the study of psychological and pedagogical literature, it was determined that adult education and parental education is the main condition for improving their pedagogical culture and the effectiveness of partnership between preschool and family. It was found that the process of pedagogical education contributes to the enrichment of parents' knowledge about the peculiarities of preschool children, their basic needs and potential opportunities, as well as practical skills in organizing the process of development, education and training of the child.

Key words: adult education, education, parental education, pedagogical culture of parents, interaction, partnership interaction.

УДК 371.5.016:821.161
DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-1-36-45

Бондаренко Ю. І.

доктор педагогічних наук, професор кафедри літератури,
методики її навчання, історії культури та журналістики
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
bondarenko_yuriy63@ukr.net
orcid.org/0000-0003-0938-9588

ЛАНДАМАТИКА У ФОРМУВАННІ ЛІТЕРАТУРНО-ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ ШКОЛЯРІВ

Ландаматика – напрямок розвитку психології, пов'язаний із дослідженням алгоритмів мислення, а також із забезпеченням алгоритмічної структури людської діяльності, зокрема й тієї, що стосується організації навчального процесу в школі. Проте кожна освітня дисципліна має свої фахові закономірності розвитку учнів, а тому алгоритми поведінки вчителя та дітей є не схожими під час проведення різних уроків.

У поданій статті автор вирішує проблему застосування ландаматики в процесі розвитку літературно-дослідницьких умінь школярів. Він розмірковує над тим, як адаптувати закономірності, вироблені в межах названого напрямку психології, до вирішення суто предметних завдань, одне з яких – формування здатності учнів виконувати самостійну роботу (спостереження, аналіз, узагальнення) на матеріалі художніх творів. Для цього в статті враховані загальні вимоги, запропоновані представниками ландаматики, а також особливості літературно-дослідницької діяльності, зокрема застосування відомих у шкільній практиці шляхів аналізу літературних джерел. До першого аспекту належать: встановлення етапів (послідовних кроків) виконуваних дій (розумових операцій), зрозумілість кожного етапу для школярів, їх неодноразова повторюваність на уроках і в домашніх умовах, використання відповідних схем (пам'яток), а також відносно однотипних матеріалів, для опрацювання яких використовується той самий алгоритм дослідження. Проте важливим є й другий аспект, який полягає в тому, щоб закони ландаматики були адаптовані до особливостей застосування подієвого, композиційного, хронологічного, пообразного, словесно-образного, проблемно-тематичного, філософського, ідеаційно-концептуального, структурно-стильового та жанрового шляхів аналізу літературних творів. Названі моменти і є основним предметом розгляду в науковій статті.

Ключові слова: ландаматика, алгоритм, літературно-дослідницька діяльність, етапи, шляхи аналізу літературного твору.

Актуальність дослідження. Організація освітнього процесу тісно пов'язана з проблемами структурування та алгоритмізації. Педагогічна мета полягає не тільки в тому, щоб передати учням комплекс літературних знань та вмінь, але й сформувані в них здатність застосовувати діяльнісні алгоритми (схеми, сценарії, плани), які ведуть до вирішення типових завдань у нових умовах. «Технологізоване навчання – це своєрідний сценарій, модель результативного навчального процесу, головним у якому є переведення педагогічного задуму у ланцюжок педагогічних операцій, які розташовані відповідно до освітньо-виховної мети» [2, с. 22]. Вивчення літератури надає в названому аспекті досить широкі можливості й потребує відповідних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Названий підхід називається ландаматикою на честь видатного психолога Лева Ланди, який вивчав природу мисленнєвих процесів і закономірності їх організації з метою підвищення розвивальної ефективності. Він увів поняття «алгоритм розумових дій», «виявляв механізми мислення професіоналів, представляв механізми у вигляді легко усвідомлюваних моделей алгоритмічного або евристичного типу і будував навчання на їх основі» [3].

Отже, на перший план було висунуто діяльнісно-евристичний принцип, що став протиположним репродуктивному. «Традиційна середня школа вчить переважно знанням (які інколи називають описовими чи декларативними), але, на жаль, не учить застосовувати ці знання на практиці, вирішувати практичні задачі. (Недаром подібні знання американець Беррес Скіннер назвав інструментальними, а англієць Л. Сквайр – процедурними)» [4].

У методиці навчання літератури використання законів ландаматики, хоч і без належного їх понятійного акцентування, помітне в окремих працях присвячених процесу організації художнього аналізу (О. Астаф'єв, Т. Дятленко, О. Ковальчук, А. Козлов, Р. Козлов, Л. Скорина та ін.).

Формування цілей статті. Літературно-дослідницька робота – це той простір, у якому закони ландаматики слід застосовувати досить повно, адже вчитель і учні здатні використовувати типові алгоритми для опрацювання різних сторін художнього матеріалу. Наявність у літературних творах стандартних елементів змісту й форми веде до того, що можуть бути здійснені стандартизовані дії, спрямовані на їх вивчення. Треба погодитися з думкою, що в основі будь-якого твору мистецтва лежить математична логіка, яка формує його цілісність і забезпечує художню повноту. «Математика й поезія багато в чому схожі, тісно пов'язані і навіть часом працюють за схожими алгоритмами» [6, 25]. Звідси випливає, що естетичне сприйняття виникає не тільки в процесі споглядання прекрасного, але і як наслідок аналітичної діяльності, спрямованої на точне вивчення складників літературного джерела. Формування в учнів двовимірного (споглядального та дослідницького) підходу до явищ мистецтва – важлива вимога під час організації навчального процесу. «Перше враження найсильніше, тому одне із завдань наукового осягнення художнього твору – зберегти гостроту й свіжість першого контакту з естетичним об'єктом. Науковий аналіз дає змогу перевірити об'єктивними методами суб'єктивне враження. У процесі його первинне уявлення про смисл і художню своєрідність твору підтримується текстовими й логічними доказами...» [5, с. 9].

Результати дослідження та їх обговорення. За умови, якщо школярі знають сутність та послідовність (алгоритм) дослідницької роботи, здатні забезпечувати її етапи, урешті-решт настає момент, коли вони не потребують додаткової допомоги вчителя, адже володіють усім комплексом необхідних операцій. Така ситуація виникає в результаті багаторазового використання пам'яток-схем, у яких закладено навчально-дослідницькі алгоритми. «Ефективним засобом, який забезпечує певний рівень сформованості аналітичних умінь, є схема-алгоритм розумових дій учнів, ... послідовне виконання операцій приводить до запланованого результату» [2, с. 23].

Такі пам'ятки спрямовують рух навчальної діяльності від засвоєння нових знань, умінь та навичок (первинні дії на основі запропонованих схем) до їх самостійного застосування школярами у змінених умовах. Цей шлях можна пройти тільки в результаті дотримання ряду вимог, а саме:

а) відносної однотипності художніх матеріалів, для яких буде застосована та сама схема аналізу;

б) формульного характеру дослідження, який полягає в чіткій послідовності та деталізації розумових операцій, тобто етапів їх виконання («алгоритм складається з окремих елементарних кроків або дій» [1, с. 10]);

в) забезпечення зрозумілості учнями навчально-дослідницьких дій;

г) наявності в цих діях статичного та динамічного аспектів: статичний – незмінність названих дій і їх послідовності; динамічний – операційний характер, а також постійний перехід до іншого навчального матеріалу, чим зумовлено потрапляння учнів у нові дослідницькі умови;

д) неодноразової повторюваності вправ певного типу, що дозволяє закріплювати знання та уміння школярів;

е) надання учням відповідних пам'яток-схем, які задовольняють вищезазначені вимоги й виконують опорну роль під час виконання учнями літературного аналізу.

Використання пам'яток-схем для вироблення дослідницьких знань та умінь широко застосовується на філологічних факультетах у вищій школі. Технологізація і алгоритмізація – досить типові явища в підготовці майбутніх учителів-словесників. З

цією метою у вищих навчальних закладах існують спеціальні навчальні курси на зразок «Аналіз епічного твору», «Аналіз драматичного твору», «Аналіз ліричного твору», у процесі проведення яких студенти-філологи практикують використання дослідницьких алгоритмів, розгорнутих у пропонуваній їм пам'ятках-схемах.

Проте на філологічних факультетах здебільшого застосовують комплексні схеми, які охоплюють практично всю художню структуру літературного твору, виходячи з його жанрової специфіки. У середній школі такий варіант роботи досить проблематичний, особливо коли мова йде про епос і драму. Учні здебільшого здатні використовувати схеми, у яких не передбачено дуже великий обсяг складної роботи. Тому пропонуємо ті, які здебільшого присвячені опрацюванню окремих художніх елементів у межах одного з відомих у шкільній практиці шляхів аналізу літературного тексту. У такому разі дослідницька робота звужується до мінімально можливих для учнів меж, етапи якої відображають «зони найближчого розвитку» школярів. Учителі-словесники можуть або адаптувати дослідницькі сценарії, що використовуються у вищій школі, або створювати власні, орієнтуючись на вікові можливості учнів та специфіку програмового художнього матеріалу.

Проте завжди треба встановлювати мету та орієнтири, що визначають зміст практичної діяльності школярів, а отже, й особливості відповідних пам'яток-схем. На наш погляд, вони такі.

1. Подієвий аналіз: опрацювання окремого епізоду, зіставлення епізодів, визначення й осмислення конфлікту та етапів розвитку сюжету (експозиції, зав'язки, розвитку дії, кульмінації, розв'язки).

2. Композиційний аналіз: оцінка окремої зовнішньоконпозиційної частини, установлення зв'язків між такими частинами.

3. Хронотопний аналіз: структурування хронотопних утворень шляхом виділення в них менших компонентів, визначення їх особливостей та художньої ролі, виявлення зв'язків між часопросторовими елементами.

4. Пообразний аналіз: опрацювання образів-персонажів на основі широкого набору дослідницьких підходів.

5. Словесно-образний аналіз: інтерпретація мовних зворотів, вивчення тропічної та стилістичної структури ліричного тексту або окремого фрагменту епічного.

6. Проблемно-тематичний, філософський, ідеаційно-концептуальний аналіз: дослідження способів реалізації певної теми / проблеми або світоглядно-філософської концепції, виявлення авторського погляду на світ.

7. Жанровий, структурно-стильовий аналіз: опрацювання жанрової або стильової специфіки текстів чи їх фрагментів.

Названі орієнтири спрямовують формувати в учнів систему відповідних умінь, що й виступають у даному разі головними дидактичними завданнями.

Крім того, жодна пам'ятка-схема не зможе виконати корисну роль, якщо матиме занадто загальний вигляд. Самостійну роботу школярів найкраще організовувати на основі конкретних завдань і запитань, які забезпечують логічну систему кроків інтелектуальної діяльності.

5–6 класи – час, коли варто почати формувати в учнів уміння досліджувати сюжет твору на основі подієвого аналізу. У цей період доцільно звертати посилену увагу на окремий епізод, який стає центральним об'єктом під час вивчення літературного твору. Протягом основної і старшої школи здатність аналізувати епізод має підвищуватися, адже від цього залежить проникнення учнів у художню картину світу. Отже, у пам'ятці-схемі для опрацювання сюжету постійно має нарощуватися кількість складників, кожен із яких допомагає деталізувати окремий елемент епізоду. У цілому вона може мати такий зміст.

1. Дослідження подієвого аспекту зображеного: розкрити сутність події, описати її учасників, місця і час здійснення.

Назвіть подію, яка відбувається в епізоді.

Поясніть, яким чином вона протікає.

Які персонажі беруть участь у її здійсненні?

Опишіть місце й час того, що відбувається. Чому, на ваш погляд, вони є саме такими?

2. Характеристика суперечності, яку помітно в епізоді: пояснити сутність наявного конфлікту, його вплив на перебіг події.

Розкрийте, у чому полягає сутність суперечності, яка наявна в епізоді.

Яким чином вона виражена в зображеній події і як на неї впливає?

3. Опрацювання образів-персонажів: пояснити особливості їх поведінки, виявити риси характеру, засоби змалювання, визначити художню роль у межах епізоду, зокрема в розвитку та розв'язанні суперечності.

Розкрийте особливості поведінки кожного з персонажів.

Якими рисами характеру вони наділені?

Опишіть їхні вчинки.

Яка роль кожного з персонажів у змалюванні події?

Із якою метою, на вашу думку, письменник увів цих персонажів в епізод?

4. Окреслення мовно-виражальних засобів: виділити найбільш виразні мовні звороти, розкрити їх зміст та роль у зображенні події, конфлікту, персонажів, інших художніх елементів, класифікувати тропеїчні та стилістичні засоби.

Які мовні звороти привертають вашу увагу в епізоді? Чому? Поясніть їх зміст.

Які з них відображають суперечність, наявну в епізоді? Яким чином це відбувається?

Назвіть мовні звороти, що пов'язані із зображенням персонажів, пейзажів, інтер'єрів. Яку роль у цьому вони виконують?

Визначте тропи та стилістичні фігури, помічені в них. Класифікуйте їх.

5. Проблемно-тематичний зріз: пояснити сутність проблеми, яка наявна в епізоді, та особливості її художнього втілення з допомогою події, персонажів, інших художніх елементів.

Які теми й проблеми письменник реалізує в епізоді?

Яким чином вони пов'язані із змалюваною подією, персонажами, різноманітними описами, предметами тощо?

Розкрийте їх зв'язок із зображеною суперечністю. У чому він полягає?

6. Жанрові та стильові спостереження: виявити стильові та жанрові засоби, їх вплив на зображене в епізоді.

Які саме особливості жанру літературного твору чи стилю письменника помітні в епізоді на рівні події, персонажів, позасюжетних елементів, мовних зворотів?

Яким чином вони виражені?

7. Узагальнення здійсненого дослідження: цілісна оцінка епізоду, його ролі в структурі художнього твору.

Поясніть, із якою метою, на ваш погляд, автор створив проаналізований епізод.

Як саме зміниться літературний твір, якщо епізод видалити з тексту.

Наведену схему доцільно вводити в шкільну практику поступово, орієнтуючись на вікові можливості дітей. У 5–6 класах учитель повинен звертати увагу учнів на подієвий та персонажний аспект зображеного в епізоді. Починаючи з 7–8 класів, можливості школярів зростають: їм під силу говорити про конфлікт, мовне оформлення, а в 9–11 – проблемно-тематичне, світоглядне, стильове та жанрове навантаження. Словесники мають трансформувати цю схему в систему завдань-запитань, у яких точно сформульовано дослідницькі вимоги.

Як видно зі змісту пам'ятки-схеми, подієвий аналіз у даному разі вступає у взаємодію практично з усіма іншими відомими шляхами вивчення літературного твору. Комбінована структура літературно-дослідницької діяльності дозволяє максимально глибоко осмислити окремий епізод як один із базових елементів текстотворення, постійно нарощуючи складність роботи в кожному наступному класі навчання. У трансформованому вигляді цю пам'ятку-схему доцільно використовувати й під час застосування композиційного та хронотопного шляхів аналізу. У межах подієвого, коли учні вже знають теорію сюжетотворення, зокрема поняття «конфлікт», «експозиція», «зав'язка», «кульмінація», «розв'язка», її треба розширити за рахунок додаткових завдань:

1. Вивчення конфлікту: установити основну суперечність твору та другорядні, окреслити їх характер (психологічний, між персонажами, між персонажами і явищами чи законами існування).

Виділіть усі суперечності, помічені в літературному творі.

Яка з них – головна, а які – другорядні?

Опишіть їх особливості.

2. Дослідження розвитку сюжету: виділити зав'язку, окреслити основні рамки розгортання конфлікту, встановивши експозицію – прелюдію появи конфлікту, зав'язку, розвиток дії, кульмінацію, розв'язку.

Виділіть у тексті експозицію, зав'язку, розвиток дії, кульмінацію, розв'язку.

Розкрийте події, які відбуваються на кожному сюжетному відрізку.

Поясніть художню роль названих етапів.

Далі робота може продовжуватися за варіантом, який наведений для аналізу окремого епізоду, тільки в центрі уваги перебуватимуть етапи розгортання конфлікту (експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка). Так само центрами дослідження можуть ставати зовнішньоконпозиційні частини чи хронотопні утворення (конпозиційний та хронотопний аналіз). У такому разі в межах поданої схеми будуть доцільними й такі завдання:

1. Опрацювання конпозиційної частини: визначити її основні епізоди, здійснити їх дослідження, установити зв'язок між ними (конпозиційний аналіз).

Назвіть епізоди, які зображені в межах частини.

Поясніть особливості кожного.

У чому полягає зв'язок між ними?

2. Осмислення хронотопного утворення: виділити в зображеному часопросторі менші елементи, із яких він складається, описати їх, дати оцінку, пояснити, з якою метою їх використано автором.

Поділіть часопросторове утворення на менші елементи.

Розкрийте їх особливості.

Визначте художню роль кожного.

Сценарій вивчення образів-персонажів здебільшого відбувається на основі стандартної літературознавчої схеми, адаптованої до можливостей школярів. Її об'єм також залежить від теоретичної підготовки та психологічного розвитку учнів, а тому на різних етапах навчання вона варіюється (постійно зазнає ускладнення). Зокрема, включає психологічну та поведінкову характеристику героїв, оцінку засобів її творення, місця в загальній системі літературного твору, виявлення естетичної та світоглядної спрямованості. Таку пам'ятку-схему бачимо двокомпонентною:

1) Дослідження психолого-поведінкового комплексу персонажа, засобів його вираження: окреслити риси внутрішнього світу, описати поведінку (вчинки), реакцію («відгуки») на основні зовнішні впливи («виклики»), проаналізувати особливості мови (найбільш виразні репліки), ім'я героя як засіб його характеристики, внутрішні самовияви (думки та почуття), самооцінку, оцінку іншими персонажами та автором, намітити ціннісно-цільову програму героя (головну мету, заради якої він живе і діє), проаналізувати біографічні етапи літературного героя (внутрішні вияви в дитинстві, молодості, зрілості, старості, їх спорідненість або, навпаки, віддаленість), його статусні ролі (гендерні, родинно-родові, професійні, соціальні, творчі та ін.), особливості їх виконання, дати визначення герою як характеру і типу.

Якими рисами характеру наділений аналізований персонаж?

У яких учинках героя вони виражені? Опишіть ці вчинки.

На які «виклики» змушений реагувати персонаж? Як саме він це робить?

Назвіть найбільш виразні вислови персонажа. Дайте йому оцінку на їх основі.

Чи є власна назва образу засобом його характеристики? Що вона про нього говорить?

Опишіть думки та почуття літературного героя.

Знайдіть у творі вирази, які розкривають самооцінку літературного героя, його оцінку іншими образами чи автором. Розкрийте їх зміст.

У чому полягає ключова життєва мета персонажа? Що герой робить для її досягнення? Як це його характеризує?

Виділіть основні біографічні етапи в житті героя? Опишіть, яким постає персонаж під час кожного з них.

Які статусні ролі і яким чином виконує герой? Що це про нього говорить?

Дайте оцінку персонажу як характеру і як типу.

2) Опрацювання системних зв'язків персонажа з іншими елементами тексту, визначення художньої ролі: осмислити вплив персонажа на різні етапи розвитку сюжету, його місце в розгортанні конфлікту, особливості зв'язку з іншими образами, роль позасюжетних елементів у зображенні героя (опису зовнішності, пейзажів, інтер'єрів, речей, екскурсів у минуле, авторських відступів), участь персонажа в розгортанні тем і проблем, у вираженні світоглядних та філософських настанов письменника, жанрову та стильову специфіку літературного героя.

Виділіть у тексті експозицію, зав'язку, розвиток дії, кульмінацію, розв'язку. Яким постає персонаж на кожному з названих етапів розгортання сюжету? Яким чином він впливає на розвиток подій?

Установіть сюжетні точки, у яких ви бачите загострення конфлікту. Дайте оцінку персонажу в кожній із них.

Проаналізуйте стосунки літературного героя з іншими персонажами.

Яку роль у характеристиці героя виконують наявні в тексті описи його зовнішності, речей, а також пейзажі, інтер'єри, екскурси в минуле, авторські відступи?

Назвіть теми й проблеми, які порушив письменник. Поясніть роль героя в їх постановці, розгортанні, вирішенні.

Окресліть світоглядні позиції письменника в тексті. Яким чином персонаж допомагає їх реалізувати?

Виділіть властивості літературного героя, пов'язані з його жанровою та стильовою специфікою. Як вони впливають на зображення внутрішнього світу та поведінку персонажа?

Наведена схема дозволяє формувати в учнів здатність цілеспрямовано опрацьовувати образ-персонаж, включаючи в його оцінку всі основні елементи образотворення. У повному вигляді її доцільно застосовувати тільки в 9–11 класах, коли учні оволодівають таким шляхами аналізу, як проблемно-тематичний, ідеаційно-концептуальний, філософський, структурно-стильовий.

Сценарій застосування словесно-образного аналізу полягає в тому, щоб відповідна дослідницька схема включала в себе дії, які дозволяють окреслити мовно-художню палітру письменника, виявити її виражальну силу. Відправною точкою в даному разі є окремі мовні звороти, на яких учні мають акцентувати свою увагу. Опрацьовуючи словесний образ, школярі інтерпретують його зміст, аналізують тропеичну і стилістичну будову, встановлюють зв'язок з іншими елементами тексту, пояснюють художню роль. Привчати учнів до такої роботи треба вже в 5 класі (з урахуванням вікових можливостей), адже саме в її процесі відбувається формування уявлень про літературу як мистецтво слова. Пам'ятка-схема повинна допомагати реалізувати алгоритм названої діяльності.

1. Установлення мовно-дослідницького поля: визначення найбільш виразних семантично маркованих словесних одиниць, змістовно багатих та важливих для оцінки інших елементів літературного твору, інтерпретація їх змісту.

Виділіть словесні звороти, які, на вашу думку, є найбільш виразними в тексті.

Розкрийте їх зміст.

2. Дослідження засобів словесної виразності: визначення «внутрішнього механізму» в кожному з відібраних словесних виразів, класифікація тропів та стилістичних фігур.

Поясніть «внутрішній механізм» кожного з обраних словесних виразів (образів).

Класифікуйте тропи й стилістичні фігури, які в них наявні.

3. Пояснення художньої ролі: визначення зв'язку мовних одиниць з іншими художніми елементами літературного твору, окреслення особливостей їх використання в контексті розгортання сюжету, зображення хронотопу, образів-персонажів,

формування проблемно-тематичного поля, вираження світоглядних та філософських інтенцій, забезпечення жанрових та стильових параметрів тексту.

Яку роль кожен із висловів відіграє в зображенні образів-персонажів, елементів хронотопу, у розвитку подій, у вираженні тем та проблем, світоглядних настанов письменника, у реалізації жанрових та стильових особливостей?

Дослідження змістових компонентів літературного твору відбувається з допомогою проблемно-тематичного, ідеаційно-концептуального та філософського шляхів аналізу (9–11 класи). Їхні сценарії досить схожі, адже учні виконують декілька обов'язкових стандартних дослідницьких дій, які закріплені у відповідній пам'ятці-схемі.

1. Окреслення проблемно-тематичного поля літературного твору: визначення порушених письменником тем і проблем, їх поділ на основні й другорядні, класифікація відповідно до пропорованих критеріїв: особистісно-психологічні, морально-етичні, суспільно-політичні, історичні, воєнні, філософські; вічні, конкретно-історичні [5, с. 403], а крім того, в широкому значенні: пов'язані з уявленнями про природу, людину, суспільство, релігійні, національні.

Назвіть теми й проблеми, які є в літературному творі.

Класифікуйте за вище названими критеріями.

Окресліть погляд письменника на кожну з них: У чому полягає їх авторське розуміння? Як письменник бачить їх вирішення?

2. З'ясування світоглядно-філософських парадигм написаного: космоцентризм, теоцентризм, антропоцентризм, соціоцентризм, націоцентризм; філософські системи, що мали вплив на письменника, їх присутність у тексті (останнє тільки з допомогою вчителя).

Класифікуйте світоглядно-філософські системи, наявні в літературному тексті.

3. Дослідження засобів утілення тем і проблем, авторських світоглядно-філософських настанов: простеження їх розвитку відповідно до розгортання сюжету (на етапах експозиції, зав'язки, розвитку дії, кульмінації, розв'язки), осмислення зв'язків із часопросторовими утвореннями, визначення участі образів-персонажів у їх реалізації, вивчення проблемно-тематичного та світоглядно-філософського змістового потенціалу системи відповідно маркованих мовних конструкцій, впливу засобів жанру й стилю на процес тематизації та формування філософського змісту літературного тексту.

Якими постають теми й проблеми, світоглядні засади твору на етапах експозиції, зав'язки, розвитку дії, кульмінації, розв'язки?

Назвіть елементи хронотопу, які беруть участь у їх вираженні. У чому полягає їх відповідна роль?

Окресліть зв'язок образів-персонажів із визначеними темами й проблемами, світоглядними настановами письменника.

Виділіть мовні звороти, у яких сконцентровано думки письменника з приводу порушених ним тем і проблем, виражених світоглядних засад. Розкрийте їх зміст.

Яким чином вимоги певного жанру чи стилю впливають на проблемно-тематичний та світоглядний зміст літературного твору?

4. Окреслення пафосу літературного твору: «трагізм, драматизм, елеґійність, сентиментальний, романтичний, героїчний, ідилічний, сатиричний, гумористичний, іронічний тощо» [5, с. 403].

Виходячи з проведених досліджень, визначте пафос літературного твору.

Яким чином він допомагає виразити авторське розуміння тем і проблем, основ світобудови?

5. Установлення авторського погляду на зміст тем і проблем, розуміння ним світоглядно-філософських концептів, висунутих із цього приводу ідей, думок, рішень.

Розкрийте, якими значеннями письменник наділяє образи природи, Бога, людини, суспільства, нації.

Чим цей погляд відрізняється від поглядів інших відомих вам письменників?

Яким чином письменник використовує обрані ним філософські концепції?

Окресліть провідні ідеї літературного твору.

Жанровий аналіз як один із найбільш комплексних передбачає опрацювання тексту на рівні всіх його структурних компонентів із метою встановлення відповідних жарових ознак. Виходячи із цієї вимоги, схема аналізу включає дослідницькі кроки, спрямовані на вивчення особливостей сюжету, хронотопу, образів-персонажів, мови, тематики й проблематики.

1. Дослідження сюжету, композиції та хронотопу: виявити особливості сюжету, композиції та часопростору, зумовлені вимогами жанру чи художнього стилю, дати оцінку відповідним рисам у розгортанні подієвості, композиційному та хронотопному структуруванні тексту.

Знайдіть риси відповідного жанру або стилю в сюжетній, композиційній та часопросторовій структурі художнього тексту.

Яким чином вони виражені і як впливають на особливості літературного твору?

2. Опрацювання образів-персонажів: визначити жанрові чи стильові ознаки літературних героїв, пояснити вплив жанру чи стилю на формування внутрішнього світу персонажів, їх поведінку, засоби змалювання.

Доведіть, що образи-персонажі літературного твору мають ознаки певного жанру чи стилю.

Проаналізуйте для цього внутрішні якості, поведінку, інші засоби зображення.

3. Вивчення мовного рівня тексту: виділити словесні засоби, пов'язані з реалізацією вимог жанру чи стилю, розкрити зміст відповідних мовних зворотів, пояснити, яким чином вони забезпечують жанровий чи стильовий аспекти зображеного.

Виділіть у тексті мовні фрагменти, які відповідають вимогам жанру чи стилю. Розкрийте їх зміст.

Яким чином вони забезпечують названі вимоги?

4. Осмислення проблемно-тематичного наповнення, світоглядно-філософської спрямованості тексту: констатувати наявні в тексті теми та проблеми, окреслити світоглядно-філософську спрямованість літературного матеріалу, усвідомити їх жанрову чи стильову зумовленість, розкрити жанрові або стильові засоби художнього втілення.

Окресліть проблемно-тематичне та світоглядно-філософське поле літературного матеріалу.

Назвіть жанрові чи стильові особливості, використані письменником для розкриття тем і проблем, для виявлення свого світоглядного потенціалу.

Демонструємо схему повного аналізу тексту на прикладі жанру байки:

1. Дослідження сюжету, композиції та хронотопу: описати особливості сюжету (здебільшого одна ситуація) та хронотопу (конкретне місце), виявити алегоричний зміст зображеного; виділити мораль як структурну частину байки.

2. Опрацювання образів-персонажів: розкрити алегоричний характер героїв байки, пояснити людські вади або чесноти, які вони втілюють.

3. Вивчення мовного рівня тексту: виявити засоби гумору та сатири, які забезпечують викривальну спрямованість байки, здійснити їх класифікацію, розкрити значення; проаналізувати мораль, пояснити її афористичний зміст.

4. Осмислення проблемно-тематичного наповнення: визначити та класифікувати теми й проблеми, проаналізувати особливості їх вираження з допомогою жанрових властивостей байки.

Вивчення стильових особливостей літературного твору потребує використання сценарію аналогічного до жанрового аналізу, але з урахуванням завдань структурно-стильового опрацювання тексту. Демонструємо на матеріалі стильової течії неоромантизму (повість О. Кобилянської «Людина»):

1. Дослідження сюжету, композиції та хронотопу: вивчити події та конфліктні зони підвищеної напруги, які допомагають утілити культ сильної особистості, розглянути їх композиційне структурування, описати часопросторові реалії аналогічної спрямованості.

2. Опрацювання образів-персонажів: дати оцінку літературним героям (у першу чергу – Олені Ляуфлер), яких можна кваліфікувати як сильних особистостей, виявити цю рису на рівні внутрішніх та зовнішніх проявів персонажів.

3. Вивчення мовного рівня тексту: дати оцінку мовним зворотам, у яких реалізовано світогляд сильної особистості, пояснити їх художню роль, використані в них словесні засоби.

4. Осмислення проблемно-тематичного наповнення, світоглядно-філософської спрямованості тексту: дослідити феміністичну проблематику повісті О. Кобилянської в річищі неоромантизму як течії модернізму, осмислити антропоцентричні виміри тексту, зокрема утвердження культу сильної особистості в образі жінки.

Висновки. Отже, кожен шлях аналізу літературного твору – це певна алгоритмічна схема, у якій реалізовано наперед заданий сценарій дослідження літературного матеріалу. Таку схему вчитель може використовувати під час планування навчального процесу в цілому, а також надавати школярам у вигляді пам'яток-схем, які слід використовувати для організації самостійної роботи. Це дозволяє формувати в учнів розуміння послідовності та цілеспрямованості дослідницької діяльності як з метою комплексної оцінки художнього джерела, так і його окремих компонентів. Регулярне використання наведених вище алгоритмічних схем веде до виникнення та закріплення стійких умінь здійснювати літературознавчий аналіз на засадах ландаматики.

Література

1. Арсенюк І. Р., Колодний В. В., Яровий А. А. Теорія алгоритмів. Вінниця: ВНТУ, 2006. 150 с.
2. Дятленко Т. Схема-алгоритм як ефективний засіб аналізу літературного пейзажу у прозовому творі. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. № 4. С. 22–23.
3. Лев Наумович Ланда. URL: http://www.voppsy.ru/journals_all/issues/1999/995/995157.htm
4. Обучение и алгоритмы по Л. Н. Ланде. URL: http://msk.treko.ru/show_dict_1555
5. Скорина Л. Аналіз художнього твору. Тернопіль: Богдан, 2013. 424 с
6. Сухотин А. Ритмы и алгоритмы. Москва: Молодая гвардия, 1983. 224 с.

References

1. Arsenjuk, I.R., Kolodnyj, V.V. & Jarovyj, A.A. (2006). Teorija algorytmiv [Algorithm theory]. Vinnytsa: VNTU [in Ukrainian].
2. Dattlenko, T. (2006). Shema-algorytm jak efektyvnyj zasib analizu literaturnogo pejzahu u prozovomu tvorі [Scheme-algorithm as an effective means of analyzing the literary landscape in a prose work]. *Ukrajinska literatura v zagalnoosvitnij shkoli – Ukrainian literature in secondary school*. 4. 22–23. [in Ukrainian].
3. Lev Naumovich Landa [Lev Naumovich Landa] URL: http://www.voppsy.ru/journals_all/issues/1999/995/995157.htm [in Russian].
4. Obuchenije i algoritmy po L. N. Lande [Learning and algorithms according to L. N. Lande]. URL: http://msk.treko.ru/show_dict_1555 [in Russian].
5. Skoryna, L. (2013). *Analiz hudozhnogo tvorū* [Analysis of a work of art]. Ternopil: Bogdan [in Ukrainian].
6. Suhotin, A. (1983). *Ritmy i algoritmy* [Rhythms and algorithms]. Moscow: Molodaja gvardija [in Russian].

Bondarenko Y.

Doctor of pedagogical sciences, Professor of Ukrainian literature, its teaching methodology, history of culture and journalism, Nizhyn M.Gogol State University, bondarenko_yuriy63@ukr.net orcid.org/0000-0003-0938-9588

LANDAMATICS AS A METHOD OF FORMING STUDENTS' LITERATURE RESEARCH SKILLS

The article touches upon the problem of landamatics which is defined as an area of psychology that focuses on thinking algorithms as well as the algorithmic structure of human activity, including that which regards the organisation of learning process in school. However, each school subject is characterised by its own regularities of students' development, therefore algorithms of the teacher's and the children's activities differ according to the subject.

This paper argues for an application of landamatics in the process of developing students' literature research skills. The author reflects on how to adapt the regularities identified in this area of psychology to the completion of subject-specific tasks, one of which is concerning students individual work (observation, analysis, generalisation) based on literary texts. To this end, the paper considers the general requirements suggested by landamatics scholars, as well as the special features of literature research, including already existing approaches to literary texts analysis.

It is mentioned in the article that any work of art is associated with mathematical logic, which forms its integrity and provides artistic completeness and thus, the first aspect includes identifying stages (successive steps) of activities (thinking processes), the understandability of each stage to the students, their repetition during lessons and at home, the use of mnemonic aids as well as relatively similar materials that use the same research algorithm. The second aspect is no less important, consisting in adapting the regularities of landamatics to using the event-based, the thematic, the philosophical, the ideational-conceptual, the structural-stylistic and the genre-based ways of analysing literary works. The abovementioned ideas are the main focus of the paper.

Key words: landamatics, algorithm, literature research activity, stages, ways of analysing literary works.

УДК 373.3.015.31-056.36
DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-1-46-53

Голуб О. В.

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки
Бердянського державного педагогічного університету
dove_ov@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5727-2870

Лесик А. С.

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки
Бердянського державного педагогічного університету
as_lesyk@ukr.net
orcid.org/0000-0003-1886-4088

Щербакова Н. М.

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки
Бердянського державного педагогічного університету
Nadiya030219@ukr.net
orcid.org/0000-0003-2419-2150

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ГІПЕРАКТИВНИХ ДІТЕЙ
У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

Стаття присвячена актуальній проблемі виховання гіперактивних дітей у початковій школі. Автори переконують у тому, що ця проблема є однією з актуальних і вимагає нагального розв'язання. Гіперактивність – це поведінковий розлад, що виявляється в дітей дошкільного або молодшого шкільного віку. Такий розлад частіше діагностується в учнів початкової школи. Він значною мірою впливає на навчально-пізнавальну діяльність учнів. Такі діти не можуть повноцінно опанувати навчальну програму через непосидючість, розгальмування, незібраність. Важливим при цьому є врахування того, що вони також впливають на поведінку всього класу, що часто ускладнює організацію освітнього процесу.

У статті на основі аналізу теоретичних та прикладних досліджень авторами запропоновано здійснювати організацію успішного виховного впливу на гіперактивних учнів шляхом створення в освітньому процесі початкової школи відповідних педагогічних умов, а саме: забезпечення адаптації дитини до умов закладу загальної середньої освіти, створення освітнього середовища, в якому гіперактивні діти почуватимуться комфортно, спиратися на педагогіку партнерства, забезпечувати підвищення мотивації, самооцінки та зацікавленості учнів у навчанні, сприяти тісному взаємозв'язку вчителя та батьків учнів. Це дозволить позитивно впливати на гіперактивних школярів, організувати їх діяльність, поступово включати дітей до ефективної взаємодії з дорослими й однолітками, вчитиме стримувати емоції, забезпечуватиме почуття власної гідності, впевненості в собі тощо.

Авторами статті запропоновано конкретні навчально-методичні матеріали, які допоможуть педагогам-практикам правильно організувати робочий простір учнів, підвищувати їх інтерес до навчання, усвідомлювати свої сильні сторони, позитивно ставитись до шкільного життя. Включення дітей в ігрову діяльність забезпечуватиме поступове формування в них уміння усвідомлювати й розуміти власну поведінку.

Авторами доведено, що особливого значення в роботі з гіперактивними учнями набуває проблема взаємодії з батьками. Лише спільна діяльність вчителя й батьків дозволить отримати позитивні результати в роботі з гіперактивними дітьми.

Ключові слова: гіперактивні діти, молодші школярі, педагогічні умови, освітнє середовище.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Молодший шкільний вік – важливий етап у розвитку дитини. Це сензитивний період прийняття і прилучення її до загально-людських цінностей. У даний час розвиток і становлення особистості молодшого школяра проходить у складних соціально-економічних (АТО, COVID-19), екологічних умовах. У сучасному суспільстві прослідковується тенденція збільшення відсотка дітей (20–30 %), у яких спостерігається порушення в поведінці й навчанні (діти неусвідомлено порушують процес навчання, заважають вчителю планомірно виконувати поставлені освітні завдання, не можуть адекватно сприймати навчальний матеріал, не мають можливості тривалий час концентрувати увагу, мають труднощі в засвоєнні програмового матеріалу тощо). Таких дітей називають гіперактивними. Безумовно, гіперактивність є проблемою не лише для оточуючих: вчителів, батьків, однолітків, але і для самої дитини.

Вважаємо, що проблема гіперактивності в дітей молодшого шкільного віку є актуальною і соціально значущою. У працях багатьох учених знаходимо підтвердження цього положення: синдром дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ) (О. Атемасова, О. Бєляєва, Л. Бадалян, І. Гайдай, І. Дубровіна, М. Заваденко, Т. Ілляшенко, Л. Журкова, О. Кирилова, С. Кузікова, О. Ліхно, Є. Нога, Е. Панасенко, А. Романчук, Л. Турищева, О. Фальова, М. Фіцула, Л. Ясюкова); психологічні аномалії серед учнів (Г. Вейс, Ж. Філіп, П. Бонкур); гіперактивні або надобдаровані, як допомогти нестандартним дітям (С. Харланд); підготовка майбутнього вчителя до організації освітнього процесу з гіперактивною дитиною (С. Гавришко, Н. Лалак, С. Сененко, Є. Суковський, Л. Фенчак, О. Ферт), виховання гіперактивних дітей у початковій школі (О. Бєляєва, А. Єрофєєва, Є. Заїка, Н. Зобенько, Т. Ілляшенко, О. Кирилова, Ф. Непосидько, Є. Нога, І. Сухіна та ін.), проте практичний аспект проблеми виховання гіперактивних дітей залишається недостатньо вивченим.

Мета статті – визначення педагогічних умов виховання гіперактивних дітей у початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що гіперактивність (лат. *activus* – діяльний, а гр. *hyper* – багато, перевищення норми) – це енергійна, неадекватна рухова активність [4, с. 239].

Нам імпонує думка вчених (О. Атемасової, І. Гайдай, Т. Ілляшенко, С. Кузікової, Л. Турищевої) про те, що гіперактивність або синдром дефіциту уваги (СДУГ), це поведінковий розлад (слабкий контроль своєї поведінки та концентрації уваги), що виявляється в дітей дошкільного або молодшого шкільного віку. Зазначимо, що такий розлад частіше діагностується в учнів початкової школи і в основному він є поліморфним – проявляється, як порушення уваги, імпульсивності і гіперактивності. У дітей можуть бути складнощі в поведінці – надмірна моторна активність, порушення уваги, емоційна нестабільність.

Учені однакостайні в тому, що поняття «гіперактивність дитини» доцільно характеризувати як синдром дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ), гіпердинамічний синдром (ГС), який проявляється не властивими для нормальної дитини неухважністю, відволіканням, імпульсивністю та гіперактивністю.

Гіперактивність учнів початкової школи однозначно впливає на процес навчання та з кожним роком, як зазначають учителі-практики, кількість таких дітей зростає (від 5 % до 18 %). Але при цьому потрібно враховувати те, що деякі батьки не визнають СДУГ у своїх дітей і не звертаються за допомогою до фахівців. Тому відсоток гіперактивних дітей значно вищий офіційних даних і складає близько 25–30 %.

Учителі початкової школи зазначають, що такі діти не можуть засвоювати навчальну програму через непосидючість, розгальмування, незібраність та, що особливо важливо, впливають на поведінку всього класу.

Тому необхідно визначити педагогічні умови виховання гіперактивних дітей у початковій школі, а саме: адаптація дитини до умов закладу загальної середньої освіти, створення освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти, педагогіка партнерства, підвищення мотивації, самооцінки та зацікавленості у навчанні, тісний взаємозв'язок учителя та батьків учня.

Першою педагогічною умовою виховання гіперактивних дітей є їх адаптація до умов закладу загальної середньої освіти. На цьому етапі вчитель спостерігає за першокласниками, виявляє учнів, які проявляють гіперактивність. Щоб цей процес був ефективним, педагог має знати й уміти розпізнавати різноманітні зовнішні прояви синдрому, а саме: *неуважність* (виконання завдань з помилками; недостатні власні зусилля; нездатність вслухатися в звернену до них мову, доводити виконувану роботу до кінця, організувати свою діяльність; уникнення роботи, яка вимагає посидючості; втрата предметів, необхідних для виконання завдань; забудькуватість у повсякденній діяльності; відволікання на сторонні подразники), *імпульсивність* (дитина вигукує відповідь, не дослухавши питання; не може дочекатися своєї черги), *гіперактивність* (дитина метушлива, не може сидіти спокійно; без дозволу встає зі свого місця в класі, втручається в розмову або роботу людей, що знаходяться поруч, їй складно дотримуватись правил під час ігор з однолітками [1; 2; 3; 5; 6; 9; 10; 11].

Зауважимо, щоб діагностувати СДУГ, гіперактивність першокласників має проявлятися безперервно не менше півроку. Також наявність СДУГ необхідно виявляти ще до виникнення шкільних проблем та зниження успішності.

На етапі адаптації дитини до закладу загальної середньої освіти вчитель обов'язково проводить індивідуальні бесіди з батьками учнів, залучає шкільного психолога, медиків до діагностування синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ), додатково використовуються дані опитувальників для батьків.

Другою педагогічною умовою виховання гіперактивних дітей є створення освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти (на особливій ролі якого наголошено і в Концепції нової української школи).

Більшість науковців (І. Карабаєва, Д. Косенко та ін.) зазначають, що в широкому значенні освітнє середовище – це соціокультурний простір, у якому стихійно або з різним ступенем організованості здійснюється процес розвитку особистості [7; 8]. Ми згодні з думкою І. Карабаєвої, що освітнє середовище – це той простір у закладі загальної середньої освіти, що «оточує дитину, з яким вона постійно взаємодіє і який обов'язково має бути розвивальним. Головним завданням такого простору є «забезпечення комплексу можливостей для саморозвитку суб'єктів навчального процесу (дітей і педагогів)» [7, с. 145].

Вважаємо, що сучасне освітнє середовище має характеризуватися такими показниками: гнучкість, безперервність, варіативність, інтегрованість, відкритість [7; 8]. Ці показники необхідно враховувати та використовувати на практиці під час виховних впливів на гіперактивних дітей. Особливим для них є створення ігрового середовища. Зауважимо, що великий простір (коридори, рекреації, шкільне подвір'я) позитивно впливає на залучення дітей до рухливих ігор, а невеликі осередки з книгами та м'якими іграшками – до спокійних ігор, перегляду дитячих книг із малюнками тощо. У класній кімнаті необхідно обладнати куточок відпочинку (килим з цупкої тканини; невисокі м'які меблі; розмальовки, дитячі книжечки, журнали; шахи, шашки), куточок усамітнення (невеликий килимок, відокремлений ширмою; дитячий стільчик; м'які іграшки), ігрові куточки в коридорах та рекреаціях школи для рухливих ігор, для спілкування з однолітками у невимушеному просторі). Таке розмаїття ігрових осередків дозволить вводити гіперактивних дітей у різні ігри, які можуть зняти статичну напругу, агресивність, корегувати механізми емоційного реагування на зовнішні подразники, розвивати навички соціальної поведінки.

Одне із завдань учителя початкової школи в роботі з гіперактивними дітьми полягає у навчанні їх гратись у різні ігри. Це дозволить дітям не протистояти колективу, а, навпаки, завоювати популярність серед однолітків, адже це в молодшому шкільному віці значною мірою визначається її вмінням гратись.

Навчання іграм дозволяє реалізовувати такі цілі – розвиток самосвідомості гіперактивних дітей, тренування їх уваги, пам'яті та уяви; збагачення ігрового репертуару учнів і на основі цього удосконалення умінь, необхідних їм для спілкування з дорослими та з однолітками; введення гіперактивних дітей у колектив.

Пропонуємо спеціальні вправи для гіперактивних дітей, що розвивають увагу, посидючість, знімають зайву енергію, а саме:

«Пильне око та чутливе вухо».

Мета: розвивати увагу та пам'ять.

Опис гри: дитину необхідно ознайомити з особливостями життя індіанців, зокрема з тим, як вони живуть у лісі, на природі, як бачать і чують все (пильне око та чутливе вухо), що відбувається навколо них. Дітей необхідно переконати в тому, що індіанці мають бути дуже спостережливі, тому що від цього залежить їхнє життя та благополуччя. Після того, як учні зрозуміли правила їм можна запропонувати побути індіанцями. Зокрема дітям потрібно заплющити очі й спробувати почути всі звуки в кімнаті та за її межами. Потім за допомогою вчителя обговорити почуте.

«Знайди помилку»

Мета: розвивати слухову увагу та пам'ять.

Опис гри: учитель звертається до учнів із проханням уважно послухати вірш (який має читати повільно, емоційно, виразно), а потім пропонує дітям розказати про будь-яку деталь із його змісту.

«Все навпаки»

Мета: розвивати зорову увагу та мислення дитини.

Опис гри: учитель демонструє різні рухи. Учень теж має виконувати рухи, тільки протилежні тим, які демонструє педагог. Так, якщо вчитель підняв руки, дитині потрібно опустити їх, якщо підстрибнув – сісти, якщо витягнув ногу вперед – відвести її назад та ін.

Проте варто брати до уваги, що під час організації ігрової діяльності дітей необхідно постійно контролювати їх емоційний стан, коригувати його в процесі гри, переводити діяльність дітей в іншу площину, якщо це буде необхідно. Для гіперактивних учнів важливо використовувати ігри, де не будуть проявлятися сильні емоції – виступи перед іншими дітьми, змагання тощо.

Третьою педагогічною умовою виховання гіперактивних дітей є дотримання правил педагогіки партнерства, що позитивно впливає на підвищення їхньої мотивації, самоконтролю, самооцінки та зацікавленості у навчанні.

Із самого початку шкільного життя вчитель має докласти зусилля, щоб учень відчував себе його помічником, партнером у спілкуванні. Це позитивно впливатиме на формування особистості дитини й дозволить школяреві не відчувати на собі постійний вплив педагога й лише виконувати його вказівки, а дозволить мати можливість самостійно діяти, звертатися до свого особистісного досвіду. Наприклад, педагог може звертатися до учня за допомогою, разом з ним з'ясовувати істинність чи хибність певних дій, визначати напрями пошуку тощо. Така позиція партнерства під час виховання гіперактивних дітей нам здається дієвою й доцільною в теоретичному і практико-виховному напрямках.

Корекційна виховна робота з гіперактивними дітьми має відбуватися поступово, за певними етапами:

I етап: розвиток сенсорної уваги (зорової, слухової, тактильної тощо);

II етап: розвиток рухової уваги (моторні процеси, їх усвідомлення, регуляція та корекція);

III етап: розвиток емоціональної уваги (активно включаються процеси пам'яті);

IV етап: тренування рухового контролю та самоконтролю поведінки.

Зазначимо основні правила організації освітнього процесу для гіперактивних учнів: зміна видів діяльності залежно від стомлюваності дитини; реалізація рухової потреби дитини (виконання доручень учителя; здійснення рухової активності: роздати папір, витерти дошку тощо); зниження вимог до акуратності на перших етапах навчання; виконання вправ для розслаблення та зняття емоційної напруги (глибоке дихання, візуалізація, прогресуюча релаксація м'язів та ін.); інструкції вчителя мають бути чіткими та небагатослівними; потрібно уникати категоричних заборон.

Щоб гіперактивна дитина розвивалася гармонійно, спілкувалася з дорослими та однолітками, з нею необхідно на початковому етапі роботи працювати індивідуально.

На цьому етапі під впливом цілеспрямованих ігор, бесід дії та бажання дітей мають стати предметом їхнього усвідомлення. Учителеві необхідно залучати учнів до спільної діяльності. Дитина завдяки емоційному включенню дорослого в процес діяльності зможе відчути її значущість та привабливість. Крім того, цілеспрямовані

запитання педагога допоможуть привернути увагу дитини на те, що вона робить, сприятимуть тому, що вона поступово формуватиме вміння усвідомлювати й розуміти власну поведінку. Таким чином, учитель та учень разом формулюють алгоритми дій, певні правила, розробляють систему покарань та заохочень, які в подальшому допоможуть дитині адаптуватися в дитячому колективі.

Важливо на цьому етапі формувати різні мотиви діяльності учнів самоконтроль, підвищувати їхню самооцінку та зацікавленість у навчанні.

Пропонуємо навчальні завдання щодо формування самоконтролю для гіперактивних учнів, а саме: перевірка за інструкцією; усне коментування; прогнозування своєї майбутньої оцінки; взаємоперевірка з товаришем; колективне виконання завдання та колективна перевірка; виконання завдання за алгоритмом; перевірка за допомогою сигнальних карток; складання питань для самоконтролю тощо.

Процес формування адекватної самооцінки в учнів починається з процесу самопізнання. Цей процес буде здійснюватись успішно, якщо дитина спроможна зрозуміти свій внутрішній світ – почуття, якості, здібності, що дозволить їй диференціювати власні психологічні утворення, і саме це є суттєвим показником самосвідомості. Чим більше конкретних властивостей вона зможе виділити, спрогнозувати свої вчинки, тим досконалішим буде її вміння здійснювати аналіз та узагальнення власної поведінки. У цьому ми згодні з І. Бехом, який переконує, що результатом саморозвитку особистості є своєрідність поєднання самосприйняття та самопрогнозування [2, с. 12]. Лише під час пізнання власних духовних якостей можливе успішне формування особистістю адекватного емоційно-цілісного ставлення до себе, а також висока організація свого спілкування, поведінки та діяльності.

Пропонуємо завдання щодо формування адекватної самооцінки:

«Який я?»

Мета: навчити учня самопізнанню себе як особистості.

Спочатку на запитання «Який я?» діти говорять тільки про свої зв'язки з дорослими – вчителем, батьками, не відчують себе особистістю, а згодом починають виділяти значно більше усвідомлених позитивних і негативних своїх рис, з'являється бажання покращити свою поведінку.

«Позитивні думки».

Мета: розвинути усвідомлення своїх сильних сторін.

Опис завдання: учень має продовжити фразу «Я пишаюся собою за те...». Ця вправа буде ефективною, якщо педагог зможе створити атмосферу щирості, відкритості та довіри під час бесіди. Після того, як кожна дитина виступить та розповість про себе, вчитель має провести групову дискусію. Питання для дискусії можуть бути такими: Чи потрібно тобі знати, що ти можеш добре виконати, а чого не можеш? Чи можна навчитися робити все правильно? Чи впливає думка інших людей на тебе? та ін.

Саме такі бесіди дозволяють учням навчитися оцінювати свої можливості та виявляти приховані здібності. Вони починають краще розуміти, що у кожного є і недоліки в чомусь і переваги. Така установка допомагає розвитку успішного самовідчуття.

«Шкільні справи».

Мета: розвинути сприятливе ставлення до шкільного життя.

Опис завдання: вчитель пропонує по черзі висловитися та розповісти про факти зі шкільного життя. Можна поставити запитання: «Я хотіла б, щоб ти розповів про ті свої шкільні справи, якими ти задоволений чи незадоволений; Будь ласка, почни свою відповідь так: «Я задоволений тим, що...» або «Я незадоволений тим, що...».

Після того, як невпевнені у своїх силах гіперактивні школярі почують відповіді інших учнів, вони починають усвідомлювати, що досить суворо ставляться до себе, не бачать власних успіхів. Як наслідок у них виникає бажання віднайти позитивне, розказати про нього або докласти зусиль для того, щоб досягти успіху в певній діяльності.

Необхідно наголосити також на тому, що для гіперактивних дітей важливо, щоб у класі під час навчальних занять було чітко та зрозуміло організовано робочий простір. Так, парта такого учня чи учениці має знаходитися якомога ближче до учителя (щоб не відволікатися на однокласників), створена вчителем атмосфера на

уроці має бути психологічно комфортною, обов'язково необхідно ознайомити гіперактивного учня з чітким планом навчання на уроці, забезпечувати вчасно зміну активної та пасивної видів діяльності.

Серед факторів, які впливають на низький рівень навчання гіперактивних учнів можна виділити такі: ставлення учня до вчителя; ставлення вчителя до учня; рівень розумового розвитку учня; продуктивність його навчальної діяльності; незрозуміння мети навчання; страх перед школою та ін.

Уникнути негативного впливу різних факторів можна шляхом підвищення інтересу до навчання в гіперактивних школярів. Для цього можна використовувати такі методи: створення проблемних ситуацій, постановка і розв'язання пізнавальних та нестандартних завдань, проведення дидактичних ігор і вікторин, складання казок, загадок, залучення досвіду учнів до вирішення певних завдань тощо.

На наступному етапі необхідно включати гіперактивну дитину до групових видів діяльності за певними правилами: спочатку до малих груп (2–3 учні), а потім уже до загально колективних занять та ігор.

Четвертою педагогічною умовою виховання гіперактивних дітей є тісний взаємозв'язок учителя та батьків учня. Перш за все, учитель має ознайомити батьків із правилами роботи з гіперактивними дітьми (працювати з дитиною на початку дня, а не ввечері; зменшити робоче навантаження дитини; ділити роботу на нетривалі, але систематичні етапи; використовувати фізкультхвилинки; бути драматичним, експресивним педагогом; під час занять перебувати поряд із дитиною; використовувати тактильний контакт (елементи масажу, дотику); домовлятися з дитиною про ті чи інші дії заздалегідь; давати короткі, чіткі та конкретні інструкції; використовувати гнучку систему заохочень та покарань; заохочувати дитину відразу ж, не відкладаючи на майбутнє; надати дитині можливість вибору; залишатися спокійним тощо). Дуже важливо переконати батьків у необхідності їх неухильного дотримання.

У сучасних умовах цифрового життя батьки та вчителі мають багато можливостей для постійного спілкування через соціальні мережі (Viber, Telegram, WhatsApp та ін.). Важливим у позитивному вирішенні визначеної нами проблеми є своєчасне інформування батьків про особливості перебування дитини в школі. Тому наприкінці кожного дня учитель може поінформувати батьків використовуючи будь-яку соціальну мережу. При цьому має виконуватися обов'язкова умова: інформація має подаватися лише в позитивній формі. Батьки також повинні повідомляти вчителів чим дитина займалася ввечері вдома, коли лягла спати тощо. Учитель, отримавши вранці нову інформацію про дитину, може зробити певні висновки і відповідно до них організувати життєдіяльність дитини в школі.

Висновки і пропозиції. Виокремлені педагогічні умови (адаптація дитини до умов закладу загальної середньої освіти, створення освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти, педагогіка партнерства, підвищення мотивації, самооцінки та зацікавленості у навчанні, тісний взаємозв'язок учителя та батьків учня) позитивно впливають на виховання гіперактивних учнів початкової школи, активізують їх пізнавальну діяльність і забезпечують високу результативність освітнього процесу.

Подальших пошуків у напрямі дослідження потребує аналіз впливу освітньо-розвивального середовища на виховання гіперактивних дітей.

Література

1. Андрейко Б., Біль А. Психологічні особливості міжособистісного спілкування дітей дошкільного віку з гіперактивним розладом із дефіцитом уваги. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 21. Т. 2. С. 53–56.
2. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Чернівці: Букрек, 2015. Т. 2. 640 с.
3. Беляєва О. Е., Кирилова О. О. Гіперактивна дитина / іл. О. В. Зеркалій. Харків: Основа, 2018. 176 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
5. Єфременкова С. Я зможу виховати щасливу дитину. Харків: Основа, 2018. 96 с.
6. Ілляшенко Т. Гіперактивна дитина. Психологічний супровід у навчальному закладі. Київ: Шкільний світ, 2017. 88 с.

7. Карабаєва І. І. Принципи побудови розвивального освітнього середовища для інтелектуально обдарованих дошкільників. *Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості*: монографія / Р. О. Семенова, О. Л. Музика, Д. К. Корольов та ін.; за ред. Р. О. Семенової. Київ-Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. С. 144–162.
8. Косенко Д. Новий освітній простір. Мотивуючий простір: інформаційний посіб. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/407/NOP_Motivuyuchiy-prostir.pdf (дата звернення: 10.01. 2022 р.).
9. Нора Є. В., Зобенько Н. А. Гіперактивність учнів молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2018»*: праці XX Всеукр. наук. конф. молодих учених (19–20 квітня 2018 р.). Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2018. С. 389–392.
10. Панасенко Е. А., Ліхно О. А. Психологічний супровід гіперактивної дитини-дошкільника: теоретичні й прикладні підходи. *Молодий вчений*. № 10.1 (62.1). Жовтень, 2018. С. 83–86.
11. Сухіна І. Гіперактивна дитина. Харків: Ранок; Кенгуру, 2018. 40 с.

References

1. Andreiko, B. & Bil, A. (2020). Psykholohichni osoblyvosti mizhosobystisnoho spilkuвання ditei doshkilnoho viku z hiperaktyvnym rozladom iz defitsytom uvahy [Psychological features of interpersonal communication of preschool children with attention deficit hyperactivity disorder]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 2 (21), 53–56 [in Ukrainian].
2. Bex, I. (2015). *Vibrani naukovy praczi. Vixovannya osobistosti* [Selected scientific works. Personality education]. Chernivczi: Bukrek [in Ukrainian].
3. Bieliaieva, O. & Kyrylova, O. (2018). *Hiperaktyvna dytyna* [A hyperactive child]. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
4. Busel, V. (Eds.). (2005). *Velykyi tumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: 250 000* [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: 250 000]. Kyiv; Irpin: Perun [in Ukrainian].
5. Yefymenkova, S. (2018). *Ya zmozhu vykhovaty shchaslyvu dytynu* [I will be able to raise a happy child]. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
6. Illiashenko, T. (2017). *Hiperaktyvna dytyna. Psykholohichniy suprovid u navchalnomu zakladi* [A hyperactive child. Psychological support in an educational institution]. Kyiv: Shkilnyi svit [in Ukrainian].
7. Karabaeva, I. (2014). Principi pobudovi rozvivalnogo osvitnogo seredovishha dlya intelektualno obdarovanix doshkilnikiv [Principles of building a developmental educational environment for intellectually gifted preschoolers]. *Osvitne seredovishhe yak chinnik stanovlennya obdarovanoi osobistosti – The educational environment as a factor in the formation of a gifted personality*. Київ-Кіровоград: Імекс-ЛТД [in Ukrainian].
8. Kosenko, D. (2020). Novyi osvitnii prostir. Motyvuyuchiy prostir [New educational space. Motivating space] URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/-407/NOP_Motivuyuchiy-prostir.pdf (data zvernennja: 10.01. 2022 p.).
9. Nogha, Je.V. & Zobenko, N.A. (2018). Ghiperaktyvnistj uchniv molodshogho shkilnogho viku [Hyperactivity of primary school students]. *Aktualjni problemy pryrodnychykh ta ghumanitarnykh nauk u doslidzhennjakh molodykh uchenykh «Rodzynka – 2018» – Actual problems of natural sciences and humanities in the research of young scientists «Rainbow – 2018»*. ChNU imeni Boghdana Khmeljnyckogho [in Ukrainian].
10. Panasenko, Je. & Likhno, O. (2018). Psykholohichniy suprovid ghipertoniji dytyny-doshkilnyka: teoretychni j prykladni pidkhody [Psychological support of a hyperactive preschooler: theoretical and applied approaches]. *Molodyj vchenyj – A young scientist*, 10.1 (62.1), 83–86 [in Ukrainian].
11. Sukhina, I. (2018). *Ghiperaktyvna dytyna* [A hyperactive child]. Kharkiv: Ranok; Kenghuru [in Ukrainian].

Scherbakova N.

Candidate of pedagogical sciences Associate Professor
of the Department of pedagogy Berdyansk State Pedagogical University
Nadiya030219@ukr.net
orcid.org/0000-0003-2419-2150

Golub O.

Candidate of pedagogical sciences Associate Professor
of the Department of pedagogy Berdyansk State Pedagogical University
dove_ov@ukr.net
orcid.org/0000-0002-5727-2870

Lesyk A.

Candidate of pedagogical sciences Associate Professor
of the Department of pedagogy Berdyansk State Pedagogical University
as_lesyk@ukr.net
orcid.org/0000-0003-1886-4088

**PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EDUCATING HYPERACTIVE CHILDREN
IN PRIMARY SCHOOL**

The article is devoted to the topical problem of raising hyperactive children in primary school. The authors argue that this problem is one of the most pressing and urgent needs to be addressed. Hyperactivity is a behavioural disorder that occurs in children of preschool or primary school age. This disorder is more commonly diagnosed in elementary school students. It significantly affects the educational and cognitive activities of students. Such children cannot fully master the curriculum due to restlessness, inhibition, incoherence. It is important to keep in mind that they also affect the behaviour of the whole class, which often complicates the organization of the educational process. In the article on the basis of the analysis of theoretical and applied research, the authors recommend realizing the organization of successful influence on hyperactivity of pupils by creation in the educational process of elementary school according to pedagogical conditions, namely: ensuring adaptation of the child to conditions of general secondary education. children feel comfortable, rely on the pedagogy of partnership, increase motivation, self-esteem and interest of students in learning. This will have a positive effect on hyperactive students, organize their activities, involve children in effective interaction with adults and peers, teach them to maintain emotions, provide self-esteem, self-confidence and more.

The authors of the article offer specific teaching materials that will help teachers-practitioners to properly organize the working space of students, increase their interest in learning, realize their strengths, have a positive attitude to school life. The inclusion of children in play activities will ensure the gradual formation of their ability to understand and comprehend their own behaviour.

Key words: hyperactive children, junior schoolchildren, pedagogical conditions, educational environment.

УДК 37.016:547
DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-1-54-60

Лукашова Н. І.

доктор педагогічних наук, професор кафедри хімії та фармації
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
orcid.org/0000-0002-4134-9685

ПРОБЛЕМНІСТЬ У НАВЧАННІ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ЗНАНЬ З ОРГАНІЧНОЇ ХІМІЇ

У статті обґрунтовано актуальність питання проблемності в навчанні в процесі розвитку творчого мислення на уроках з органічної хімії у школі.

На основі ґрунтовного аналізу та систематизації психолого-педагогічної та методичної літератури уточнено сутність понять «узагальнення», «систематизація», «проблемне навчання», охарактеризовано функції теоретичних знань, їхнє значення у розкритті діалектики пізнання. Доведено, що проблемне навчання, в основі якого лежить принцип пошукової навчально-пізнавальної діяльності, забезпечує засвоєння учнями хімічних знань на конструктивному та творчому рівнях складності, тобто узагальнення матеріалу стає процесом перетворення наукових знань на особистий здобуток учнів.

На прикладі вивчення вуглеводнів у курсі органічної хімії окреслено ланцюг проблемних ситуацій, що за умови поступового аналізу, порівняння та узагальнення навчального матеріалу та використання творчого підходу під час розв'язання цих ситуацій, дає учням можливість засвоювати світоглядні ідеї залежності властивостей органічних сполук від будови і взаємного впливу атомів у молекулах, принципи взаємоперетворення органічних речовин у природі, їхню різноманітність та генетичний зв'язок, розкривати роль органічної хімії в розвитку господарства й значення в розв'язанні практичних проблем сьогодення. Автором проаналізовано шляхи посилення на сучасному етапі теоретичних основ органічної хімії в старшій школі, зокрема й впровадження курсу за вибором «Органічні речовини», який орієнтує на новий підхід до узагальнення знань про органічні сполуки з позиції електронних ефектів у молекулах, які зумовлюють реакційну здатність речовин і цілеспрямований перебіг властивих їм хімічних реакцій. Слід додати, що цей підхід також спрямований на вдосконалення природничо-наукових та хімічних предметних компетенцій.

Ключові слова: проблемність у навчанні, творче мислення, узагальнення й систематизація знань, органічна хімія, вуглеводні, взаємний вплив атомів.

Постановка проблеми. В 2018 р. Україна вперше брала участь у Програмі міжнародного оцінювання учнів PISA, одним із аспектів якого є оцінювання природничо-наукової грамотності, що передбачає уміння школярів розуміти й пояснювати наукові факти, робити обґрунтовані висновки про них, усвідомлювати вплив науки і технологій на зміну матеріального, інтелектуального й культурного середовищ [5]. Тому, відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», модернізація змісту шкільної хімічної освіти на сучасному етапі ґрунтується на компетентнісному, діяльнісному та особистісно-орієнтованому підходах до навчання хімії. В свою чергу, це спонукає до набуття учнями умінь і навичок, необхідних сучасній людині для успішної самореалізації у професійній діяльності, особистому житті, громадській активності. Особливого значення набуває формування у школярів компетентностей особистості, її здатності до творчого нестандартного мислення, вміння конструктивно вирішувати ситуації, що визначають конкурентну спроможність особистості в сучасних економічних умовах [5]. А тому мають змінитися підходи до конструювання і проведення навчального процесу. Від трансляції готових знань учитель має перейти до методик, які дадуть змогу учням *самостійно набувати знання* під час навчальної діяльності, формувати вміння

їх застосовувати в різних ситуаціях, генерувати й продукувати ідеї або нові знання; висловлювати власний погляд щодо певних процесів чи явищ тощо. У цьому зв'язку значно зростає роль *теоретичних знань*, зокрема й в органічній хімії, діалектичний характер яких, як невід'ємна умова розвитку творчих здібностей школярів, суттєво розширює розуміння ними міжпредметного поля багатогранності органічних речовин, їх значенні в розв'язання практичних проблем сьогодення [2; 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми узагальнення й систематизації знань була і є предметом дослідження багатьох учених-методистів, зокрема, Н. М. Буринської, Л. П. Величко, Ю. В. Ліцман, О. Г. Ярошенко, Н. Н. Чайченко та інших.

Український педагогічний словник [4, с. 337] визначає *узагальнення* як логічний процес переходу від одиничного до загального чи від менш загального до більш загального знання, а також продукт розумової діяльності, форму відображення загальних ознак і якостей явищ дійсності.

Дидактична сутність узагальнення виступає у формі визначення поняття, правила, висновку, закону, теорії, твердження, доказу. Узагальнення пов'язано з систематизацією, оскільки вже на рівні узагальнення понять виникає потреба у мисленнєвій діяльності, в процесі якої об'єкти, що вивчаються, організовуються в певну систему [7, с. 98].

Подаючи теорії в їх розвитку, вчитель має змогу розкривати діалектику процесу пізнання. Особливо це актуально для курсу органічної хімії, під час вивчення якого учні засвоюють такі світоглядні ідеї, як розвиток речовин природи від неорганічних до найбільш складних, що складають організми; залежність властивостей речовин від будови й взаємного впливу атомів у молекулах; причини багатоманітності органічних сполук та їх генетичний зв'язок; роль органічної хімії в розвитку господарства тощо.

Педагогічною наукою доведено, що глибоких і міцних знань можна досягти завдяки *систематичному узагальненню відомостей*, зокрема й теоретичних, які здобувають учні під час навчання.

На сучасному етапі у зв'язку з підвищенням теоретичного рівня курсу органічної хімії, введенням у практику викладання цілої низки курсів за вибором з цієї проблематики роль *узагальнення знань*, особливо теоретичних, значно зростає, що й обумовлює актуальність нашого дослідження. У програмі з хімії профільного рівня [8] такі прийоми розумової діяльності учнів, як узагальнення й систематизація визначаються провідними. За їх відсутності затруднюється або стає неможливим засвоєння учнями хімічних знань на конструктивному й творчому рівнях їх складності.

Мета статті: розкрити проблемність у навчанні як важливу умову розвитку творчого мислення школярів під час узагальнення й систематизації знань учнів з органічної хімії на профільному рівні, її вивчення в старшій школі.

Виклад основного матеріалу. Сформувати в учнів уміння узагальнювати й систематизувати знання неможливо без розвитку таких необхідних якостей розуму школярів, як критичність, самостійність, продуктивність, еластичність та гнучкість тощо.

У формуванні абстрактного мислення провідне місце посідає навчання ефективних прийомів розумових дій, а саме таких, як аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, а це досягається, насамперед, як засвідчили наші дослідження, завдяки *проблемному навчанню*, яке визначається як система методів і прийомів, за допомогою яких учень включається у діяльність, що потребує творчого застосування знань у процесі розв'язування системи навчальних проблем і проблемних ситуацій.

Наші дослідження на прикладі вивчення теми «Вуглеводні» курсу органічної хімії профільного рівня, засвідчили, що успішному формуванню таких прийомів розумової діяльності як узагальнення й систематизація сприяє проблемне навчання, в основі якого лежить принцип пошукової навчально-пізнавальної діяльності учня, тобто принцип відкриття ним наукових фактів, явищ, законів, методів дослідження і способів застосування знань на практиці [1]. Проблемність виступає як закономірність пізнання, яка обумовлює розумовий пошук і розв'язок проблеми шляхом формування гіпотез, моделювання, мисленнєвого експерименту і здогадки, пошук відповіді на поставлену проблему, що є актом творчості й повною мірою відповідає діяльнісному підходу. Воно ґрунтується на діяльності тих, хто навчається і розраховано на формування розумових дій і понять через власну пізнавальну діяльність. При цьому пізнавальна діяльність і розумові дії школярів будуються у системі, що подібна системі мислення, яке за суттю є пізнання, що веде до розв'язку проблеми чи задач, які

виникають перед людиною. Таким чином, під час проблемного навчання відбувається засвоєння не лише основ хімії, а й самого процесу здобування знань. За такої умови процес засвоєння знань, їх *узагальнення* стає процесом перетворення основ науки, тобто систематизованого досвіду людства, на особисте надбання учнів, на знаряддя їх мислення.

Аналіз змісту органічної хімії, як навчальної дисципліни, зокрема й теми «Вуглеводні», з метою виявлення в ньому проблем переконує, що вони, як правило, підпорядковані одна одній [6]. У цьому випадку використання проблемного навчання набуває системності, що важливо, з одного боку, для розвитку системного мислення учнів, з другого – складає основу для узагальнення знань при їх систематизації.

Хоча вуглеводні найпростіші за складом і будовою органічні речовини, вони заслуговують на особливу увагу. Це пов'язано з тим, що всі інші органічні речовини можуть розглядатися як похідні вуглеводнів, а успіх генетичного розгляду речовин у подальшому, основою якого є узагальнення й систематизація впродовж усього вивчення органічної хімії, визначається переважно значенням вихідних речовин. Під час вивчення вуглеводнів розглядаються майже всі теоретичні питання курсу органічної хімії, що зумовлює належний рівень подальшого засвоєння предмета, чому значною мірою сприяє узагальнення й систематизація знань.

За умови проблемного навчання під час вивчення вуглеводнів, зокрема алканів і алкенів [6], проблеми можуть бути сформульовані під час встановлення зв'язків між структурними елементами змісту (табл. 1). При цьому створюється ланцюг проблемних ситуацій і керування діяльністю учнів із самостійного вирішення ними навчальних проблем.

Таблиця 1

Проблемні запитання на матеріалі вивчення теми «Вуглеводні»

Питання, що вивчаються	Проблемні запитання
1	2
Електронна і просторова будова алканів	Як пояснити суперечність між будовою атома Карбону й тим, що в своїх сполуках він чотиривалентний? Як на основі уявлень про sp^3 -гібридизацію пояснити тетраедричну будову молекули метану? Чому в хімічному відношенні алкани малоактивні, а найбільш характерними для них є реакції заміщення?
Хімічні властивості алканів	Чому другий атом Гідрогену в молекулі метану заміщується на атом Хлору легше, ніж перший атом Гідрогену? Відповідь мотивуйте. Чому заміщення Гідрогену на атом галогену в алканах проходить регіоселективно (вибірково): спочатку при третинному атомі Карбону, потім – при вторинному і в останню чергу – при первинному?
Будова молекули етену	Як пояснити утворення подвійного зв'язку з погляду електронної теорії? Чому sp^2 -гібридизацію називають тригональною?
Ізомерія алкенів	Чому кількість ізомерів у алкенів більша, ніж у алканів. Які умови необхідні для виникнення геометричних ізомерів? Відповідь мотивуйте.
Хімічні властивості алкенів	Чому алкени більш реакційноздатні, ніж алкани, а найбільш типовими для них є реакції приєднання, полімеризації, окиснення? Як пояснити, що реакції заміщення в алканів відбуваються за радикальним механізмом, а реакції приєднання у алкенів – за механізмом електрофільного приєднання? Чому при взаємодії галогеноводнів і споріднених із ними сполук із несиметричними алкенами атом Гідрогену приєднується за місцем розриву подвійного зв'язку до більш гідрогенізованого атома Карбону?

Продовження таблиці 1

1	2
Електронна будова молекули бензену	Чому, маючи за складом молекули досить виражений ненасичений характер, бензен C_6H_6 виявляє реакції, не властиві ненасиченим сполукам? Які факти суперечать формулі Кекуле? Як слід розуміти термін «ароматичний зв'язок»?
Хімічні властивості бензену	Чому на відміну від ненасичених сполук при взаємодії з електрофільними реагентами бензен більш схильний не до реакції приєднання, а заміщення? Який механізм реакції електрофільного заміщення?
Взаємний вплив атомів у молекулі толуену	Чому толуен на відміну від бензену активніше вступає в реакцію нітрування, а на відміну від метану легко окиснюється?
Уявлення про орієнтацію замісників у ароматичному ядрі	Чому замісники I роду (за винятком галогенів) спрямовують заміщення в ароматичному ядрі головним чином в орто- та пара-положеннях, а замісники II роду – переважно в мета-положеннях?

У практиці викладання застосовуються різні види узагальнень: з навчальної теми, з розділу, яким опанували учні (табл. 2), насамкінець вивчення курсу тощо.

Ці види узагальнень відрізняються ступенем узагальненості понять. Узагальнення знань повинно охоплювати найсуттєвіше з матеріалу, яким опановують учні. При цьому широкі можливості мають такі види логічних операцій, як порівняння, аналогія.

Таблиця 2

Порівняння будови і властивостей насичених і ненасичених вуглеводнів

Ознаки порівняння	Вуглеводні		
	Алкани	Алкени	Алкини
Тип гібридизації атомних орбіталей атомів Карбону	sp^3	sp^2	sp
Будова	тетраедрична	площинна	лінійна
Валентний кут	$109^\circ 28'$	120°	180°
Довжина карбон-карбонового зв'язку	C–C 0,154 нм	C=C 0,134 нм	C≡C 120 нм
Енергія зв'язків	C–C 347 кДж/моль C–H 432 кДж/моль	C=C 615 кДж/моль	C≡C 812 кДж/моль
Особливості зв'язків	Прості (одинарні) σ -зв'язки	Наявність одного подвійного зв'язку між двома атомами Карбону (один σ -, а другий π -)	Наявність одного σ - і двох π - зв'язків між двома атомами Карбону
Просторова будова	Утворюють просторові форми	Утворюють цис- транс- ізомери	Відсутня геометрична ізомерія
Ізомерія (структурна)	Ізомерія карбонового ланцюга	Ізомерія карбонового ланцюга та положення подвійного або потрійного зв'язку	

Продовження таблиці 2

Характерні хімічні властивості	Реакція заміщення Реакція дегідрування Не вступають у реакцію окиснення	Реакція приєднання Реакція гідрування Реакція полімеризації Легко окиснюються
--------------------------------	---	--

На кожному з етапів узагальнення шляхом створення проблемних ситуацій та їх вирішення з широкою участю учнів, вони набувають досвіду творчого підходу до вивчення хімії. При цьому вводяться нові поняття, висувуються критичні судження, реалізується одна із важливих пізнавальних функцій теоретичних знань, а саме: теорії включаються до курсу не з інформаційною метою; вони повинні «діяти», бути для учнів знаряддям пізнання, постійно виявляти свою пояснювальну, узагальнювальну та прогнозувальну функції [6, с. 88].

Набутий досвід узагальнення навчального матеріалу під час вивчення насичених і ненасичених вуглеводнів забезпечує у подальшому високу пізнавальну активність учнів у вирішенні проблемних запитань, сформульованих учителем під час вивчення бензену – представника ароматичних вуглеводнів.

Окремі дослідники наголошують [9], що далеко не всі учні, завершуючи вивчення органічної хімії, розуміють природу взаємного впливу атомів, функціональну залежність між будовою й реакційною здатністю речовини, механізмів перебігу органічних реакцій тощо.

В той самий час наші дослідження засвідчили, що проблемність виявилась важливим чинником продуктивного пізнання під час узагальнення наскрізної проблеми – взаємного впливу атомів у молекулах органічних сполук, що позитивно позначилось на результатах навчальних досягнень учнів з органічної хімії, на розвитку їх творчого мислення.

Посиленню теоретичних основ органічної хімії підпорядковано й зміст розробленого Л. П. Величко курсу за вибором «Органічні речовини», в якому пропонується новий підхід до узагальнення знань про органічні речовини, а саме підхід з позицій електронних ефектів у молекулах, що зумовлюють цілеспрямований перебіг властивих їм хімічних реакцій [3].

За структурою курс складається з чотирьох розділів:

1. Багатоманітність органічних речовин. Причини багатоманітності.
2. Електронна будова органічних речовин.
3. Реакції органічних речовин.
4. Добування органічних речовин.

Розроблений курс за вибором має на меті задовольнити індивідуальні освітні потреби учнів профільної школи щодо розвитку їхньої природничо-наукової та предметної хімічної компетентності.

Висновки. Таким чином, проблемність у навчанні виступає потужною рушійною силою узагальнення й систематизації знань учнів під час вивчення органічної хімії на профільному рівні. Воно продукує розвиток системного мислення учнів, сприяє розумінню фактів, ідей та теорій, а також методів здобування наукових знань та їх використання у пізнанні.

Напрями подальшої розвідки з окресленої проблематики вбачаємо у дослідженні нового підходу до узагальнення знань про структуру й реакційну здатність органічних речовин з позицій електронних ефектів у їхніх молекулах на компетентнісній основі, оскільки органічна хімія бурхливо розвивається й одночасно розв'язує низку сучасних наукових і технологічних проблем.

Література

1. Буринська Н. М. Методика викладання хімії (теоретичні основи). Київ: Вища шк., Головне вид-во, 1987. 255 с.
2. Величко Л. П. Теорія і практика навчання органічної хімії у загальноосвітніх навчальних закладах: монографія. Київ: Генеза, 2006. 330 с.
3. Величко Л. Навчальна програма курсу за вибором «Органічні речовини. 11 клас». *Біологія і хімія в рідній школі*. 2020. № 2. С. 33–36.

4. Гончаренко С. І. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1977. 376 с.
5. Інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення в закладах загальної середньої освіти навчальних предметів та організації освітнього процесу в 2018–2019 н.р. *Біологія і хімія в рідній школі*. 2018, № 5 (128). С. 2–12.
6. Лукашова Н. І. Становлення і розвиток методики навчання хімії в загально-освітніх школах України: монографія. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2010. 315 с.
7. Паламарчук В. Ф. Як виростити інтелектуала. Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2000. 152 с.
8. Програма з хімії для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти. Профільний рівень (затверджена МОН України від 23.10.2017 р. № 1407). Програму розміщено на офіційному веб-сайті МОН України (<https://goo.gl/fwh2BR/>).
9. Самусенко Ю. Взаємний вплив атомів у молекулі: причини і наслідки. *Біологія і хімія в сучасній школі*. 2012. № 5. С. 2–7.

References

1. Burynska, N.M. (1987). *Metodyka vykladannia khimii (teoretychni osnovy)* [Methods of teaching chemistry (theoretical foundations)]. Kyiv: Vyshcha shk., Holovne vyd-vo [in Ukrainian].
2. Velychko, L.P. (2006). *Teoriia i praktyka navchannia orhanichnoi khimii u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh* [Theory and practice of teaching organic chemistry in general educational institutions]. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
3. Velychko, L. (2020). Navchalna prohrama kursu za vyborom «Orhanichni rehovyny. 11 klas» [Curriculum of the elective course «Organic substances. Grade 11»]. *Biolohiia i khimiiia v ridnii shkoli – Biology and chemistry in native school*, 2, 33–36 [in Ukrainian].
4. Honcharenko, S.I. (1977). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
5. Instruktivno-metodychni rekomendatsii shchodo vyvchennia v zakladakh zahalnoi serednoi osvity navchalnykh predmetiv ta orhanizatsii osvitnoho protsesu v 2018–2019 n.r. [Instructional and methodical recommendations regarding the study of educational subjects and the organization of the educational process in general secondary education institutions in 2018–2019]. *Biolohiia i khimiiia v ridnii shkoli – Biology and chemistry in native school*, 2018, 5 (128), 2–12 [in Ukrainian].
6. Lukashova, N.I. (2010). *Stanovlennia i rozvytok metodyky navchannia khimii v zahalnoosvitnikh shkolakh Ukrainy* [Formation and development of chemistry teaching methods in secondary schools of Ukraine]. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].
7. Palamarchuk, V.F. (2000). *Yak vyrostyty intelektuala* [How to raise an intellectual]. Ternopil: Navchalna knyha «Bohdan» [in Ukrainian].
8. Prohrama z khimii dlia 10–11 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Chemistry program for 10-11 grades of general secondary education institutions]. Profilnyi riven (zatverdzhena MON Ukrainy vid 23.10.2017 r. № 1407). Prohramu rozmishcheno na ofitsiinomu veb-saiti MON Ukrainy (<https://goo.gl/fwh2BR/>) [in Ukrainian].
9. Samusenko, Yu. (2012). *Vzaiemnyi vplyv atomiv u molekuli: prychny i naslidky* [Mutual influence of atoms in a molecule: causes and consequences]. *Biolohiia i khimiiia v suchasni shkoli – Biology and chemistry in modern school*, 5, 2–7 [in Ukrainian].

Lukashova N.

Doktor of Pedagogical Sciences, Professor of Department of Chemistry and Pharmacy,
Nizhyn Mykola Gogol State University, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4134-9685

PROBLEM-BASED LEARNING AS AN ESSENTIAL CONDITION FOR THE DEVELOPMENT OF PUPILS' CREATIVE THINKING DURING SUMMARIZING AND SYSTEMATIZATION OF KNOWLEDGE IN ORGANIC CHEMISTRY

The article describes problem-based learning as an essential condition for summarizing and systematization of knowledge in organic chemistry summarizing and systematization of knowledge in organic chemistry. It is substantiated that, the problem-based learning,

based on the principle of research, educational and cognitive activities provides mastering chemical knowledge with schoolchildren at constructive and creative levels of complexity. Functions of theoretical knowledge are disclosed. The author came to the conclusion that, representing theories in their development, systematically summarizing theoretical knowledge, the teacher discloses the dialectic of knowledge, at the same time pupils acquire major worldviews on flow of substances in nature, dependence of chemical properties on molecular structure and mutual influence of the atoms in the molecules, the source of polyatomicity of organic molecules and their genetic link, the contribution of organic chemistry in economic development etc. It's outlined the chain of problem-based situations, that may be drawn in the course of making connections between the structural elements of the topic «Hydrocarbons»; wide possibilities of such logical operations as comparison and analysis are described during the generalization of knowledge by creating problematic situations and their resolving with the broad participation of pupils, when they gain experience of a creative approach to the acquisition of scientific knowledge, the understanding of interdisciplinary field of versatility of organic compounds, their importance in solving practical problems of today. The prospects for new approach to the integration of the knowledge about the organic substances in terms of electronic effects in molecules aimed at improving of natural scientific and chemistry subject-specific competencies have been analyzed.

***Key words:** problem-based learning, creative thinking, summarizing and systematization of knowledge, organic chemistry, hydrocarbons, mutual influence of the atoms.*

УДК 37.013.42:005.334.2
DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-1-61-68

Новгородський Р. Г.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
novgorodskiy_777@ukr.net
orcid.org/0000-0001-6021-3065

Пилипенко Д. В.

керівник дитячого центру «Клокотниця»
м. Софія, Болгарія

**ШКІЛЬНА МЕДІАЦІЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТІВ
У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

У статті автор аналізує проблему розв'язання конфліктів у закладах освіти. Зокрема, автор подає аналіз та характеристику однієї з технологій соціально-педагогічної роботи в закладах освіти – медіація. В статті проаналізовано особливості технології медіація як певного підходу до розв'язання конфлікту в умовах закладу освіти серед підлітків. Автор статті зосередив свою увагу на характеристиці існуючих класифікацій стадій та етапів даної технології. Так, зокрема, автор підтримує думку Н. Білик щодо структури медіативного процесу, поділяючи його на етапи: перший етап – вступ (підготовчий) етап; другий етап – розповіді опонентів; третій етап – це висвітлення причин конфліктної ситуації, усіх учасників; четвертий етап – безпосереднє прийняття рішень; п'ятий етап – безпосереднє підписання угоди, в якій чітко прописано, яким чином, коли і ким будуть втілені прийняті рішення. Важливим елементом у роботі є аналіз алгоритму соціально-педагогічної технології медіаторства у вирішенні конфліктів між підлітками у закладах освіти (діагностування, прийняття відповідних рішень, обрання конкретних технологій, постановки мети та завдань, упровадження технології, оцінювання рішень проблеми).

Цінним серед проаналізованого є висновки щодо переваг, які має медіація щодо профілактики конфліктів серед підлітків, оскільки конфлікти виникають не тільки в школі, але й за її межами, зокрема, в закладах позашкільної освіти.

Ключові слова: медіація, шкільна медіація, технологія, конфлікт, медіатор, стадії медіації, етапи медіації, алгоритм медіації, переваги медіації.

У процесі вирішення конфліктів серед підлітків соціальні педагоги використовують різноманітні технології, методи, способи, підходи, техніки, численні тактичні прийоми, стратегії, стилі поведінки. Особливу увагу для нашого дослідження складає саме технологія медіація.

Так, поняття «технологія соціальна», «технологія соціальної / соціально-педагогічної роботи», згадується в енциклопедії для фахівців соціальної сфери, де вказується, що соціально-педагогічні технології є частиною соціальної технології, та основна їх сутність полягає у взаємодії соціального педагога із клієнтом. Результатом цієї взаємодії має стати соціалізація особистості в звичайних або спеціально створених умовах [6, с. 513].

Сучасна дослідниця О. Безпалько наголошує на тому, що соціальний педагог у закладах середньої освіти проводить свою професійну діяльність за різними напрямками, зокрема «попереджає конфлікти, допомагає у подоланні конфліктних ситуацій на ранніх стадіях та запобігає розвитку складніших проблем у формуванні навичок позбавлення від кризових станів, навчає соціальних навичок» [8, с. 248].

У навчально-вихованому процесі закладу середньої освіти соціальні педагоги використовують традиційні методи та технології щодо врегулювання конфліктних ситуацій між підлітками: бесіди, позитивний вплив на особистість учнів, залучення їх

до творчих видів діяльності, консультування, профілактика та корекція асоціальних проявів тощо. Потрібно зазначити, що дуже рідко береться до уваги сама активність підлітків, їх інтереси та потреби, які спонукали до виникнення конфліктної ситуації. Частіше всього у вирішенні конфліктної ситуації між підлітками опора робиться на авторитеті дорослого (вчителя, директора, соціального педагога, батьків). На нашу думку, слід особливу увагу педагогів звертати на стиль поведінки підлітка в конфлікті, стратегію, яку обирає підліток для виходу із суперечки. Оскільки стратегія поведінки, яку обирає підліток для виходу із конфлікту, є базою для поведінки в дорослому віці у суспільстві, то це і визначає деструктивну чи конструктивну її лінію.

В сучасних умовах закладів середньої освіти соціальний педагог може брати участь в управлінні закладом, зокрема, через консультування адміністрації з питань врегулювання різноманітних конфліктів серед учасників навчально-виховного процесу. Він може проводити внутрішньо шкільний моніторинг, спостерігаючи загальну ситуацію в школі, класних колективах, групах дітей, взаємовідносини вчителів, учнів і т. д. [2, с. 30].

У якості конструктивної технології створення безпечного і толерантного середовища успішної соціалізації підлітків з делінквентною поведінкою розглядаємо медіаторство (медіацію), що трактується як альтернативна технологія урегулювання і вирішення спорів, залагодження конфліктів, примирення конфліктуючих сторін на основі організації і проведення переговорів між ними за допомогою незалежного посередника (медіатора) [1, с. 53].

Медіацію розуміємо як певний підхід до розв'язання конфлікту, в якому нейтральна третя сторона (медіатор) забезпечує структурований процес для того, щоб допомогти конфліктуючим сторонам прийти до взаємно прийняттого вирішення спірних питань.

На думку дослідників Н. Білик, А. Біцай, Р. Безпальчої, Н. Бочкар, Р. Вайноли та ін., технології «медіації», її головна мета – це обговорення, усвідомлення й опрацювання складної конфліктної (проблемної) ситуації задля оптимального, успішного виходу з неї. При обговоренні має бути місце різним поглядам та думкам, часто несумісним, щодо самих подій або варіантів виходу зі складної ситуації. Результатом успішної медіації є досягнута під час обговорення конкретна угода, а вже рішення, прийняті в медіації, можуть бути закріплені в угоді лише в разі, якщо кожна зі сторін конфлікту (спору) їх визнає.

Як вже зазначалося, головними передумовами медіації виступають: прагнення сторін на мирне врегулювання конфлікту (спору); добровільність їх участі в процедурі медіації. Щоб врегулювати складну конфліктну ситуацію чи проблему, необхідно об'єднати зусилля і замість сприйняття опонента як ворога, сторони конфлікту мають розраховувати на досягнення домовленостей, які передбачають взаємну згоду – консенсус (співробітництво). І тільки для досягнення консенсусу сторони конфлікту можуть прийняти таке рішення, яке дозволить їм конструктивно будувати подальші взаємовідносини і спільну діяльність.

Використовуючи медіацію у вирішенні конфлікту, сторони налаштовуються на метод співробітництва, в чому і полягає основна мета медіатора – неупереджено підійти до обговорення конфліктної ситуації, яка виникла та сприяти тому, щоб сторони прийняли взаємоприйнятне рішення для її врегулювання. Особлива роль належить медіатору, який не бере участі у прийнятті рішення, а натомість:

- сприяє висловленню кожним учасником конфлікту свого бачення ситуації, своєї точки зору та думки щодо конфлікту;
- контролює, щоб сторони перемовин були почутими одна одною, висловили всі свої побоювання та страхи, які виникають у них щодо врегулювання ситуації;
- резюмує сказане та визначає ключові питання, стосовно яких здійснюються переговори та приймаються рішення;
- акцентує увагу на спільних позиціях та інтересах сторін [1, с. 54].

Створення сприятливого й безпечного середовища в освітньому закладі є одне із пріоритетних завдань психологічної служби закладу освіти. У наказі Міністерства освіти і науки України № 59 від 01.02.2010 року «Про життя заходів щодо запобігання насильству над дітьми» рекомендується вивчити та поширити досвід упровадження в

освітній процес «Шкільної медіації» як одного зі способів розв'язання конфліктних ситуацій [7]. Шкільна медіація відображається в діяльності Шкільної служби порозуміння (ШСП), інша назва – Шкільна служба розв'язання конфліктів (ШСРК). Медіація в закладах освіти надає можливість знизити рівень агресії та навчити дітей і підлітків вирішувати свої конфлікти самостійно.

Шкільна медіація – це той соціальний інструмент, який дозволяє ефективно попереджати конфлікти і вирішувати їх, створюючи безпечне середовище для всіх учасників навчально-виховного процесу. Відповідно це багатосторонній процес взаємодії медіатора, адміністрації школи, колег-педагогів, учнів, батьків на шляху вирішення конфліктної ситуації і досягненні «миробудування».

Сам посередник (медіатор) сприяє конструктивному обговоренню питань, що викликали спір і впливає на процес порозуміння сторін, передусім, через упровадження певних процедурних правил, формування порядку денного переговорів, впливу на атмосферу, в якій відбуваються переговори. Слід зазначити, що посередництво характеризується як творчий процес і тут велику роль може відіграти інтуїція, досвід, особистість самого посередника. Вони мають допомогти йому обрати відповідну тактику та послідовність дій, яка буде адекватною специфіці конфлікту; стилям поведінки в конфлікті й на переговорах сторін конфлікту; цілям посередництва [3, с. 213–215]. Також слід відмітити, що функціями медіатора при цьому виступають не тільки допомога щодо прийняття рішення сторонами, але ще й налагодження діалогу заради примирення, а не винесення рішення замість учасників конфліктної ситуації.

Медіатор (нейтральна сторона) виступає в ролі посередника у вирішенні конфлікту сторонами, сприяє створенню атмосфери конструктивної комунікації та турбується про толерантність сторін стосовно одна до одної. А також допомагає налагоджувати взаєморозуміння, слідкує за процесом переговорів, спонукає сторони реалістично оцінювати ситуацію, приймати адекватні рішення, сприяє зменшенню емоційного напруження тощо.

На думку сучасних дослідників, медіатором може виступати особа або група осіб, організація, яка здійснює посередницьку діяльність. В умовах закладу середньої освіти медіатором можуть бути психологи, педагоги, соціальні педагоги, самі учні.

Для нашого дослідження є важливими висновки щодо переваг, які має медіація щодо підлітків [10]:

- конфліктні ситуації в закладах освіти не нагнітаються (не поширюються), відповідно час та енергія самих учасників не витрачається;
- чисельність людей, що залучаються до конфліктів не збільшується (клас, групу ровесників);
- звернень батьків до «зовнішніх» інстанцій (у поліцію, служби у справах дітей, відповідні відділи суду) зменшується або ж взагалі відсутня;
- пропозиції взяти участь у медіації підліткам перевищують шанси того, що вчителі шукали б винних і карати їх;
- всі зусилля сторони конфлікту спрямовують на пошуки порозуміння;
- в медіації відсутні переможені, є лише переможці, тому що впоралися з конфліктом (win-win);
- у процесі вирішення своїх конфліктів та суперечок за допомогою медіатора підлітки здобувають соціальні навички та громадянські компетентності;
- у процесі медіації сторони конфлікту беруть на себе відповідальність за виконання домовленостей не перекладаючи на інших або один на одного;
- медіатори-ровесники (медіатор) здобуває соціальні знання й навички щодо розв'язання конфлікту, комунікації, контролю над емоціями (своїми та інших людей), використання різних форм вирішення суперечок.

Медіація має свою процедуру проведення переговорного процесу, до якого включено медіатор, що повинен створювати нові змінні і динаміку у взаєминах опонентів. Відповідно медіація не може існувати без переговорів.

Медіація має схожі особливості з процесом дослідження. Сам процес медіації соціальний працівник організовує на засадах побудови різних гіпотез. Широкими сферами гіпотез, які висуває медіатор, є концептуалізація стадій медіації та проєктування відповідних дій, заснованих на стадіях розвитку конфлікту.

У сучасних дослідженнях науковців можна віднайти наступний поділ стадій медіації, який умовно вони поділяють на дві основні групи:

– Перша група охоплює стадії, які пов'язані з роботою медіатора, яку він здійснює перед зустріччю конфліктуючих сторін.

– Друга група – це безпосередні дії, які він здійснює під час офіційних переговорів під час процедури медіації. Підготовча робота до переговорів включає п'ять стадій і сім стадій відносяться до періоду після початку спільної роботи медіатора з конфліктуючими сторонами.

Під час медіації на кожній із стадій медіатор вибудовує гіпотези, підбирає відповідні стратегії і виконує специфічні процедури. Однією з особливостей процедур є те, що, з одного боку, вони виконуються послідовно, а з іншого – відбувається розвиток в ході конкретних переговорів. Призначення – допомогти конфліктуючим сторонам у здійсненні поставлених перед ними завдань у відведений для цього час у ході переговорного процесу. Якщо цілі попередньої стадії медіації не досягнуті навіть за підтримки медіатора, то сторони зазвичай відчувають великі труднощі та перешкоди при переході на наступну стадію.

Як бачимо, даний поділ зосереджує свою увагу на самому медіаторі, який виступає посередником між сторонами, але це не вичерпує всього спектру роботи медіатора. Відповідно науковці пропонують й інші класифікації стадій медіації.

Сучасна дослідниця Н. Білик, аналізуючи класифікації стадій медіації, подає їх аналіз із різних позицій. Зокрема, класифікація стадій медіації Дж. Келтнер, який виділяє 7 стадій медіації: 1. Організація місця, де буде проводитись медіація; 2. Відкриття й початок обговорення, робота над спірними питаннями; 3. Визначення ймовірних альтернатив розв'язання; 4. Оцінювання альтернатив; 5. Ведення переговорів і «торгів»; 6. Погодження та прийняття рішення; 7. Перевірка і завершення процесу [1, с. 73]. Цю ж думку підтримують і Дж. Фолберг і А. Тейлор (1984 р.), але пропонують розпочинати процес з власне медіаційної бесіди.

Іншу класифікацію стадій медіації пропонує Ч. Моор (1986 р.) і розкриває процес медіації через 12 стадій: 1. Перший контакт із учасниками медіаційного процесу; 2. Визначення стратегій, які будуть покладені в основу процесу переговорів; 3. Збір та аналіз інформації про конфліктну ситуацію; 4. Робота над планом реалізації медіації; 5. Створення атмосфери довіри і співробітництва в процесі медіації; 6. Початок сесії медіацій; 7. Визначення питань, які можуть мати розбіжності, порядку та послідовності їх обговорення (порядок денного); 8. Виявлення прихованих інтересів та потреб учасників; 9. Робота над варіантами врегулювання ситуації; 10. Оцінювання варіантів, які підходять для прийняття рішення; 11. Заклучні переговори; 12. Формальне врегулювання ситуації, що виникла у сторін [1, с. 74].

Для нашого дослідження особливу увагу складають дослідження Н. Білик щодо структури медіативного процесу. Дослідниця у процесі вирішення конфліктів передбачає такі послідовні етапи [1, с. 82–87]:

– перший етап – вступ (підготовчий етап) включає в себе знайомство з учасниками та ознайомлення з характером проблеми, проголошення принципів, правил та участі посередника, отримання згоди від учасників на участь у медіації (може бути усна чи письмова);

– другий етап – розповіді опонентів, під час якого кожен із учасників по черзі висловлює своє бачення ситуації, яка призвела до конфлікту, і своє відношення до неї. Роль медіатора на цьому етапі – це слідування за часом і дотриманням правил. Медіатор повинен володіти техніками активного слухання;

– третій етап, це висвітлення причин конфліктної ситуації, усіх учасників, прихованих мотивів, їх обговорення, віднаходження спільного й відмінного, визначення ключових позицій для прийняття рішення;

– четвертий етап, безпосереднє прийняття рішень. На даному етапі медіатор може використовувати мозковий штурм, озвучення сторонами своїх бачень для вирішення зазначених позицій;

– п'ятий етап, безпосереднє підписання угоди, в якій чітко прописано, яким чином, коли і ким будуть втілені прийняті рішення. Підписують угоду всі учасники медіації.

Таким чином, з проаналізованого можна зробити висновок, що соціально-педагогічна технологія медіаторства щодо вирішення конфліктних ситуацій між підлітками – це комплекс послідовних дій та процедур, результатом яких є порозуміння та задоволення інтересів і потреб усіх учасників конфліктуючої ситуації. Відповідно вирішення конфліктних ситуацій у підлітковому середовищі виступає процес, який повинен охоплювати аналіз і оцінку конфліктної ситуації, вибір відповідних способів та шляхів для її вирішення, формування операційного складу дій, реалізацію плану та за необхідності його корекцію, оцінку ефективності дій та процедур, що були використані. При цьому процедура медіації дає можливість не тільки відновити втрачені соціальні зв'язки підлітків, але й побудувати або створити нові, більш ширші та ефективні.

Розглядаючи конфліктні ситуації серед підлітків закладів середньої освіти, соціальний педагог повинен усвідомлювати, що у конкретному випадку основна мета технології медіаторства полягає у тому, щоб задовольнити в першу чергу потреби самих підлітків. Відповідно, коли мова йде про розв'язання конфліктів між підлітками він повинен конкретизувати мету у такому аспекті, як: формування у підлітків відповідних умінь і навичок ведення діалогу і виходити з конфліктних ситуацій без «врат» та відстоювати власні інтереси і потреби при цьому сприймати іншу людину з толерантністю, повагою до її особистісних прав на захист власних інтересів. Тому мета повинна визначати змістову сутність діяльності соціального педагога, і відповідно повинні обиратися і методи здійснення медіації та її організаційні форми, які взаємозалежні між собою. Кінцевий результат та мета соціально-педагогічної медіації має бути пов'язана із правильно визначеним змістом, методами, що обираються для її досягнення, а також формами її організації у роботі з підлітками.

Для розв'язання конфліктних ситуацій серед підлітків соціальному педагогу важливо усвідомлювати алгоритм технології медіації. У цьому аспекті дослідження Н. Білик щодо алгоритму соціально-педагогічної технології медіаторства у вирішенні конфліктів між підлітками у закладах освіти є важливим. Вона представила його у вигляді наступних компонентів [рис. 1.1]:

Рис. 1.1. Алгоритм соціально-педагогічної технології медіаторства у вирішенні конфліктів між підлітками у закладах освіти (згідно Н. Білик)

Як бачимо, вирішення будь-яких конфліктних ситуацій з підлітками, які мають делінквентну поведінку, повинні починатися з діагностування, тобто збору необхідної інформації, її аналізу, систематизації отриманого матеріалу для подальших висновків щодо стану правопорушень у шкільному середовищі. Тому при цьому важлива робота самого соціального педагога, який має отримати інформацію про конфлікт, що виник, встановити довірливі стосунки між сторонами, працювати в бік примирення та мотивацію сторін на участь у медіації, повинен скоординувати та залучити медіаторів-однолітків. Процес медіації для підлітків є важливим у формуванні їх толерантності, емпатії, почуття поваги до чужої думки.

Далі алгоритм передбачає пошук та прийняття відповідних рішень, обрання конкретних технологій, постановки мети та завдань, що будуть реалізовуватися в процесі медіації. Важливим компонентом дослідництва називає і впровадження технології, яка розкривається і через оцінювання ресурсів, можливостей використання технології, і підготовкою спеціалістів до роботи за технологією медіаторства, і роботою з координаторами, і підготовки медіаторів серед самих підлітків, і реалізацію медіаторства однолітків і їх супровід. Учасники конфлікту повинні заглибитись у нього, відтворити усі події, пов'язані з ним [1, с. 82–83].

Звичайно, що технологія медіації, яку сьогодні впроваджують у роботу закладів середньої освіти, має низку причин, що ускладнюють цей процес:

- низький рівень інформації та поінформованості про медіацію для учасників освітнього процесу та громади;
- недовіра батьків до всього «незнайомого», плутанина в розумінні понять «медіація» – «медитація» тощо;
- нерозуміння педагогами самого процесу медіації та самого медіатора (особливу цінність повинна належати особистості самих медіаторів у тому, щоб популяризувати та розвивати до неї довіру);
- неготовність власне педагогів до того, щоб перенаправити конфлікт до медіатора, а не намагатися вирішити своїми силами. У педагогів спрацьовує самолюбство, так зване «професійне Я»;
- відсутність належного часу у самих медіаторів, оскільки вони не є окремою штатною одиницею в закладах освіти;
- особисті риси та якості медіатора (відчуття страху, невпевненість у власних можливостях для проведення першої медіації, впертість, прямолінійність);
- відсутність професійного досвіду чи низький професіоналізм медіатора. Важливим елементом медіації є повідомлення адміністрацію закладу про хід медіації, історію конфлікту тощо, і за необхідності адміністрація додатково може бути залучена до вирішення конфлікту;
- відсутність належної матеріально-технічної бази (окремого кабінету, мультимедійної техніки, канцтовари тощо) [9, с. 19–21].

Отже, на сьогодні однією із конструктивних технологій створення безпечного і толерантного середовища успішної соціалізації підлітків з делінквентною поведінкою виступає медіаторство (медіація). Відповідно шкільна медіація – це той соціальний інструмент, який дозволяє ефективно запобігати або ж попередити конфліктам і вирішувати їх, створюючи безпечне середовище для всіх учасників навчально-виховного процесу.

Для нашого дослідження є важливим висновки щодо переваг, які має медіація щодо підлітків (має гнучкі алгоритми реалізації, що надає можливість долати розбіжності конфіденційно та більш економічно у часі, формат проведення).

Технологія медіації, спрямована на підвищення рівня правового виховання, правової обізнаності та мотивації до невчинення правопорушень серед підлітків може бути ефективною завдяки її послідовній реалізації, врахуванні вікових та психологічних особливостей підлітків, взаємодії всіх учасників. Профілактика правопорушень повинна проводитися систематично усіма працівниками освітнього процесу та залучення інших фахівців, які спеціалізуються в даній технології роботи, адже тільки так можна отримати якісний результат профілактики правопорушень.

Проте означене дослідження не висчерпує всіх аспектів цієї проблеми, зокрема подальших досліджень можуть потребувати аналіз особливостей організації служб

порозуміння в закладах позашкільної освіти, питання використання різних методів вирішення конфліктних ситуацій серед підлітків, особливості підготовки медіаторів серед підлітків та ін.

Література

1. Білик Н. Л. Соціально-педагогічна технологія медіаторства у вирішенні конфліктів між молодшими підлітками: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.05 / Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2017. 228 с.
2. Білик Н. М. Медіація як соціально-педагогічна технологія вирішення конфліктних ситуацій у школі: збірник наукових праць. Вип. LXIX. Т. 3. 2016. С. 30.
3. Білик Н. М. Уведення технології медіації у роботу соціального педагога. *Актуальні дослідження в соціальній сфері*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 15 січня 2013 р. / гол. ред. В. В. Корнешчук. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2013. С. 213–215.
4. Вайнола Р. Х. Класифікаційні підходи до характеристики технологій соціальної та соціально-педагогічної роботи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11 «Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління»*. 2014. Вип. 18. С. 12–18.
5. Заверико Н. В. Медіація як технологія розв'язання конфліктів серед підлітків: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2012. № 2. С. 28–33.
6. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге вид. / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.
7. Наказ МОН України «Про вжиття заходів щодо запобігання насильству над дітьми» від 01.02.2010 р. № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0059290-10#Text>
8. Соціальна педагогіка: навч. посіб. / за ред. О. В. Безпалько. Київ: Академвидав, 2013. 321 с.
9. Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному / рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти. Київ: ФОП Нічога С. О., 2018. 174 с. С. 19–21.
10. Шкільна медіація: посібник для шкільних служб медіації / упоряд.: Ольга Дацько, Валентина Боченкова, Валентина Якименко. Черкаси, 2019. 24 с. URL: https://www.schools-for-democracy.org/images/documents/358/shkilna_mediaciya_posibnyk_-dlya_shkilnyh_sluzhb_mediaciyi_ua.pdf

References

1. Bilyk, N.L. (2017). *Sotsialno-pedahohichna tekhnolohiia mediatorstva u vyrishenni konfliktiv mizh molodshymy pidlitkami* [Socio-pedagogical technology of mediation in resolving conflicts between younger teenagers]. Candidate's thesis. Chernivtsi [in Ukrainian].
2. Bilyk, N.M. (2016). *Mediatsiia yak sotsialno-pedahohichna tekhnolohiia vyrishennia konfliktnykh sytuatsii u shkoli* [Mediation as a socio-pedagogical technology for resolving conflict situations at school]. LXIX. Vol. 3. 30 [in Ukrainian].
3. Bilyk, N.M. *Uvedennia tekhnolohii mediatsii u robotu sotsialnoho pedahoha* [Introduction of mediation technology in the work of a social pedagogue]. *Aktualni doslidzhennia v sotsialnii sferi: materialy mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii – Current research in the social sphere: materials of the international scientific and practical conference*. Odessa, 15 sichnia 2013 r. V.V. Korneshchuk (Eds.). Odessa: vydavets Bukaiev Vadym Viktorovych [in Ukrainian].
4. Vainola, R.Kh. (2014). *Klasyfikatsiini pidkhody do kharakterystyky tekhnolohii sotsialnoi ta sotsialno-pedahohichnoi roboty* [Classification approaches to the characterization of technologies of social and socio-pedagogical work]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova – Scientific journal of the M.P. Drahomanov NPU*. Vol. 18, 12–18 [in Ukrainian].
5. Zaveryko, N.V. (2013). *Mediatsiia yak tekhnolohiia rozviazannia konfliktiv sered pidlitkiv: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid* [Mediation as a technology for resolving conflicts among teenagers: domestic and foreign experience]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka – Social pedagogy: theory and practice*, 2, 28–33.
6. *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery* [Encyclopedia for specialists in the social sphere]. (2013). I.D. Zvierivoi (Ed.). Kyiv; Simferopol: Universum [in Ukrainian].

7. Nakaz MON Ukrainy «Pro vzhytta zakhodiv shchodo zapobihannia nasylstvu nad ditmy» vid 01.02.2010 r. [Order of the Ministry of Education and Culture of Ukraine «On taking measures to prevent violence against children»]. № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0059290-10#Text> [in Ukrainian].

8. Sotsialna pedahohika [Social pedagogy]. (2013). O.V. Bezpalko (Eds.). Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

9. Stvorennia systemy sluzhb porozuminnia dlia vprovadzhennia mediatsii za pryntsyom «rivnyi-rivnomu / rivna-rivnii» ta vyrishennia konfliktiv myrnym shliakhom u zakladakh osvity [Creation of a system of mediation services for the implementation of mediation on the principle of "peer-to-peer / peer-to-peer" and resolving conflicts peacefully in educational institutions]. (2018). Kyiv: FOP Nichoha S.O. [in Ukrainian].

10. Shkilna mediatsiia [School mediation]. (2019). (Olha Datsko, Valentyna Bochenkova, Valentyna Yakymenko (Eds.)). Cherkasy. URL: https://www.schools-for-democracy.org/images/documents/358/shkilna_mediacya_posibnyk_dlya_shkilnyh_sluzhb_mediacyi_ua.pdf [in Ukrainian].

Novhorodskiy R.

candidate of Pedagogical Sciences, associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work Mykola Gogol Nizhyn State University
novgorodskiy-777@ukr.net
orcid.org/0000-0001-6021-3065

Pylypenko D.

head of the children's center "Klokotnitsa" Sofia, Bulgaria

SCHOOL MEDIATION AS A TECHNOLOGY OF CONFLICT RESOLUTION IN SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

In the article, the author analyzes the problem of conflict resolution in educational institutions. In particular, the author provides an analysis and description of one of the technologies of socio-pedagogical work in educational institutions – mediation. The article analyzes the features of mediation technology as a certain approach to conflict resolution in the conditions of an educational institution among teenagers. The author of the article focused his attention on the characteristics of existing classifications of stages and stages of this technology. So, in particular, the author supports the opinion of N. Bilyk regarding the structure of the mediation process by dividing it into stages: the first stage is the introductory (preparatory) stage; the second stage – stories of opponents; the third stage is the clarification of the causes of the conflict situation, of all participants; the fourth stage, direct decision-making; the fifth stage, direct signing of the agreement, which clearly states how, when and by whom the decisions will be implemented. An important element in the work is the analysis of the algorithm of the socio-pedagogical technology of mediation in resolving conflicts between teenagers in educational institutions (diagnosis, making appropriate decisions, choosing specific technologies, setting goals and objectives, implementing technology, evaluating solutions to the problem).

Valuable among the analyzed are the conclusions about the benefits of mediation in the prevention of conflicts among teenagers, since conflicts arise not only in school, but also outside it, in particular, in out-of-school education institutions.

Key words: mediation, school mediation, technology, conflict, mediator, stages of mediation, stages of mediation, algorithm of mediation, advantages of mediation.

УДК 373.2

DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-1-69-75

Пісоцький О. П.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
pisozkij_a_070716@ukr.net
orcid.org/0000-0003-1454-4394

Пісоцька Л. М.

старший викладач кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
lm.pisozkaja@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8856-7866

**ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ГУМАННИХ ПОЧУТТІВ ДІТЕЙ
5–6 РОКІВ У ГРІ**

У статті розглядається проблема виховання у дітей старшого дошкільного віку гуманних почуттів в ігровій діяльності. Наголошується, що означена проблема є складовою актуального на сьогодні завдання дошкільної освіти морального розвитку та виховання дітей дошкільного віку. У статті автори вказують на основні компоненти, критерії та показники вихованості гуманних почуттів дітей п'яти-шести років, у відповідності з якими було розроблено емпіричну методику. Крім того, акцентується увага на загальних показниках гуманних почуттів дітей 5-6 років, які у своєму дослідженні: модальність, сила та стійкість проявів гуманності у стосунках між дітьми в ігровій діяльності.

У емпіричному дослідженні авторами зафіксовано, що переважна більшість (50 %) старших дошкільників характеризується низьким рівнем розвиненості гуманних почуттів, які проявляються у взаємодії з однолітками та дорослими, 30 % дітей п'яти-шести років властиві лише посередні прояви гуманності та гуманних почуттів у ставленні до дітей і дорослих, які їх оточують. Найменше виявлено старших дошкільників (17 %), які мають високий рівень сформованості гуманних почуттів у ігровій діяльності.

Вивчаючи виховні впливи дорослих з'ясовано, що вихователі добре розуміють суть гуманних почуттів, орієнтуються у методах, які є більш доцільними у їх формуванні, проте відчувають ускладнення у використанні засобів ігрової діяльності у плеканні гуманності дітей п'яти-шести років, оскільки вони більшою мірою зорієнтовані на засоби етнопедагогіки.

Натомість батьки вихованців слабо орієнтуються у питаннях, пов'язаних з вихованням гуманного ставлення, не розуміють які методи й засоби є більш доцільними для його формування у дітей, а тому використовують їх більше на підсвідомому рівні. Також вони значно більше зорієнтовані на виховання у дітей п'яти-шести років гуманного ставлення до дорослих, ніж на виховання гуманних почуттів до ровесників.

За результатами проведеного дослідження зроблено висновок про необхідність оптимізації процесу виховання гуманних почуттів дітей п'яти-шести років.

Ключові слова: гуманність, гуманні почуття, гуманність дитини п'яти-шести років, виховання гуманності дошкільників, ігрова діяльність.

Постановка проблеми. Питання виховання гуманних почуттів завжди є актуальним, оскільки пов'язано з духовним зростанням особистості у соціумі, з проблемами соціалізації дитини, її навчання та виховання. Формування гуманного ставлення є одним з напрямів і завдань морального виховання дошкільників. Особливо вона актуалізується у період старшого дошкільного віку, оскільки у цьому відбувається становлення моральної сфери майбутнього громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У широкому розумінні гуманні почуття є стійкими емоційними переживаннями людини, які відображають її ставлення щодо інших людей. Так, С. Рубінштейн наголошує, що їх основою завжди є людські стосунки. За своїм характером гуманні почуття вказують на особливості суспільного буття та є для особистості ціннісними інстанціями [1, с. 574]. Е. Фромм вважав, що власне гуманне ставлення дозволяє зрозуміти прагнення людини, визначають сенс людського існування, сприяють удосконаленню особистості та забезпечують її сходження на вищий щабель розвитку [2, с. 237]. М. Ярмаченко зазначає, що в результаті розвитку гуманних почуттів у людини формується гуманність, зміст якої проявляється у доброзичливості, піклуванні про інших, готовності прийти на допомогу, емпатії [3, с. 128].

У дошкільному віці виховання гуманних почуттів досліджували Л. Лохвицька, Т. Поніманська, С. Ладивір, Л. Врочинська. Так, Л. Лохвицька розглядає виховання гуманних почуттів у взаємозв'язку з формуванням поваги до дорослих, позитивних стосунків з однолітками, справедливою оцінкою поведінки інших дітей і своєї [4, с. 39]. С. Ладивір вказувала, що основу моральних почуттів, зокрема гуманних, у дошкільників становить доброта, до якої варто привчати дітей змалечку [5, с. 7].

Більш ґрунтовно зміст гуманних почуттів визначала Т. Поніманська, яка наголошувала, що гуманні почуття є значущим особистісним надбанням старшого дошкільника. У їх основі закладено зацікавленість дитиною світом людей, їх міжособистісних стосунків, доброзичливість і повага один до одного. До гуманності дітей 5–6 років вона відносить прояви доброзичливого ставлення, повагу до інших, бажання прийти допомогу (турботливість). На думку дослідниці, турботливість і доброзичливість є основним змістом виховання гуманних почуттів і формування на їх основі гуманності дошкільників [6, с. 257]. Л. Врочинська, розглядаючи гуманну поведінку старших дошкільників у спілкуванні, дійшла висновку, що її основою є прагнення задовольнити потребу у взаємоповазі у старшому дошкільному віці [7, с. 5].

Зважаючи на те, що стосунки дітей 5–6 років з однолітками більш часто розгортаються у рольових іграх, більш доцільно, на нашу думку, формувати гуманні почуття є саме в ігровій діяльності. Отже, **мета статті** полягає у емпіричному вивченні особливостей виховання гуманних почуттів старших дошкільників у грі.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою вивчення особливостей виховання гуманних почуттів дошкільників 5–6 років ми орієнтувалися на такі їх критерії: *система знань дітей про гуманні почуття, позитивне ставлення до власної гуманності та гуманна поведінка по відношенню до однолітків і дорослих*. Структурними складовими вихованості гуманних почуттів старших дошкільників були *когнітивна, емоційна та практична*. Під час проведення емпіричного дослідження орієнтувалися на схарактеризовані вище критерії та компоненти, та показники, враховували модальність, силу та стійкість проявів гуманності, насамперед, в ігровій діяльності, а також у різних життєвих ситуаціях.

У дослідженні взяли участь 28 дітей 5–6 років, які відвідують старшу групу ЗДО; 10 вихователів даного закладу та 28 батьків вихованців. Було задіяно наступні методи анкетування батьків, бесіди з дітьми, спостереження (за взаємодією дітей у грі, спостереження за спілкуванням батьків і дітей, за використанням методів, форм ігрової діяльності), інтерв'ю з вихователями.

Здійснивши аналіз отриманих результатів, ми з'ясували, що дошкільники (80 %) знають, що таке гуманні ставлення, а також те, що до всіх однолітків і дорослих потрібно їх проявляти. Також діти вказали, що виявляти гуманні почуття – це гарно спілкуватися, бути дружніми, добре гратися у різні ігри; це вміння домовлятися, а також слухатися, навчатися, допомагати один одному (батькам по господарству, підносити сумку). Окрема частина дітей 5–6 років розширювали цей перелік: вітатися, проявляти любов, доброзичливість у стосунках, турботливість по відношенню один до одного, підтримувати у складних ситуаціях, бути ввічливим, вітатися, дякувати (50 %).

Розглядаючи дані спостереження за взаємодією дітей під час ігрової діяльності та прояви ними гуманістичної спрямованості по відношенню один до одного (як до партнерів по грі), було відмічено, що дошкільники залюбки погоджуються на участь у грі, спочатку намагаються домовитися, розподілити ролі, обговорити правила, ігрові

дії. На цьому ж етапі найбільш помітні і певні негаразди у поведінці дітей: вони часто сперечаються, погрожують один одному, між хлопчиками нерідко помітна штурханина. Подібні моменти спостерігаються і в процесі ігрової діяльності, а зважаючи на те, що учасники знаходяться під дією правил, то подібні моменти тут непотрібні. Отже, дітям 5–6 років бракує доброзичливості й толерантності під час взаємодії.

Також ми відмітили, що, спільно діючи у ході гри, діти посміхаються один одному, домовляються про спільні дії, допомагають, подекуди намагаються уникнути специфічних ситуацій, які призведуть до конфліктів між партнерами в цій діяльності. Відтак, можемо вказати, що у ході самої гри гуманістичні ставлення проявляються у більшій мірі.

На основі проведених спостережень за ігровою діяльністю ми помітили, що гуманні почуття дітей старшого дошкільного віку не є стійкими, вони лише епізодично проявляються стосовно один одного на різних етапах гри. Специфічною є реакція дошкільників на втручання вихователя у їх діяльність, зрідка, це доброзичливі стосунки, а більшою мірою – супротив дорослому, що виражається у рухах, а подекуди у репліках типу не заважайте. Відтак, гуманність дітей потрібно цілеспрямовано розвивати у самій грі, залучаючись до неї вихователям, приймати участь у спільних діях з дітьми, з метою формування гуманістичної спрямованості вихованців.

Результатом спостереження за спілкуванням батьків і дітей є виділення та об'єднання у групи методів морального виховання, які використовувалися дорослими для формування у старших дошкільників гуманних почуттів:

- 1) вербальні (переконування, примушування, заперечення);
- 2) суспільне міркування (схвалення, заохочення, натякання, осуд, навіювання, покарання);
- 3) праця (демонстрація зразка, пояснення способів дій, запрошення до спільних дій);
- 4) власний приклад.

На основі проведеного спостереження ми можемо визначити особливості взаємодії батьків та дітей. Діти йдуть на контакт і взаємодіють з батьками, майже всі батьки намагаються врахувати всі побажання дітей. Можна зазначити, що очікувані результати виправдали себе, оскільки вихователь займається освітньою діяльністю з дітьми, і в цьому йому допомагають батьки.

У співпраці з сім'ями вихованців педагоги ЗДО намагаються спланувати й організувати освітній процес з максимальним урахуванням педагогічного потенціалу кожної сім'ї, її ціннісні орієнтири. Проте не помітили впливу дорослих на ігрову діяльність дітей. Так, батьки взагалі не обговорювали питання участі дітей в ігровій діяльності з однолітками, її змісту тощо.

У дошкільних закладах систематично і послідовно проводиться робота з морального виховання дітей, але сам процес виховання гуманності у старших дошкільників не має високого рівня. Вихователі зрідка звертають увагу на формування гуманних почуттів дітей під час ігрової діяльності, на створення доброзичливої атмосфери у процесі ігор, певною мірою намагаються керувати грою, вносити свої корективи. Одночасно з цим, вони намагаються використовувати і прислів'я, і приказки, як під час бесід, так і на заняттях, у повсякденному житті, проте не звертали увагу на те, які саме ігрові засоби містять значний потенціал у вихованні гуманних почуттів дітей у ставленні до однолітків і дорослих.

Нами було виявлено, що процес формування гуманності у дошкільників 5–6 років, зокрема гуманних почуттів по відношенню до однолітків і дорослих, буде більш ефективним, якщо залучати до сучасного освітнього закладу ігрові засоби, зокрема рольові, режисерські й дидактичні ігри, які доцільно було б поєднувати з прислів'ями, приказками, соціально-побутовими казками; закріпити набуті знання через спеціально розроблену систему.

Вивчаючи анкети батьків, ми з'ясували, що вони не використовують ігрових засобів у вихованні гуманних почуттів. Більшу увагу вони звертають на виховання гуманного ставлення по відношенню до старших (40 %). При цьому більшість з цієї метою читають казки (80 %). Крім того, не менш улюбленими у батьків є традиції, приказки, приклад старших та прислів'я.

Батькам легко помітити у поведінці дитини негативне ставлення до старших (100 %). За їх твердженнями на це вказують: поведінка дитини (80 %), міміка обличчя (10 %), почуття (5 %), жести (3 %), демонстрація байдужості (2 %). Байдуже ставлення спрямоване на того, хто викликав у дитини обурення.

Водночас всі батьки (100 %) відповіли, що їхня дитина виявляє до них повагу. Проте зовсім дорослі не змогли надати відповідь на запитання: чи має їх син чи донька гуманні почуття щодо однолітків. Тут дорослі члени родин не зазначили нічого.

Також ми відмітили, що значна частина дорослих не звертаються до ігрових засобів у формуванні гуманістичної спрямованості дошкільників у ставленні до ровесників. Здебільшого батьки використовують для цього засоби етнопедагогіки, але й ті частково, оскільки не повністю погоджуються, що вони є дієвими у вихованні гуманних почуттів по відношенню до старших.

На основі вивчення методів виховання гуманних почуттів у вихователів з'ясовано, що педагоги найбільш часто звертаються до вивчення прислів'їв та приказок, до різного роду трудових доручень (поливання квітів, чергування в куточку природи, чергування під час обіду та ін.). Під час вивчення рідної мови вихователі зорієнтовані на використанні народних ігор та пісень, репертуар яких містить гуманність і гуманні ставлення. Не зостаються осторонь і набори іграшок, зокрема для театралізованих ігор, іграшки у вигляді тварин, птахів, музичних інструментів, а також окремі атрибути для проведення сюжетних ігор, проте знаходяться вони у незадовільному стані.

Окреме місце педагоги відводять народній творчості, використовуючи фольклорні твори. Не залишаються осторонь їх уваги й творчість народних умільців, а також обрядова творчість (традиції, звичаї, свята тощо). Значна частина вихователів зосереджена на заняттях з розвитку мовлення, а найбільш дієвий засіб, на їх думку, етнопедагогіка. З її джерел педагоги використовують такі: працю, побут, життєвий устрій, народні зимові свята, традиції святкування весняних свят, дотримання звичаїв, обрядів підготовки до святкування Пасхи, ігри та іграшки, якими граються діти, тобто все те, що відображає гуманні стосунки між дорослими, вироби народного мистецтва, що прикрашали дім, посуд, одяг, інтер'єр житла, фольклор.

Серед засобів, якими користувався вихователі під час заняття, були: демонстрація процесу й результатів трудової діяльності (визначення алгоритму дій, спільна діяльність з педагогом й однолітками), слово, суспільні міркування, похвала, стимулювання. На основі проведеного спостереження ми можемо помітити часткову недієвість використаних засобів і методів, а також спрогнозувати інші чинники, які негативно впливають на виховання гуманних почуттів: наповнюваність груп, відсутність у батьків стійких моральних переконань, хибна спрямованість родинного виховання; нехтування виховним потенціалом сім'ї у вихованні гуманного ставлення; відсутність ігрових методів і прийомів у виховання гуманних почуттів.

Водночас 60 % педагогічних працівників дошкільної освіти знають, на виховання яких гуманних почуттів така робота спрямована. Близько половини вихователів взаємодіють з батьками, використовуючи засоби етнопедагогіки у вихованні гуманності, проте взагалі не зважають на засоби сюжетно-рольової гри. Також намагаються використовувати і прислів'я, і приказки, як під час бесід, так і на батьківських зборах, на заняттях, у повсякденному житті, проте не звертали уваги на те, які саме відомості містять означені засоби про традиції українців щодо ставлення дітей до дорослих.

Крім того, на заняттях з мовленнєвого спілкування дітям наголошують на нормах гуманної поведінки, правилах спілкування з ровесниками, батьками, дорослими. Вони в індивідуальній роботі з дітьми проводять бесіди про гуманність по відношенню до батьків, дорослих, про дружбу між дітьми у спільноті. Проте таких досліджуваних небагато – лише близько 20 %. У закладі дошкільної освіти проводиться багато свят, у яких простежується гуманістична спрямованість. Проте до цього процесу дуже мало залучаються батьків, а також помітно їх нехтування допомогою в організації життєдіяльності групи.

За результатами проведеного дослідження нами було встановлено рівні вихованості гуманних почуттів дітей 5–6 років та надано характеристику дітям кожного з рівнів. Виявлено, що 13 % дітей 5–6 років мають високий рівень вихованості, 30 % старших дошкільників – середній рівень, а найбільше 54 % – низький рівень гуманних

почуттів. Так, дошкільники 5–6 років з *високим рівнем гуманних почуттів* характеризуються системними уявленнями про гуманність; прояви гуманності у поведінці дітей є типовими за всіх життєвих обставин; розрізняють власні гуманні почуття та розуміють прояви гуманного ставлення у ровесників і старших, відповідним чином на них реагують; усвідомлюють емоційний стан однолітків і дорослих, проявляють співчуття, людяність до старших і ровесників; виявляють готовність до надання безкорисливої допомоги ровесникам, старшим за них людям за критичних обставин; самостійно здатні оцінити ситуацію за допомогою моральної оцінки та адекватно її вирішити; правильно надають оцінку вчинкам з боку гуманістичних цінностей, схвалених суспільством; постійно розрізняють мотиви *хочу* та *потрібно*.

Старшим дошкільникам з *середнім рівнем гуманних почуттів* властиві уривчасті уявлення про людяність і гуманні почуття; не завжди їх уявлення про гуманність відповідає проявам у поведінці з ровесниками чи старшими за різних життєвих обставин; нездатні повною мірою усвідомити емоційний стан однолітків і дорослих, проявити співчуття, гуманність по відношенню до старших, ровесників; емоційні переживання є мало усвідомленими, а тому їм важко ними керувати; не завжди виявляють готовність до надання необхідної допомоги тим, хто її потребує; у поведінці присутні егоїстичні мотиви; не завжди можуть відшукати правильний вихід з обставин, які склалися, а тому зрідка у їх поведінці є моральний вчинок; інколи можуть надати моральну оцінку гуманним вчинкам ровесників, дорослих; не завжди можуть розрізнити мотиви *хочу* та *потрібно*.

Дітям з *низьким рівнем прояву гуманних почуттів* властиві достатньо обмежені уявлення про гуманні почуття й людяність стосовно інших людей; лише зрідка можуть правильно оцінити вчинки з позицій гуманістичних цінностей; прояви співчуття для них невластиві; не мають уявлення, а тому не надають необхідну безкорисливу допомогу, не виявляють підтримки до тих хто її потребує; у поведінці та вчинках керуються суто егоїстичними мотивами; не здатні адекватно оцінити прояви людяності у вчинках з позицій гуманного ставлення; не можуть розрізнити мотиви *хочу* та *потрібно*.

Висновки. педагогічні працівники проводять роботу з виховання гуманних почуттів старших дошкільників, проте більшою мірою на виховання гуманного ставлення до старших. При цьому вони певною мірою орієнтовані на використання у цьому процесі не ігрових засобів, а засобів етнопедагогіки. Вихователі добре розуміють сутність поняття виховання гуманності, гуманні почуття, а також орієнтуються у методах, які доцільно використовувати для реалізації цього напрямку. Менш вони володіють знаннями й практичними вміннями, щодо використання ігрової діяльності у цьому процесі, а більшою мірою зорієнтовані на засоби етнопедагогіки. Батьки вихованців більше плутаються у поняттях, не розуміють які методи й засоби є більш доцільними, а тому використовують їх більше на підсвідомому рівні. Водночас вони більшою мірою орієнтовані на виховання у дітей гуманного ставлення до дорослих, ніж на виховання гуманних почуттів до ровесників (цей аспект вони повністю ігнорують). Зафіксовано, що дуже тісно вихователь співпрацює з батьками дошкільників з означеного напрямку, проте у більшій мірі він також зорієнтований на виховання гуманних почуттів по відношенню до дорослих. Свою роботу щодо виховання гуманістичної спрямованості дітей 5–6 років педагоги відображають на заняттях, під час індивідуальних бесід, батьківських зборів, консультацій, а також інших організаційно-педагогічних моментів. Але, навіть, педагоги вважають свою роботу з виховання гуманістичних почуттів старших дошкільників не завжди результативною, що і відображено у рівнях сформованості гуманних почуттів.

Література

1. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург: Питер, 1999. 720 с.
2. Фромм Э. Бегство от свободы: пер с англ. / под общ. ред. П. С. Гуревича. Москва: Прогресс, 1989. 272 с.
3. Педагогічний словник / за ред. М. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 514 с.

4. Лохвицька Л. Скарбниця моралі: програма з морального виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль: Мандрівець, 2020. 96 с.
5. Ладивір С. Перші уроки добра. *Дошкільне виховання*. 2008. № 12. С. 5–7.
6. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підр. 2-ге вид. Київ: Академвидав, 2013. 464 с.
7. Врочинська Л. І. Виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку у процесі взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї: дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2008. 233 с.

Reference

1. Rubynshtein, S.L. (1999). *Osnovy obshchei psikhologii* [Fundamentals of General Psychology]. Sankt-Peterburh: Pyter [in Russian].
2. Fromm, E. (1989). *Behstvo ot svobody* [Escape from freedom]. P.S. Hurevycha (Ed.). Moskva: Prohress [in Russian].
3. *Pedahohichniy slovnyk* [Pedagogical dictionary]. (2001). M. Yarmachenka (Ed.). Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
4. Lokhvytska, L. (2020). *Skarbnytsia morali* [Treasury of morality]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].
5. Ladyvir, S. (2008). Pershi uroky dobra [The first lessons of goodness]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 12, 5–7.
6. Ponimanska, T.I. (2013). *Doshkilna pedahohika* [Preschool pedagogy]. (2 ed.). Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
7. Vrochynska, L.I. (2008). *Vykhovannia humannoï povedinky ditei starshoho doshkilnoho viku u protsesi vzaiemodii doshkilnoho navchalnoho zakladu i simi* [Education of humane behavior of older preschool children in the process of interaction between the preschool educational institution and the family]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

Pisotskyi O.

candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of Preschool Education
Mykola Gogol Nizhyn State University
pisozkij_a_070716@ukr.net
orcid.org/0000-0003-1454-4394

Pisotska L.

senior lecturer at the Department of Preschool Education
Mykola Gogol Nizhyn State University
lm.pisozkaja@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8856-7866

PECULIARITIES OF EDUCATION OF HUMAN FEELINGS OF CHILDREN 5–6 YEARS OLD IN THE GAME

The article analyzes the results of an empirical study of the upbringing of humane feelings of children aged five or six. They were evaluated by criteria: a system of knowledge, a positive attitude to their humanity and humane behavior towards peers and adults, and the structural components of the education of humanity of older preschoolers were cognitive, emotional and practical.

The study of the peculiarities of educating the humane feelings of older preschoolers was based on the methodology developed by the authors, which consisted of the following methods: questionnaires of parents, conversations with children, observation of play activities, interviews with educators, analysis of teachers.

It was found that educators of preschool education are well aware of the essence of humanity, humane feelings, as well as guided in the methods that should be used to implement this area. However, to a lesser extent they have the knowledge and practical skills to use play activities in this process, and more specialists focus on the implementation of educational tools of ethnopedagogy. Parents of preschoolers are confused in the concepts of humanity and humane feelings, do not understand what methods and tools for the formation of children are more rational, and therefore use them

more on a subconscious level. At the same time, they are more focused on educating children in humane treatment of adults than in cultivating humane feelings towards their peers (they completely ignore this aspect). At the ascertaining stage, it was noted that a significant percentage of children aged five to six are characterized by low manifestations of humane feelings in interaction with peers and adults, which is 50%, which is more than half. 30 % of the studied pupils are characterized by partial manifestations of humanity in relation to the people around them, and the smallest number of children – 17 %, are characterized by a high level of humane orientation in playful behavior.

The results of the formation of humane feelings in older preschool children indicate a lack of weight on the part of parents and educators to the problem of forming humanity in the game.

Key words: humanity, humane feelings, humanity of a child of five or six years, education of humanity of preschoolers, play activities.

УДК 378.147:78.088]:004
DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-1-76-83

Раструба Т. В.

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри вокально-хорової майстерності
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
rastuba_1510@ukr.net
orcid.org/0000-0003-2232-1190

Кушнір К. В.

кандидатка педагогічних наук, ст. викладачка кафедри вокально-хорової підготовки,
теорії та методики музичної освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
kushnikaterina@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3356-9813

**ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МУЗИЧНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ХОРОВЕ АРАНЖУВАННЯ»**

Модернізація системи освіти України передбачає зміну змісту процесу навчання майбутніх професіоналів в області комп'ютерної музики. Враховуючи специфіку підготовки викладачів-музикантів, перетворюється і підхід у виборі сучасного освітнього інструментарію. Це дозволяє підкреслити особливості професійної музичної освіти в Україні.

Актуальність даної теми зумовлена широким використанням комп'ютера у сучасній музично-педагогічній практиці, значним обсягом наукових праць у сфері теорії комп'ютерних технологій і недостатнім його використанням у навчально-творчому процесі студентами ЗВО.

Метою даної статті є розкриття та аналіз сучасних підходів до використання та застосування музично-комп'ютерних технологій при вивченні курсу з хорового аранжування та їх важливий вплив на якість підготовки майбутніх викладачів-музикантів.

У статті описані етапи навчання, які відбуваються при вивченні дисципліни «Хорове аранжування» та зосереджено увагу на необхідності впровадження в навчальний процес інноваційних підходів, методів, форм і засобів навчання з використанням різних видів технічних засобів, а саме: комп'ютер, синтезатор, електронні підручники, інтернет-технології та сучасні музично-комп'ютерні програми.

Значне місце в аналітичному огляді літератури зайняли опубліковані матеріали про застосування комп'ютерних технологій у музичній освіті. Здійснений аналіз основних досліджень і публікацій з даної проблеми, а також власні спостереження авторів привели до висновку, що використання сучасних музично-комп'ютерних технологій є вкрай необхідними на заняттях з хорового аранжування. Активізація самостійної роботи студентів при виконанні творчих завдань з хорового аранжування за допомогою комп'ютерних програм «Нотний редактор» та комп'ютерних музичних програм для запису, обробки та аранжування хорових творів сприяє активізації навчання та зацікавленості студентів майбутньою професією. Комп'ютеризація навчального процесу визначає самостійну роботу студентів як більш незалежну та творчу; дає студентам можливість працювати з різними джерелами інформації, записувати, обробляти хорові твори і власну створену музику із застосуванням сучасних музично-комп'ютерних програм та ефективно використовувати їх у подальшій музичній діяльності.

Ключові слова: музично-комп'ютерні технології, комп'ютерні програми, хорове аранжування, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Початок ХХІ ст. ознаменувався глобальними змінами, пов'язаними зі способами передачі та поданням інформації. Комп'ютерні технології все глибше проникають у різні сфери людської діяльності. Найчастіше від

реалізованих технологій залежать якісні показники будь-якої професійної діяльності. Так, у педагогічній практиці використання комп'ютерних технологій дозволяє більш динамічно вибудувати процес навчання. Сучасний освітній інструментарій – технічні засоби, комп'ютерне програмне забезпечення – дає можливість підвищити ефективність навчально-виховного процесу. В освітньому просторі особливо стрімко розвиваються комп'ютерні технології в області музичної творчості і широко використовуються інноваційні технології при вивченні навчальної дисципліни «Хорове аранжування», «Комп'ютерне аранжування хорових творів» та ін. Застосування музично-комп'ютерних програм активізує навчання; викликає бажання студентів аранжувати хорові твори; виконувати творчі завдання; використовуючи комп'ютерні програми-нотатори робити нотний набір для створення хорових партитур або власного пісенного репертуару.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На важливість формування медіа-та інформаційної грамотності у студентів, наголошують у своїх працях С. Дьомін, Н. Ковальова, Х. Лау, Є. Мурюкіна, А. Новікова, А. Растрігіна, Н. Рижих, А. Федорова, С. Фейлітцен, А. Харт та ін. Дослідженню проблеми професійної підготовки студентів мистецьких факультетів присвятили свої роботи Т. Бодрова, Л. Василевська-Скупа, В. Дряпіка, Л. Костенко, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Олексюк, В. Орлов, О. Отич, Г. Падалка, Л. Предтеченська, О. Ростовський, О. Рудницька, Л. Шумська та ін. Проблеми підготовки майбутнього вчителя-музиканта в умовах комп'ютеризації навчання розглядають Н. Белявіна, Ю. Дворнік, О. Дітчук, О. Коневщинська, О. Павленко, О. Чайковська, М. Шумський та ін. [1, с. 124]. Автори праць підкреслюють актуальність визначеної проблеми та необхідність практичного застосування сучасних комп'ютерних технологій у навчальному процесі.

Незважаючи на значний внесок науковців у розвиток даної тематики, проблема використання студентами ЗВО сучасних музично-комп'ютерних технологій у процесі вивчення музичної навчальної дисципліни «Хорове аранжування» залишається не вирішеною.

Мета статті. Метою нашої роботи є визначення ролі та значення музично-комп'ютерних технологій при вивченні курсу з хорового аранжування, розкрити їх важливий вплив на якість підготовки майбутніх фахівців у галузі музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. На початку XXI століття використання електронних технологій у музичному мистецтві набуло глобального поширення. З ними пов'язано створення і виконання різностильової музики, опрацювання нотного тексту, озвучування партитур, укладання нотних збірок, проведення музикознавчих досліджень тощо. На процес укорінення інформаційних технологій у музичному мистецтві вплинули фактори, які спровокували зміну у функціонуванні всієї музичної галузі, серед них – цифрова обробка як принципово новий засіб оброблення даних; упровадження у професійну практику технологічних систем і апаратних засобів; застосування нового інструментарію творчості. Своєю чергою, введення у практику музиканта комп'ютера і цифрових технологій назавжди змінило парадигми творчості і комунікації [5, с. 2; 6]. Повністю погоджуємось із Г. Юферовою, вважаємо, що система професійної музичної освіти потребує зміни відповідно до необхідності, викликані розвитком інформаційного суспільства, у зв'язку з чим освітні установи повинні надати здобувачам вищої освіти умови, що відповідають сучасним вимогам до організації навчально-виховного процесу. Нові інформаційні технології, орієнтовані на сучасну музичну освіту, створюють необхідні умови для підготовки музичного діяча, який володіє, окрім традиційних музичних дисциплін, інформаційними та комп'ютерними технологіями як новим музичним освітнім інструментарієм.

Мусимо визнати, що комп'ютеризація закладів освіти гальмується через недостатньо оснащену матеріальну базу, відсутність мультимедійних матеріалів, недосконалу систему підготовки і перепідготовки кадрів у галузі інформатизації освіти. Тож, упровадження музично-комп'ютерних технологій носить поки проблемний характер і характеризується низкою суперечностей, основними з яких є:

- розрив між концептуальними інноваціями загальної педагогіки, орієнтованої на широке використання сучасних освітніх технологій і музичною педагогікою, що реалізує традиційні принципи організації навчання;

- розрив між можливостями музично-комп'ютерних технологій і їх реальною затребуваністю в системі професійної музичної освіти;
- неузгодженість між навчально-методичним забезпеченням загальноосвітніх та музичних шкіл, музичних коледжів та ЗВО.

Одним із шляхів вирішення зазначених суперечностей укладений в пошуку нових педагогічних технологій, які дозволять оптимізувати навчальний процес, зробити його високохудожнім і високотехнологічним, відповідно до сучасних умов та основних напрямків людської діяльності сьогодення. Це дозволить удосконалювати процес навчання музичних дисциплін, створювати музичні програми, які реалізували б можливість гнучко і різнобічно використовувати багатий педагогічний інструментарій традиційного навчання музиці і величезні можливості музичного комп'ютера як професійного інструменту майбутнього фахівця.

Детальніше зупинимося на основних поняттях досліджуваної проблеми. Огляд досліджень про застосування комп'ютерних технологій у музичному навчанні студентів ЗВО визначив необхідність аналізу понять «технологія» і «музично-комп'ютерні технології».

При вивченні даного питання виявлено, що термін «технологія» являє собою поєднання двох грецьких слів: «техно» – майстерність, уміння і «логос» – спосіб, методика. У результаті аналізу наукової літератури, можна виділити три основні блоки, що характеризують поняття «технологія»:

- 1) освіта (педагогічна інновація, предметна область), пріоритет якої – знання;
- 2) наукова діяльність, основою якої є процес і результати теоретичного і практичного дослідження (систематизоване застосування наукових знань);
- 3) практична діяльність, що передбачає процес раціонального використання ресурсів.

Необхідно зазначити, що не можливо провести чіткі межі між усіма наведеними блоками та їх елементами. Адаже наукові знання і результати дослідження використовуються як в освітньому блоці, так і в практичній діяльності, а без знань неможливо займатися ні наукою, ні будь-якою діяльністю, тобто кожен компонент представлених узагальнень пов'язаний з іншою технологічною основою і є лише частиною одного цілого розуміння.

У всьому світі існує багато назв навчального предмету, який спрямований на формування навичок роботи з комп'ютером. Так, у Великобританії в навчальних планах є такі навчальні предмети: «Комп'ютерні технології» (КТ), «Обчислювальна техніка», «Комп'ютерні науки», «Інформаційні технології» (ІТ) та «Інформаційно-комунікаційні технології» (ІКТ). Всі вони об'єднані однією спільною метою – формувати комп'ютерну грамотність студентів.

Під терміном «комп'ютерні технології» ми розуміємо цілеспрямовану організовану сукупність методів та процесів, які допомагають студентам орієнтуватися в інформаційному просторі, оволодівати практичними способами роботи з інформацією, розвивати творчі вміння за допомогою комп'ютера.

У теорії і практиці роботи вищих шкіл сьогодні застосовуються різні педагогічні технології, що дозволяють ефективно здійснювати професійну підготовку студентів (у тому числі й музичну).

Незамінним інструментом освітнього процесу на заняттях з хорового аранжування є музично-комп'ютерні технології. Це молода, але прогресуюча галузь знань, що пов'язується із безперервним оновленням досягнень науково-технічного прогресу. Вона знаходиться на межі техніки й мистецтва, а як область досліджень – викликає множинність поглядів. Їх можна класифікувати як систему знань, що об'єднує інформатику, звукорежисуру, педагогіку та музикознавство [1, с. 125; 3]. Поступово традиційна музична освіта переходить на новий рівень інформаційного музичного навчання.

Упровадження музично-комп'ютерних технологій у навчальний процес з хорового аранжування потребує інноваційних методів та технологій навчання, а також використання різних видів технічних засобів, а саме: комп'ютер, синтезатор, електронні підручники, інтернет-технології та сучасні музично-комп'ютерні програми. Принагідно розглянути їх більш детально.

Одним з інструментів інформатизації музичного навчання студентів на дисципліні «Хорове аранжування» в ЗВО виступає електро-музичний інструмент – *синтезатор*, який здебільшого призначається для виконавської діяльності, є доповненням до комп'ютера і працює за допомогою комп'ютерних технологій.

Джерелом інформації нового покоління є *електронні підручники та посібники*, які об'єднують у собі переваги традиційних підручників і можливості комп'ютерних технологій. Застосування електронних підручників необхідно для поглиблення знань, умінь і навичок, пошуку та добору хорових творів для практичної роботи з хоровою партитурою.

Напевно, зараз важко уявити сучасний освітній процес без звернення до пошукового сервісу *Інтернет*, який дає можливість знайти інформацію будь-якого формату – нотний матеріал, аудіо- та відеозаписи, інформаційні дані тощо. Під час проведення самостійної роботи студенти активно працюють із довідковою Інтернет-інформацією (електронні бібліотеки та енциклопедії); з науковою (тексти книг, матеріали газет і журналів); із навчальною інформацією (методичні розробки та реферати, електронні курси, освітні сайти та автоматизовані програми, поточна атестація шляхом електронного тестування, виконання індивідуальних творчих завдань із хорового аранжування на основі використання музично-комп'ютерних програм). На лекційно-практичних заняттях використовуються допоміжні засоби для відтворення музичного матеріалу чи то в аудіоформаті, чи у відеоформаті. За допомогою такого підходу студенти можуть формувати власний накопичувач зразків хорового мистецтва.

У навчанні студентів використовується *музичний комп'ютер*, який представляє собою комплекс апаратно-інструментальної бази і спеціального програмного музичного забезпечення. Розглянемо деякі характеристики основних технічних засобів, які використовуються в підготовці студентів-музикантів. Вся робота зі створення музичного твору, від вибору звукового матеріалу та ескізів майбутньої композиції до вибору акустичних ефектів, здійснюється на комп'ютері.

Сучасний здобувач вищої освіти у контексті вивчення дисципліни «Хорове аранжування» не може обійтися без використання комп'ютерних програм (*Windows Media player, Sibelius, Finale або MuseScore, Sound Forge, Sound Forge* тощо). Тож, доцільно розглянути музичні комп'ютерні програми більш детально. *Нотний редактор* – комп'ютерна програма, яка дозволяє вводити, редагувати і друкувати нотний текст різної складності: від простих мелодій шкільних пісень до хорових і симфонічних партитур. Нотний текст може бути найвищої складності, технічно недоступний для виконання жодному віртуозу. За твердженнями І. Гайденко, дана програма наближає звичайні здібності простого музиканта до здібностей обдарованих людей і є необхідною для композитора, аранжувальника і диригента. Найвідоміші програмистотатори: *Finale, Sibelius, MuseScore*.

Програма-нотатор Finale розроблена компанією MakeMusic. Дана програма призначена для створення мелодії, аранжування, інструментування, написання нотного тексту та його редагування. Записані нотні тексти можна прослуховувати, зберігати у файлах, робити роздруківки партитур. *Finale* дозволяє експортувати музичні дані в MIDI-формат, записувати музику в аудіофайли і зберігати нотні дані у графічних форматах.

Популярний *редактор нотних партитур Sibelius* – результат компанії Sibelius Software – використовується композиторами, аранжувальниками, виконавцями, музичними видавцями, викладачами та студентами для створення музичних партитур і партій інструментів. Ноти, набрані в програмі Sibelius, використовують як партитур для звукової доріжки в кіно, театрі, на телебаченні.

Програма-нотатор MuseScore дозволяє здійснювати нотний набір за допомогою комп'ютерної клавіатури, прослуховувати файли, зберігати нотний текст у файлах і все це безкоштовно, програма знаходиться в інтернеті у вільному доступі.

Крім програм-нотаторів, існують програми, які мають ще інші можливості. Наприклад, *програма Sound Forge*, яка створена для цифрової обробки звуку, має безліч функцій та широко використовується у багатьох програмах типу Dance EJay. За допомогою *програми CakeWalk Pro Audio* здійснюється запис і редагування файлів MIDI, зведення та конвертування MIDI та аудіотреків, редагування аудіосигналу

функціями Sound Forge, імпортування та редагування файлів нотних редакторів і караоке-плеєрів тощо.

Програма Music Band in a Box – це, мабуть, найкраща програма для аранжування музики, яка має понад 2000 стилів, розуміє всі існуючі акорди, дозволяє гнучко керувати аранжуванням, видаляє і встановлює нові музичні інструменти, записує мелодію і вокал, здійснює аранжування у форматі MIDI для професійного редагування [4, с. 277].

Сучасний освітній інструментарій комп'ютерних технологій забезпечує доступ студентів спеціальності «Музичне мистецтво» до якісної інформації в галузі музичної підготовки. Він дозволяє оптимізувати процес навчання в рамках традиційних практичних занять не тільки за рахунок активізації навчальних занять, а й самостійної пізнавальної діяльності студентів. Крім того, використання музично-комп'ютерних технологій значно розширює межі навчання і самонавчання, робить навчально-виховний процес більш ефективним і результативним.

У ході вивчення дисципліни «Хорове аранжування» студенти на лекційних та практичних заняттях вивчають необхідні комп'ютерні програми; в самостійній формі самопідготовки закріплюють отримані знання та навички роботи з музичними комп'ютерними програмами; ознайомлюються з навчально-методичною, вокально-хоровою літературою та інструктивними матеріалами. Розглянемо етапи навчання більш детально.

На першому етапі домінує активне пристосування студентів до нових умов діяльності й усвідомлення цілей і завдань вокально-хорової підготовки для майбутньої професії. На цьому етапі студенти розглядають встановлення і налаштування програми MuseScore на комп'ютер, процес створення нової партитури та особливості редагування нотного та буквеного тексту. В період дистанційної освіти, на заняттях рекомендуємо використовувати презентації та відеоуроки, в яких йдеться про основні прийоми роботи і практичні приклади використання нотного редактора. У відео надано інформацію як користуватися програмою, а саме: розпочати працювати в MuseScore, виставити назву твору, розмір, тональність, введення нот різними способами (за допомогою миші чи клавіатури), виставити паузи, опустити ноти на октаву вниз чи вгору, показана робота зі штрихами, нюансами та текстом, дивлячись відеоуроки, студенти з легкістю засвоюють нотний редактор.

Другий етап спрямований на активне засвоєння інноваційної діяльності, де поряд із традиційними методами хорового аранжування, студенти набувають умінь оволодіння практичним досвідом роботи з програмами: набору нотного тексту «MuseScore», системи оптичного розпізнавання знаків «ABBY Fine Reader» і текстовим процесором «Word»; працюють з партитурами для різних складів, навчаються робити аранжування у реальному часі, редагувати, копіювати, переміщувати частини, озвучувати партитури, прослуховувати кожний голос окремо або декілька голосів у будь-якій комбінації, усіх партій разом, а також використовувати різноманітні тембри, застосовувати електронні ефекти та інші сучасні технічні засоби передачі звуку та відтворення набраного нотного тексту будь-якої складності, доступної для виконання тощо.

Третій етап полягає в цілеспрямованому забезпеченні орієнтації виконавської диригентсько-хорової діяльності, спрямованої на формування професійної мобільності як альтернативи вузькопрофесійній підготовці майбутнього педагога-музиканта, та власне створення хорових аранжувань, верстки та підготовки нот до друку.

Нові комп'ютерні технології, орієнтовані на сучасну музичну освіту, створюють умови для підготовки студентів, майбутніх фахівців у галузі музичного мистецтва; дозволяють здійснювати педагогічний процес на основі електронних підручників, які надають інформацію; дають можливість здійснювати перевірку знань. Необхідно наголосити, що серед великої кількості інформації в Інтернеті важливо навчити студентів знаходити потрібну і вчитися обробляти її.

Різнноманітні музичні комп'ютерні програми розглядаються нами як нова форма оволодіння знаннями, які здатні стимулювати механізм пізнавальної діяльності, а також розвинути інтерес здобувачів вищої освіти до навчальної дисципліни «Хорове

аранжування». Активізуючи самостійну роботу студентів при виконанні творчих завдань з хорового аранжування за допомогою комп'ютерних програм «Нотний редактор» та комп'ютерних музичних програм для запису, обробки та аранжування хорових творів, ми сприятимемо активізації навчання та зацікавленості студентів майбутньою професією [2, с. 181; 3].

Висновки. Сучасний освітній інструментарій комп'ютерних технологій забезпечує доступ студентів ЗВО до якісної інформації у сфері музичної підготовки. Він дозволяє оптимізувати процес навчання в межах традиційних практичних занять не тільки за рахунок активізації навчальних занять, а й самостійної пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти. Крім того, використання музично-комп'ютерних технологій значно розширює межі навчання і самонавчання, робить навчально-виховний процес динамічним, цікавим і результативним.

Практика доводить, що сьогодні застосування студентами сучасних музично-комп'ютерних технологій у процесі вивчення дисципліни «Хорове аранжування» у вищій школі має такі переваги: формує комп'ютерну грамотність; створює багато можливостей для ефективного музичного навчання; розвиває музичну і загальну культуру; сприяє створенню творчої атмосфери на заняттях; надає можливість самореалізації творчого потенціалу при виконанні студентами самостійної роботи, тим самим удосконалюючи якість засвоєння навчального матеріалу.

Література

1. Кушнір К. В. Використання музично-комп'ютерних технологій у процесі підготовки студентів мистецьких факультетів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія «Педагогіка і психологія». Вип. 53 / редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. С. 124–127.
2. Кушнір К. В., Сідорова І. С. Хорознавство та хорове аранжування: навч.-метод. посіб. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2021. 192 с.
3. Раструба Т. В. *Методичні рекомендації до вивчення та організації самостійної роботи студентів дисципліни «Комп'ютерне аранжування хорових творів» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво» галузі знань 02 «Культура і мистецтво»*. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 37 с.
4. Теряєва Л. Застосування музичних інформаційних технологій при вивченні навчальної дисципліни «Хорове диригування». *Освітологічний дискурс*. 2019. № 1–2. С. 272–285.
5. Юферова Г. В. Музичні комп'ютерні технології в комунікаційних процесах у сучасній українській музиці: дис. на здоб. ступ. канд. мист.: 17.00.03 / Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. Суми, 2021. 255 с.
6. Bilozerska, A., Kushnir, K., Belinska, T., Rastruba, T., & Sizova, N. (2021). Formation of a Developmental Environment of Professional Training of Future Music Teachers in the Ukrainian Educational Space. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 13(2), 90–109. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.2/412>

References

1. Kushnir, K.V. (2018). Vykorystannia muzychno-kompiuternykh tekhnolohii u protsesi pidhotovky studentiv mystetskykh fakultetiv [Use of music and computer technologies in the process of training students of art faculties]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho – Scientific notes of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskiy*. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD» [in Ukraine].
2. Kushnir, K.V. & Sidorova I.S. (2021). *Khoroznavstvo ta khorove aranzhuvannia* [Choral studies and choral arrangements]. Vinnytsia: TOV «TVORY» [in Ukraine].
3. Rastruba, T.V. (2019). *Metodychni rekomendatsii do vyvchennia ta orhaniza-tsii samostiinoi roboty studentiv dystsypliny «Kompiuterne aranzhuvannia khorovykh tvoriv» dlia zdobuvachiv pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity za spetsialnistiu 025 «Muzychne mystetstvo» haluzi znan 02 «Kultura i mys-tetstvo»* [Methodological recommendations for studying and organizing independent work of students of the discipline «computer arrangement of choral work» for students of the first (Bachelor's) level of higher education in the specialty 025

«musical art» branches of knowledge 02 «culture and art»]. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukraine].

4. Teriaieva, L. (2019). Zastosuvannia muzychnykh informatsiinykh tekhnolohii pry vyvchenni navchalnoi dystsyplyny «Khorove dyryhuvannia» [Application of musical information technologies in the study of the academic discipline «choral conducting»]. *Osvitohichnyi dyskurs – Educational discourse*, 1–2, 272–285 [in Ukraine].

5. Iuferova, H.V. (2021). Muzychni kompiuterni tekhnolohii v komunikatsiinykh protsesakh u suchasni ukrainskii muzytsi [Musical computer technologies in communication processes in modern Ukrainian music]. Sumy [in Ukraine].

6. Bilozerska, A., Kushnir, K., Belinska, T., Rastruba, T., & Sizova, N. (2021). Formation of a Developmental Environment of Professional Training of Future Music Teachers in the Ukrainian Educational Space. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala* [in English].

Rastruba T.

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Department of vocal and choral skills,
Nizhyn Mykola Gogol State University
rastruba_1510@ukr.net
orcid.org/0000-0003-2232-1190

Kushnir K.

Candidate of Pedagogical Sciences,
art. teacher of the department of vocal and choral training,
theories and methods of music education
Vinnitsa M. Kosybynsky Pedagogical University
kusnirkaterina@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3356-9813

USE OF MODERN MUSIC AND COMPUTER TECHNOLOGIES IN THE DISCIPLINE STUDY «CHORAL ARRANGEMENT»

Modernization of the education system of Ukraine involves changing the content of the training process for future professionals in the field of computer music. Taking into account the specifics of the training of music teachers, the approach to the choice of modern educational tools is changing. This allows us to emphasize the features of professional music education in Ukraine.

The urgency of this topic is due to the widespread use of computers in modern music and pedagogical practice, a significant amount of scientific work in the field of theory of computer technology and its insufficient use in the educational and creative process of students of higher education institutions.

The aim of this article is to reveal and analyze modern approaches to the use and application of music and computer technology in the study of choral arrangement and their important impact on the quality of training of future music teachers.

The article describes the stages of learning that take place in the study of the discipline «Choral Arrangement» and focuses on the need to introduce innovative approaches, methods, forms and teaching aids using different types of technical means, namely: computer, synthesizer, electronic textbooks, Internet technologies and modern music and computer programs.

An important place in the analytical review of the literature was occupied by published materials on the use of computer technology in music education. An analysis of the main research and publications on this issue, as well as the authors' own observations, led to the conclusion that the use of modern music and computer technology is essential in choral arranging classes. Activation of students' independent work in performing choral arrangements with the help of computer programs «Music Editor» and computer music programs for recording, processing and arranging choral works helps to intensify learning and interest of students in their future profession.

Computerization of the educational process defines the independent work of students as more independent and creative; gives students the opportunity to work with different

sources of information, record, process choral works and their own music with the use of modern music and computer programs and effectively use them in further musical activities.

Key words: music and computer technologies; computer programs; choral arrangement, professional training.

УДК 37.016:373.3]:004
DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-1-84-90

Шевчук М. О.

кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
m.a.shevchukk@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6402-7400

**ОСОБЛИВОСТІ ОПАНУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ РОБОТИ
З МУЛЬТИМЕДІЙНИМИ ЗАСОБАМИ
НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ**

Стаття присвячена проблемі опанування молодшими школярами технологій роботи з мультимедійними засобами на уроках інформатики. Автор наголошує, що сьогодні інформаційно-комунікаційні технології стали невід'ємною частиною нашої життєдіяльності. Величезний діапазон можливостей вони відкривають для збагачення освітнього процесу в сучасній школі. Одним з таких інформаційно-технологічних засобів є мультимедіа і опанування технологій роботи з мультимедійними засобами на уроках інформатики (і в початковій школі у тому числі) стає все більш актуальним. Мультимедіа забезпечує систему комплексної взаємодії візуальних та аудіоефектів під управлінням інтерактивного програмного забезпечення з використанням сучасних технічних і програмних засобів в одному цифровому відтворенні. Особливе місце серед них посідає мультимедійна презентація, яка має значні переваги в освітньому процесі: дає змогу упорядковувати та зберігати інформацію, спрощує роботу під час демонстрації наочного матеріалу, уможливує його деталізацію, варіювання, підвищує інтерес до навчання тощо. За допомогою мультимедійної презентації можна забезпечити успішне сприйняття та засвоєння учнями інформації шляхом поєднання повідомлення навчального матеріалу з його унаочненням. Оволодіння технологіями роботи з мультимедійною презентацією треба починати вже у молодшому шкільному віці. Про це свідчать відповідні освітні державні документи (Державний стандарт початкової освіти, Типові програми початкової школи). Вчитель має розв'язати декілька завдань: дати молодшим школярам певні теоретичні основи щодо сутності мультимедійної презентації, познайомити їх з програмою створення та редагування презентацій, навчити створювати та демонструвати слайдові презентації. Опанування мультимедійної презентації на уроках інформатики в початковій школі полегшує учням молодшого шкільного віку засвоєння закономірностей, розвиває вміння оперувати образами – узагальнювати, порівнювати, перетворювати та трансформувати їх.
Ключові слова: мультимедіа, мультимедійна презентація, початкова школа, урок інформатики.

Постановка проблеми. Сьогодні інформаційно-комунікаційні технології стали неодмінною частиною нашої життєдіяльності. З кожним днем комп'ютерна техніка удосконалюється і допомагає нам у вирішенні різноманітних особистих та професійних питань. Саме з розвитком комп'ютерних засобів та інформаційних технологій ми пов'язуємо наше майбутнє.

Не залишається осторонь і освіта. Сьогодні не можна усвідомити всебічний розвиток особистості учня без формування готовності розв'язувати проблеми власного життя за допомогою цифрових пристроїв, без опанування комп'ютерних технологій, а також без здатності працювати у мережі Інтернет, адже школа готує молодь до життя в інформаційному суспільстві і без цього важко уявити собі в майбутньому успішну людину.

Нові інформаційні технології мають величезний діапазон можливостей для збагачення освітнього процесу в сучасній школі. Одним з таких інформаційно-технологічних засобів є мультимедіа й опанування технологій роботи з мультимедійними засобами на уроках інформатики (і в початковій школі у тому числі) стає все більш актуальним.

Отже, **мета статті** – визначити особливості оволодіння учнями молодшого шкільного віку технологій роботи з мультимедійними засобами на уроках інформатики в початковій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми інформатизації освіти розглядаються в працях Є. Машбиця, Б. Гершунського, Я. Ваграменко, А. Кушніренко, О. Полат, І. Роберт та ін. Ефективності використання інформаційних технологій присвячені праці А. Беспалько, Є. Каширіної, І. Морозова та ін.

Питання використання мультимедійних засобів в освітньому процесі вивчали Т. Бабенко, Ю. Єгорова, Н. Клемешова, І. Красильников, Л. Масол, О. Науменко, О. Переверзов, Т. Рейзенкінд та ін. Напрямами їх наукових досліджень були: освітні мультимедійні програми, методологія використання мультимедійних комплексів, підготовка вчителів до застосування мультимедійної техніки, ефективність мультимедіа у вищій школі. Результати досліджень засвідчують, що в сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства, мультимедійні технології виступають актуальним засобом підвищення результативності освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Для визначення особливостей опанування учнями молодшого шкільного віку технологій роботи з мультимедійними засобами на уроках інформатики в початковій школі, з'ясуємо сутність поняття «мультимедіа».

Мультимедіа (лат. *multum* – багато, *medium* – середовище) – технічне об'єднання текстових, звукових, графічних, фото-, аудіо-, відеоматеріалів, анімації на єдиному цифровому каналі за допомогою певного програмного забезпечення [2].

У такому разі в мультимедійному поданні інформації про предмети, явища, процеси усі відомі форми задіяні в режимі діалогу.

Отже, мультимедіа забезпечує систему комплексної взаємодії візуальних та аудіоефектів під управлінням інтерактивного програмного забезпечення з використанням сучасних технічних і програмних засобів в одному цифровому відтворенні.

У наш час на ринку мультимедійних продуктів, які використовуються в освіті, представлена значна кількість мультимедійних засобів: енциклопедії, навчальні програми, репетитори, завдання для самостійного опрацювання, тести тощо.

Нині у зв'язку з комп'ютеризацією закладів освіти, особливої актуальності набуло подання навчальних матеріалів за допомогою мультимедіа, оскільки, за словами Т. Бабенко, це сприяє розвитку інтелектуальних здібностей та творчості, підвищує самостійну пізнавальну активність, регулює мотивацію до оволодіння знаннями, концентрує увагу і дає змогу вибудовувати індивідуальну траєкторію навчання здобувачів освіти [1].

Особливе місце серед них посідає **мультимедійна презентація**.

Сьогодні мультимедійна презентація – один з ефективних методів організації навчання, потужний педагогічний засіб, що виходить за межі традиційної класно-урочної системи.

За своєю сутністю мультимедійна презентація представляє комплекс логічно побудованих слайдів з текстом, малюнками, таблицями, схемами, фото, відео- та аудіофрагментами, анімацією та 3D-графікою, які послідовно змінюють один одного. Набір слайдів може озвучуватися музичним або дикторським супроводом.

Слід зазначити, що мультимедійна презентація дає змогу зробити подання навчального матеріалу цікавим, творчо адаптувати інформацію до певних вікових категорій здобувачів освіти у вигляді логічно завершеної добірки слайдів з певних тем. Мультимедійна презентація підвищує ефективність сприйняття та засвоєння інформації, оскільки успішно реалізує важливий принцип педагогіки – принцип наочності, коли відбувається поєднання повідомлення навчального матеріалу з його унаочненням.

Згадаємо результати наукових досліджень, у яких доведено, що найпотужнішими каналами сприйняття є слух і зір. Саме цими каналами ми отримуємо понад

90 % інформації. Інтелектуальна переробка інформації формує наші знання. Відповідно ефективність засвоєння знань залежить від урізноманітнення подання матеріалу: сприйняття інформації через слух забезпечує 70 % її збереження через 3 години; зорове сприйняття – 72 %, а аудіовізуальне – 85 %. У такому разі обсяг усвідомленої інформації істотно залежить від комплексності її подання.

Розглянемо кількісні та якісні переваги мультимедійної презентації в освітньому процесі.

1. Кількісна перевага пов'язана з інформаційною щільністю подання матеріалу. Одна сторінка тексту на 2 Кбайта читається вчителем 1–2 хв. За цей же проміжок часу відеофрагментом можна передати 1,2 Гбайт інформації.

2. Якісні переваги пов'язані з аудіовізуальними можливостями мультимедійної презентації, зокрема ефективним упорядкуванням та довготривалим зберіганням матеріалу для конкретного заняття.

3. Комбіноване подання сприяє кращому усвідомленню та запам'ятовуванню інформації.

4. Відбувається економія часу під час подання матеріалу. Зокрема, є можливість повертатися до слайдів вже опрацьованого матеріалу для його закріплення або більш детального роз'яснення без порушення логіки викладу інформації на відміну від занотовування основних аспектів на дошці.

5. При коментуванні матеріалу на слайдах, є змога детально зупинитися на певних моментах.

6. Використання анімаційних ефектів загострює увагу на важливій частині інформації. Це дозволяє акцентувати тези повідомлення і сприяти кращому усвідомленню логічної фабули доповіді.

7. Сучасний вигляд, яскравість, різноманітність засобів мультимедійної презентації приваблює здобувачів освіти та підвищує інтерес до навчання.

8. Позитивним аспектом виступають і варіативні можливості мультимедійної презентації (зміни обсягу, змісту, методичних прийомів відповідно вікових особливостей аудиторії, цілей та завдань, підготовленості слухачів тощо).

9. Мистецтво сучасної презентації відкриває велику свободу творчості.

10. Широкий набір технічних можливостей комп'ютера генерує майстерність нової естетики.

11. Мультимедійна презентація дає змогу структурувати та логізувати матеріал, подавати його в алгоритмічному порядку.

12. Яскравість опорних сигналів сприяє запам'ятовуванню інформації.

13. Показу презентації «по кліку» (клацання лівою клавішею мишки), дає змогу пристосувати темп подачі матеріалу до потреб аудиторії безпосередньо у процесі демонстрації і залишити час для можливих пояснень та уточнень, чого не дозволяє, наприклад, перегляд фільму.

Отже, систематичне використання мультимедійних презентацій в освітньому процесі підвищує: якісний рівень унаочнення навчального матеріалу та міжпредметних зв'язків, мотивацію до навчання та інтерес до інформаційно-комунікаційних технологій, цифрових пристроїв, продуктивність занять та засвоєння знань здобувачами освіти.

Оволодіння технологіями роботи з мультимедійною презентацією можна починати вже у молодшому шкільному віці. Про це свідчать відповідні освітні державні документи. Зокрема, У Державному стандарті початкової освіти записано, що «метою початкової освіти є всебічний розвиток особистості дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, цінностей, розвиток самостійності, творчості допитливості» [3].

При цьому, серед ключових компетентностей у даному документі визначається «інформаційно-комунікаційна компетентність, яка передбачає опанування основою цифрової грамотності для розвитку і спілкування, здатність безпечного та етичного використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій у навчанні та інших життєвих ситуаціях» [3].

У діючих сьогодні Типових програмах початкової школи, розроблених колективами авторів під керівництвом О. Савченко та Р. Шияна, також наголошується на необхідності формувати компетентність молодших школярів в інформаційній сфері. Зокрема, у Типовій програмі (за кер. Р. Шияна) зазначається, що «метою навчання інформатиці є формування інформатичної компетентності для навчання та життя». Тому в молодших школярів має формуватися досвід інформаційної діяльності, роботи з текстовою та графічною інформацією для опису реальних та віртуальних об'єктів [6]. А у Типовій програмі (кер. О. Савченко) наголошується на «формуванні здатності вирішувати проблеми із використання цифрових пристроїв та інформаційно-комунікаційних технологій». При чому в завданнях акцентується увага на вміннях презентувати себе і власну творчість [5].

Розглядаючи зміст навчання у Типовій програмі (кер. О. Савченко), знаходимо теми: «Комп'ютерні презентації, редагування презентацій», «Утворення нового слайду, текстового вікна/поля», «Доповнення презентації текстом, зображенням, схемою», «Форматування презентації», «Режим показу презентації».

В Типовій програмі (за кер. Р. Шияна) до змісту навчання внесені теми: «Створення простих текстів, зображень, відео тощо та документів з їх поєднанням», «Прості операції з таблицями», «Презентування створених продуктів».

Слід звернути увагу і на результати навчання інформатичної освітньої галузі. Серед очікуваних результатів визначено (за програмою під кер. О. Савченко):

1. «Учень розробляє презентацію за логічною послідовністю;
2. Доповнює презентацію текстом, зображенням, схемою;
3. Редагує і форматує презентацію залежно від її призначення, змінює фон слайду;
4. Застосовує режим показу презентацій» [5].

За програмою під кер. Р. Шияна:

1. «Учень створює прості мультимедійні продукти за підтримки вчителя/вчительки, членів сім'ї або інших учнів;
2. Вдосконалює зовнішній вигляд створених інформаційних продуктів, використовуючи можливості комп'ютерних програм;
3. Обирає спосіб та представляє результати індивідуальної або групової роботи» [6].

Отже, підсумовуючи результати нашого екскурсу законодавчо-правовою базою щодо навчання інформатиці в початковій школі, можна наголосити на тому, що умови інформаційного суспільства викликали потребу формування в учнів молодшого шкільного віку інформаційно-комунікаційної компетентності, необхідною складовою якої є здатність працювати з презентаціями, а саме: створювати, редагувати, зберігати та представляти в них результати власної творчості.

Знайомство з мультимедійною презентацією відбувається у 3 класі.

Перед вчителем постає декілька завдань:

- дати молодшим школярам певні теоретичні основи щодо сутності мультимедійної презентації;
- познайомити їх з програмою створення та редагування презентацій;
- навчити створювати та демонструвати слайдові презентації.

Розглянемо зміст кожного завдання.

За першим завданням, вчитель має ознайомити молодших школярів із загальною сутністю мультимедійної презентації: 1) як заздалегідь підготовленого матеріалу для конкретної аудиторії; 2) як унаочненої інформації для публічної демонстрації; 3) як форми подання матеріалу з лаконічними текстовими та відеофрагментами, графічними об'єктами різних типів.

Для демонстрації презентацій використовується комп'ютерна техніка, мультимедійні проектори, інтерактивні дошки.

Розробка і створення мультимедійної презентації відбувається за допомогою спеціальних програм (засобів презентаційної графіки), які дають змогу підготувати слайди, редагувати їх у разі потреби, демонструвати на екрані. Серед таких програм слід назвати: Microsoft Office Power Point, ProShow Producer, Open Office. org Impress,

MySlideShow, Quick Slide Show. Можна використовувати і програми Adobe Flash, Macromedia Flash, хоча вони мають інші принципи роботи.

Важливо, щоб молодші школярі зрозуміли, що мультимедійна презентація це теж певний документ (тільки електронний), який має свої сторінки – слайди. На цих сторінках також розміщується інформація, яка може подаватися у різному вигляді – текстом, графічними об'єктами, фото-, відео фрагментами тощо. Електронні сторінки з'являються на екрані та гортаються, змінюючи один одного. Слід зазначити, що на великих екранах сторінки перетворюються на своєрідні плакати. Демонстрація таких електронних документів може супроводжуватися дикторським супроводом, або музичним оформленням.

Цікавою особливістю таких електронних документів на відміну від паперових є те, що інформаційні об'єкти на слайдах-сторінках можуть з'являтися не одночасно, а у певній послідовності поступово, в потрібний момент. Використання таких анімаційних ефектів робиться за бажанням доповідача, який визначає їх доречність у приверненні уваги аудиторії.

Структурна панель слайдів дозволяє легко і швидко знаходити потрібний слайд і здійснювати перебіг електронних сторінок без гортання всього документу.

Отже, після опанування теоретичних основ мультимедійної презентації учні молодшого шкільного віку можуть переходити до практичної роботи з відповідними програмами.

За другим завданням вчитель має познайомити учнів з найдоступнішим засобом створення мультимедійної презентації програмою Microsoft Office Power Point (англ. power – сила, енергія, потужність, point – крапка, суть).

Дана програма, призначена для створення та редагування власних слайдових презентацій на будь-яку тему, є складовою Microsoft Office.

Сьогодні Power Point лідирує серед засобів презентаційної графіки. Вона дає змогу легко переносити інформацію на слайди з подальшою публічною демонстрацією. Розробники даної програми доклали зусилля для того, щоб зробити її гранично зрозумілою і простою у використанні.

Power Point пропонує значну палітру готових операцій, які здатні забезпечити успішну розробку та корекцію мультимедійної презентації, друк потрібних слайдів на папері, виведення на фотоплівку, додавання нотатків доповідача. У комплектацію програми входять різноманітні шаблони дизайну, а також підказки, які дають змогу виконувати потрібні кроки у правильній послідовності.

Т. Соколовська зазначає, що «основний зміст роботи з Power Point полягає не стільки в оволодінні інтерфейсом та інструментарієм програми, скільки в осмисленні цілей її використання у навчальному процесі, потреб учнів, з'ясування переваг мультимедійного способу подання інформації» [4].

Учні початкових класів мають ознайомитися з можливостями даної програми, специфікою її запуску та елементами інтерфейсу: рядок заголовка програми, головне меню основних команд, панелі інструментів (кнопки швидкого доступу до популярних команд), область задач (також команди для виконання), рядок стану (інформація про поточний слайд, загальну кількість слайдів, використану тему оформлення), слайд, область структури слайду (вкладки «Слайди» і «Структура»), режими перегляду та їх перемикання (звичайний, сортувальник, показ слайдів), поле нотаток до слайда (для введення підказок для демонстрації, поміток щодо редагування).

За третім завданням вчитель має навчити учнів молодшого шкільного віку працювати з мультимедійними презентаціями за допомогою програми Power Point у двох режимах:

- створення та редагування презентацій,
- демонстрація презентацій.

Учні опановують уміння самостійно створити презентацію з окремих слайдів, які є основними об'єктами презентацій і можуть містити інші об'єкти (надпис, зображення, гіперпосилання) тощо.

Учні навчаються додавати слайди, розміщувати на них потрібні об'єкти, обирати анімаційні ефекти, фон, колір фону, види переходу (кнопкою або автоматично), додавати звуковий супровід.

Самостійна робота молодших школярів полягає у створенні 5–6 слайдів за певною тематикою та їх подальшій демонстрації.

Очікуваними результатами визначено:

- відкриття програми MS PowerPoint з меню «Пуск»;
- запуск презентації на виконання;
- користування панеллю інструментів і меню;
- створення титульного слайду;
- додавання та видалення слайдів різного типу до структури;
- вставка графічних об'єктів: (таблиця, діаграма, організаційна діаграма, малюнок, ілюстрації тощо);
- запуск на виконання після додавання кожного нового слайду;
- зміна шаблону оформлення слайдів;
- збереження презентації у звичайному форматі;
- перехід за слайдами у режимі перегляду структури;
- запуск демонстрації презентації.

Висновок. Опанування роботи з мультимедійними засобами в освітньому процесі початкової школи дає змогу поєднати слово і образ. Таке поєднання має, на думку Я. Коменського, першочергове значення («Світ навколо в картинках») в розвитку образного мислення учнів молодшого шкільного віку (Образне мислення – процес пізнавальної діяльності, спрямований на відображення в образах істотних властивостей об'єктів, процесів, явищ і сутності їх структурного взаємозв'язку). У такому разі, образ виступає формою відбиття світу у свідомості людини. А у молодшому шкільному віці образне мислення є основним видом мислення, за якого розв'язання будь-якого завдання відбувається у результаті внутрішніх дій з образами сприйняття.

Отже, мислення молодшого школяра пов'язане з розвитком сприйняття образів. Воно у даному віці досить розвинуте, але ще не досконале: школярі розрізняють колір, форму, величину предметів, співвідносять предмети між собою за даними показниками, але припускаються помилок при диференціюванні схожих між собою предметів, не завжди можуть виокремити головні деталі. Мультимедійна презентація в практиці навчання початкової школи полегшує засвоєння закономірностей, розвиває вміння оперувати образами – узагальнювати, порівнювати, перетворювати та трансформувати їх.

Література

1. Бабенко Т. А. Применение средств мультимедиа в процессе обучения будущих учителей информационным технологиям: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Армавир, 2003. 201 с.
2. Велика Українська Енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua> (дата відвідування 06.04.2022).
3. Державний стандарт початкової освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 року № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата відвідування 18.06.2021).
4. Соколовська Т. Мультимедійні презентації – гідна альтернатива електронному підручнику. URL: <http://ipvid.org.ua/upload/iblock/2d3/2d3207cd5bced641db908581ed-44c7e5.pdf> (дата відвідування 06.04.2022).
5. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти / заг. ред. О. Я. Савченко. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf> (дата відвідування 06.04.2022).
6. Типова освітня програма початкової освіти / заг. ред Р. Б. Шияна. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf> (дата відвідування 06.04.2022).

References

1. Babenko, T.A. (2003). Prymenenye sredstv multymedya v protsesse obucheniya budushchikh uchytel'ei ynformatsyonnym tekhnolohiyam [Application of multimedia tools in the process of training future teachers in information technology]. Candidate's thesis. Armavyr [in Russian].

2. Velyka Ukrainka Entsyklopediia [The Great Ukrainian Encyclopedia]. URL: <https://vue.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Derzhavnyi standart pochatkovoï osvity, zatverdzhenyi postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 liutoho 2018 roku № 87. (2018) [State standard of primary education]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
4. Sokolovska T. Multymediini prezentatsii – hidna alternatyva elektronnomu pidruchnyku [Multimedia presentations are a worthy alternative to an electronic textbook] URL: <http://ipvid.org.ua/upload/iblock/2d3/2d3207cd5bcd641db908581ed44c7e5.pdf> [in Ukrainian].
5. Typova osvitnia prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity (2019) [A typical educational program for general secondary education]. O.Ia. Savchenko (Ed.). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf> [in Ukrainian].
6. Typova osvitnia prohrama pochatkovoï osvity (2019) [Typical educational program of primary education]. R.B. Shyiana (Ed.). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf> [in Ukrainian].

Shevchuk M.

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of Pedagogy, Primary Education and Educational Management
Nizhyn Mykola Gogol State University
m.a.shevchukk@gmail.com
orcid.org/0000-0002-6402-7400

PECULIARITIES OF MASTERING TECHNOLOGIES OF WORKING WITH MULTIMEDIA IN LESSONS OF INFORMATICS IN PRIMARY SCHOOL

The article is devoted to the problem of mastering the technologies of working with multimedia tools in computer science lessons by junior schoolchildren. The author emphasizes that today information and communication technologies have become an integral part of our lives. Its open up a huge range of opportunities to enrich the educational process in a modern school. One of such information technology tools is multimedia and mastering the technology of working with multimedia tools in computer science lessons (and in primary school in particular) is becoming increasingly important. Multimedia provides a system of integrated interaction of visual and audio effects under the control of interactive software using modern hardware and software in a single digital reproduction. A special place among them is occupied by a multimedia presentation, which has significant advantages in the educational process: it allows you to organize and store information, simplifies work during the demonstration of visual material, allows it to detail, vary, increase interest in learning and more. With the help of a multimedia presentation, it is possible to ensure the successful perception and assimilation of information by students by combining the message of educational material with its presentation. Mastering the technology of working with a multimedia presentation should begin at an early school age. This is evidenced by the relevant educational state documents (State Standard of Primary Education, Standard programs of primary school). The teacher has to solve several tasks: to give younger students some theoretical foundations on the essence of a multimedia presentation, to acquaint them with the program of creating and editing presentations, to teach them to create and demonstrate slide presentations. Mastering a multimedia presentation in computer science lessons in primary school makes it easier for primary school students to learn the laws, develops the ability to operate with images – to summarize, compare, transform and transform them.

Key words: *multimedia, multimedia presentation, primary school, computer science lesson.*

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

УДК 371.31:004
DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-1-91-96

Коваленко С. О.

старша викладачка кафедри біології
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
svetik_ko_al@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3411-7744

Гавій В. М.

кандидатка біологічних наук, доцентка кафедри біології
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
gaviyv@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2804-0456

Приплавко С. О.

кандидатка сільськогосподарських наук, доцентка кафедри біології
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
ngubiolog@ukr.net
orcid.org/0000-0002-4326-8547

Лобань Л. О.

кандидат біологічних наук, доцентка кафедри біології
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
loban2007@ukr.net
orcid.org/0000-0001-7717-3602

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРЕВАГИ

В основі соціально-економічного розвитку суспільства лежить не матеріальне виробництво, а виробництво інформації та знань. Придбання нових знань і навичок, практично корисних і застосовуваних у роботі в епоху інформаційного суспільства значно розширює можливості самореалізації і сприяє кар'єрному росту. Особливо важливу роль інформаційні ресурси відіграють в умовах організації дистанційних форм навчання. За таких умов ведеться постійний пошук більш досконалих форм організації навчального процесу. Реалізувати технології дистанційного навчання можливо шляхом розробки моделі використання віртуально-навчальних середовищ та платформ дистанційного навчання: Zoom, Microsoft Teams, Webex, Google Classroom, ClassDojo, Padlet тощо. Завдяки цьому студентам стали доступні нетрадиційні джерела інформації, підвищилась ефективність самостійної роботи. Вони здобули можливість навчатися у зручний для них час, у звичному оточенні та у відносно автономному темпі. У студентів з'явилися можливості для творчого самовираження, знаходження та закріплення різних професійних навичок.

Викладачі перейшли на інший формат подачі навчального матеріалу, намагаються формувати більш інтерактивні та цікаві заняття для студентів, реалізовувати нові форми і методи навчання, мають змогу в електронних журналах виставляти оцінки та залишати коментарі до кожної надісланої роботи.

Проте система дистанційного навчання має і недоліки. По-перше, для успішної корекції навчання та адекватного оцінювання важливо мати безпосередній контакт із здобувачем. Крім того, неможливо точно перевірити, чи саме та людина працює, виконує завдання чи це робить хтось інший. Крім того, не у всіх

населених пунктах є можливість доступу до мережі Інтернет-зв'язку. І найголовніше, при дистанційному навчанні втрачається безпосередній контакт між викладачем та студентом.

Водночас дистанційна система освіти на сьогодні є для України перспективною формою вищої освіти. Саме ця система може найбільш адекватно і гнучко реагувати на потреби суспільства щодо підготовки високопрофесійних фахівців, оскільки передбачає високотехнологічний підхід до процесу передачі знань.

Ключові слова: інформаційні процеси, інформаційні ресурси, педагогічна система, система дистанційної освіти, інноваційні технології, навчальні платформи.

Вступ. В основі соціально-економічного розвитку суспільства лежить не матеріальне виробництво, а виробництво інформації та знань. Для будь-якої країни ступінь її економічного і технологічного розвитку, добробуту суспільства пропорційні середньому рівню знань, умінь, навичок і кваліфікацій її активного населення [1].

На розвиток суспільства суттєво впливають інформаційні процеси, які стають однією з найважливіших складових життєдіяльності людини. В умовах сучасних економічних відносин і жорсткої конкуренції на ринку праці особливе значення мають знання, навички та досвід. Придбання нових знань і навичок, практично корисних і застосовуваних у роботі в епоху інформаційного суспільства значно розширює можливості самореалізації і сприяє кар'єрному росту.

Особливо важливу роль інформаційні ресурси відіграють в умовах організації дистанційних форм навчання. За таких умов ведеться постійний пошук більш досконалих форм організації навчального процесу. Сьогодні держава має спрямувати всі сили на те, щоб не допустити глибокої освітньої кризи, відпрацювати ефективні сценарії управління в галузі освіти, залучивши найкращі світові практики.

Теоретичне обґрунтування проблеми. Розвиток сучасного суспільства та освітньої сфери зумовлюють появу так званої електронної педагогіки (е-педагогіки), яка, спираючись на здобутки класичної психолого-педагогічної науки, розробляє специфічні завдання створення й ефективного впровадження в освітню практику інформаційно-комунікаційних технологій. Зокрема, таке завдання стоїть перед педагогікою «відкритої освіти». Реалізація при побудові педагогічних систем принципів відкритої освіти, використання сучасних методів і засобів інформаційно-комунікаційних технологій дозволяють суттєво розширити потенційний простір навчального середовища, забезпечити формування і використання відкритого освітнього простору [2].

Розвиток високих технологій у все більших масштабах підвищує попит на інтелектуальність в освіті широких мас населення будь-якої країни. Протягом останніх двох десятиріч років, відбувається процес переходу від традиційного навчання до навчання на базі комп'ютерних технологій. Освіта стає не лише інструментом взаємопроникнення знань і технологій у глобальному масштабі, а й капіталу, засобом боротьби за ринок, розв'язання геополітичних завдань.

Розробка та впровадження сучасних освітніх інформаційно-комунікаційних технологій потребує нових підходів до управління, залучення до традиційної системи навчання і виховання принципово нових елементів, оскільки цей процес не зводиться лише до збільшення суми знань та розвитку професійної спрямованості майбутніх фахівців, а передбачає досягнення нової якості організації навчально-виховного процесу, урахування сучасних підходів до організації суб'єкті діяльності в процесі професійної підготовки.

Сьогоднішні виші, навчальні заклади повинні активно позиціонувати свій внесок в інноваційний процес, соціальний розвиток і розробляти інноваційні технології, які забезпечать формування професійних компетенцій у студентів. На даний час зростає кількість інформації, яка так необхідна для отримання, розуміння і засвоєння рівнів освіти. Це спричинило впровадження інформаційних технологій в освіту і формування окремого виду навчання, яке називають дистанційним. Тому, **метою** нашої **роботи** є з'ясування переваг та недоліків організації дистанційного навчання у вищій школі.

Результати та дискусії. Дистанційне навчання – це новий освітній досвід, який з'явився в Україні зовсім недавно, але вже встиг отримати своє місце в педагогічному середовищі. Цей вид навчання є особистісно орієнтованою формою, для якої

характерний принципово новий, високотехнологічний підхід до процесу передачі знань та здатність забезпечити постійний освітній ріст особистості.

Потреба в формуванні людини майбутнього тисячоліття – це серйозний виклик світовій системі освіти. Наскільки адекватно ми зможемо визначити і реалізувати нову технологію навчання і його дистанційні форми, що поліпшують якість і збільшують масовість освіти, настільки продуктивно вітчизняна школа освіти виконає це історичне замовлення щодо створення в нашій країні нового громадянського суспільства [3].

Система дистанційної освіти підвищує ефективність і якість навчання завдяки додатковим можливостям пізнання навколишньої дійсності і самопізнання, розвитку особистості студента; управління навчально-виховним процесом [4].

Дистанційне навчання – це технологія, що базується на принципах відкритого навчання, широко використовує комп'ютерні навчальні програми різного призначення та створює за допомогою сучасних телекомунікацій інформаційне освітнє середовище для постачання навчального матеріалу та спілкування [5].

Ідея дистанційного навчання полягає в тому, що взаємодія викладача й студента відбувається у віртуальному просторі: обоє вони перебувають за своїми комп'ютерами й спілкуються за допомогою Інтернету. Крім цього, система дистанційного навчання розрахована, в основному, на людей достатньо свідомих, які не потребують постійного контролю з боку викладача, тому важливу роль у цьому випадку відіграє мотивація студентів, їх здатність до самоорганізації.

Технологія дистанційного навчання посилює роль методів активного пізнання. Якщо за традиційних форм навчання основною задачею студента було запам'ятати та відтворити матеріал, то за умов застосування дистанційних технологій у студентів розвиваються уміння його порівняння, синтезу, аналізу, оцінювання, виявлення зв'язків, планування, групової взаємодії з використанням інформаційно-комунікаційних технологій та технології дистанційного навчання.

Реалізувати технології дистанційного навчання можливо шляхом розробки моделі використання віртуально-навчальних середовищ. Упровадження моделі у навчальний процес і надання студентам та викладачам необхідних методичних рекомендацій забезпечить підвищення рівнями якості фахової підготовки студентів.

Перехід на дистанційне навчання в Ніжинському державному університеті, зумовлений пандемією, став неочікуваним та доволі серйозним випробуванням для всіх учасників освітнього процесу. Після тимчасової розгубленості всім довелося прийняти цей виклик та швидко адаптуватися до нових реалій.

Більшість викладачів не мали досвіду та навичок, потрібних для ефективної роботи зі студентами в новому, незвичному форматі. Виникло безліч питань з педагогічним аспектом процесу. Чи варто лишати ту саму тривалість занять? Як краще вивчати навчальний матеріал? Як проводити практичну частину лабораторних занять? Як планувати проведення експерименту? Як працювати без роздаткового наочного матеріалу та визначників? Які форми контролю найкраще застосовувати? Питань виникало безліч. Як наслідок, навчання деяких студентів перевели у формат самостійної роботи, інші працювали в онлайн-форматі. Студенти були перевантажені: вимушені писати велику кількість письмових робіт з однієї дисципліни, з інших – реферати, за відсутності Інтернет-мережі під час занять, відпрацьовувати теми, які вивчали самостійно. Деякі викладачі замінили онлайн-заняття додатковим домашнім завданням, відповідно студенти втратили можливість спілкування та взаємодії. Як результат – збільшення навантаження на викладачів та студентів, посилення стресу і психологічного незадоволення, та, відповідно, зниження рівня засвоєння навчального матеріалу і цікавості до пізнавальної діяльності.

Так, на помилках всі навчаються, і ситуація з карантинном буде уроком для багатьох із нас, але лише в тому разі, якщо ми захочемо зробити з цього уроку висновок і скористатися ним у майбутньому.

На сьогодні Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя для організації ефективного дистанційного навчання має положення про дистанційне навчання та власну навчальну платформу УНІКОМ (університетське навчальне інфор-

маційно-комунікаційне середовище). Крім зазначеної навчальної платформи, викладачі зазначеного вишу використовують інші платформи дистанційного навчання: Zoom, Microsoft Teams, Webex, Google Classroom, ClassDojo, Padlet тощо.

Студенти усіх форм навчання Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя залучені до онлайн-лекцій та консультацій, їм надаються необхідні навчальні матеріали (презентації та відео), тестові завдання для контролю знань. Студентам стали доступними нетрадиційні джерела інформації, підвищилась ефективність самостійної роботи. Вони здобули можливість навчатися у зручний для них час, у звичному оточенні та у відносно автономному темпі. У студентів з'явилися можливості для творчого самовираження, знаходження та закріплення різних професійних навичок.

Викладачі перейшли на інший формат подачі навчального матеріалу, намагаються формувати більш інтерактивні та цікаві заняття для студентів, реалізовувати нові форми і методи навчання, мають змогу в електронних журналах виставляти оцінки і залишати коментарі до кожної надісланої роботи.

Проте система дистанційного навчання має і недоліки. По-перше, для успішної корекції навчання та адекватного оцінювання важливо мати безпосередній контакт із здобувачем. Крім того, неможливо точно перевірити, чи саме та людина працює, виконує завдання чи це робить хтось інший. Тому остаточний контроль якості знань все ж таки необхідно проводити на очній сесії. Крім того, не у всіх населених пунктах є можливість доступу до мережі Інтернет-зв'язку. І найголовніше, при дистанційному навчанні втрачається безпосередній контакт між викладачем та студентом [6].

При тривалому періоді дистанційного навчання студент перестає правильно формулювати свої думки, висловлюватись та проводити дискусійне обговорення. Разом з тим така форма навчання потребує свідомого і мотивованого підходу до отримання освіти. Можливість навчатися у зручний час може перетворитися не на систематичне навчання, а на постійну профанацію цього виду діяльності. Саме тому дистанційна форма потребує особливої самоорганізованості та вміння розрахувати свій час.

На сьогодні дистанційна освіта в Україні не відповідає вимогам, що ставляться до інформаційного суспільства і не забезпечує повноцінного входження України в міжнародний освітній простір. Щоб система дистанційного навчання зайняла гідне місце в системі освіти України, потрібно, передусім, створити глобальну комп'ютерну мережу освіти й науки, оскільки саме комп'ютер дає змогу отримувати навчальний матеріал, є водночас і бібліотекою, і центром довідкової інформації, і комунікативним центром, що робить його одним із засобів реалізації програми безперервної освіти в Україні [7].

Висновки. Дистанційна система освіти на сьогодні розвивається дуже швидко і є для України перспективною формою вищої освіти. Саме ця система може найбільш адекватно і гнучко реагувати на потреби суспільства щодо підготовки високопрофесійних фахівців, оскільки передбачає високотехнологічний підхід до процесу передачі знань і дає можливість створення системи масового безперервного самонавчання, загального обміну інформацією, уможлиблює на практиці ідею пожиттєвої освіти, навчання через усе життя.

Майбутнє освітнього процесу пов'язане зі змішаним навчанням, яке дуже легко перемикає в різні режими: збільшувати чи зменшувати офлайн- або онлайн-компоненти, обирати різні організаційні моделі та стратегії відповідно до можливостей, потреб і викликів.

Література

1. Триндаде А. Р. Информационные и коммуникационные технологии и развитие человеческих ресурсов. *Дистанционное образование*. 2000. № 2. С. 5–9.
2. Биков В. Ю., Мушка І. В. Освітній простір. Теоретичні основи відкритої освіти. Організація середовища дистанційного навчання в середніх загальноосвітніх навчальних закладах: посібник. Київ: Педагогічна думка, 2012. 96 с.
3. Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні. URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html> (дата звернення: 13.02.2022).

4. Мерінова С. В. Дистанційне навчання як невід'ємний атрибут сучасної освіти. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія: матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.) / відп. ред. Л. Б. Ліщинська. Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2017. 102 с. URL: http://www.vtei.com.ua/images/VN/31_03.pdf (дата звернення: 13.02.2022).

5. Андрусенко Н. В. Дистанційне навчання в Україні. *Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія*: матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.) / відп. ред. Л. Б. Ліщинська. Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2017. 102 с. URL: http://www.vtei.com.ua/images/VN/31_03.pdf (дата звернення: 13.02.2022).

6. Клокар Н. Методологічні основи запровадження дистанційного навчання в системі підвищення кваліфікації. *Шлях освіти*. 2012. № 4 (46). С. 38–41.

7. Проблеми впровадження дистанційної освіти в Україні. URL: http://edu.minfin.gov.ua/LearningProcess/RemoteEducation/Pages/Проблеми_впровадження_дистанційної_освіти_в_Україні.aspx (дата звернення: 19.01.2022).

References

1. Trindade, A.R. (2000). Ynformatsyonnye y kommunykatsyonnye tekhnolohyy y razvytye chelovecheskykh resursov [Information and communication technologies and human resources development]. *Dystantsyonnoe obrazovanye – Distance education*, 2. 5–9 [in Ukrainian].

2. Bykov, V. & Mushka, I. (2012). . Osvitnii prostir. Teoretychni osnovy vidkrytoi osvity. Orhanizatsiia seredovyshcha dystantsiinoho navchannia v serednikh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Educational space. Theoretical foundations of open education. Organization of distance learning environment in secondary schools]. Kyiv: Pedagogical thought [in Ukrainian].

3. Kontseptsiiia rozvytku dystantsiinoi osvity v Ukraini [The concept of distance education in Ukraine]. URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/pravo/00.html> [in Ukrainian].

4. Merinova, S.V. (2017). Dystantsiine navchannia yak nevidiemnyi atrybut suchasnoi osvity. Dystantsiine navchannia yak suchasna osvitnia tekhnolohiia [Distance learning as an integral attribute of modern education. Distance learning as a modern educational technology] (Vinnytsia, March 31, 2017). L.B. Hazelnut (Ed.). Vinnytsia: VTEI KNTUEU. URL: http://www.vtei.com.ua/images/VN/31_03.pdf [in Ukrainian].

5. Andrusenko, N.V. (2017). Dystantsiine navchannia v Ukraini. Dystantsiine navchannia yak suchasna osvitnia tekhnolohiia [Distance learning in Ukraine Distance learning as a modern educational technology] (Vinnytsia, March 31, 2017). L.B. Hazelnut (Ed.). Vinnytsia: VTEI KNTUEU. URL: http://www.vtei.com.ua/images/VN/31_03.pdf [in Ukrainian].

6. Klokhar, N. (2012). Metodolohichni osnovy zaprovadzhennia dystantsiinoho navchannia v systemi pidvyshchennia kvalifikatsii [Methodological foundations of distance learning in the system of advanced training]. *Shliakh osvity – The path of education*, 4 (46). 38–41 [in Ukrainian].

7. Problemy vprovadzhennia dystantsiinoi osvity v Ukraini [Problems of introduction of distance education in Ukraine]. URL: http://edu.minfin.gov.ua/LearningProcess/RemoteEducation/Pages/Problems_of_introduction_of_distance_education_in_Ukraine [in Ukrainian].

Kovalenko S.

senior lecturer, Department of Biology,
Nizhyn Mykola Gogol State University
svetik_ko_al@ukr.net
orcid.org/0000-0003-3411-7744

Gaviy V.

PhD in Biology, Assistant Professor, Department of Biology,
Nizhyn Mykola Gogol State University
gaviyv@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2804-0456

Pryplavko S.

PhD in of Agricultural Sciences, Department of Biology,
Nizhyn Mykola Gogol State University
ngubiolog@ukr.net
orcid.org/0000-0002-4326-8547

Loban L.

PhD in Biology, Assistant Professor, Department of Biology,
Nizhyn Mykola Gogol State University
loban2007@ukr.net
orcid.org/0000-0001-7717-3602

DISTANCE LEARNING IN HIGHER EDUCATION: PROBLEMS AND BENEFITS

The basis of socio-economic development of society is not material production, but the production of information and knowledge. Acquiring new knowledge and skills that are practically useful and applied in the work of the information society significantly expands opportunities for self-realization and promotes career growth. Information resources play a particularly important role in the organization of distance learning. Under such conditions, there is a constant search for more advanced forms of organization of the educational process. It is possible to implement distance learning technologies by developing a model of using virtual learning environments and distance learning platforms: Zoom, Microsoft Teams, Webex, Google Classroom, ClassDojo, Padlet, etc. Due to this, non-traditional sources of information became available to students, the efficiency of independent work increased. They were able to study at a time convenient to them, in a familiar environment and at a relatively autonomous pace. Students have opportunities for creative self-expression, finding and consolidating various professional skills.

Teachers have moved to a different format of teaching material, trying to create more interactive and interesting activities for students, implement new forms and methods of teaching, have the opportunity to give grades in ezines and leave comments on each submitted work.

However, the distance learning system also has shortcomings. First, it is important to have direct contact with the applicant for successful correction of training and adequate assessment. In addition, it is impossible to accurately verify whether that person is working, performing a task, or whether someone else is doing it. In addition, not all localities have uninterrupted access to the Internet. And most importantly, in distance learning, direct contact between teacher and student is lost.

At the same time, the distance education system is currently a promising form of higher education for Ukraine. It is this system that can most adequately and flexibly respond to the needs of society for the training of highly professional professionals, as it provides a high-tech approach to the process of knowledge transfer.

Key words: information processes, information resources, pedagogical system, distance education system, innovative technologies, educational platforms.

УДК 378:37.091.321-047:005.342-053.5
10.31654/2663-4902-2022-PP-1-97-102

Макарук О. Л.

викладач кафедри філології, Коломийський навчально-науковий інститут
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
e-mail: olga.glovatska@ukr.net
orcid.org/0000-0002-2894-077X

**СТРУКТУРНО-КОМПОНЕНТНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Метою статті є представлення наукових підходів щодо структурування підприємництва, підприємницької діяльності, підприємницької компетентності майбутніх фахівців, з урахуванням яких визначено структурні компоненти готовності майбутнього вчителя до формування підприємливості молодших школярів. Для досягнення поставленої мети використано такі методи дослідження: аналіз наукової літератури з проблеми дослідження; інтерпретаційно-аналітичний метод, синтез, систематизація, узагальнення. Сфокусовано увагу на наукових розвідках, де презентовано сучасні підходи щодо структурування підприємництва, підприємницької компетентності майбутніх фахівців, готовності до підприємницької діяльності, що є значущими у площині порушеної проблеми.

Підготовка майбутнього вчителя до формування підприємливості молодших учнів розглядається нами як системний процес, під час якого відбувається засвоєння студентами теоретичних знань, умінь та практичних навичок, способів мислення, підприємницьких якостей, морально-етичних цінностей, необхідних для професійної діяльності вчителя щодо формування підприємливості молодших школярів.

При структуруванні поняття «готовність майбутнього вчителя до формування підприємливості молодших школярів» виходимо з розуміння його як стійкої особистісно-професійної характеристики, що ґрунтується на усвідомленій підприємницькій активності студентів та є результатом підготовки. З таких позицій крізь призму проведеного аналізу науково-педагогічної літератури виокремлюємо та схарактеризовано такі компоненти готовності майбутнього вчителя до формування підприємливості молодших школярів: ціле-мотиваційний (віддзеркалює ціннісне ставлення майбутнього вчителя до підприємництва, відображає міру його мотиваційних настанов щодо набуття підприємницької компетентності), змістовно-знаннєвий (акумулює сукупність знань підприємничко-методичного спрямування), діяльнісно-рефлексивний (охоплює сформовані здатності майбутнього вчителя щодо успішної професійної підприємницької активності).

Виокремлені компоненти слугуватимуть підґрунтям визначення критеріїв готовності майбутнього вчителя до формування підприємливості молодших школярів, проведенні моніторингових досліджень з порушеної проблеми.

Ключові слова: готовність, майбутній учитель, молодший школяр, підприємливість, підприємницька компетентність, початкова школа, формування.

Постановка проблеми. Сучасні реалії соціокультурного життя, ринкових умов, глобалізаційної трансформації суспільства, що характеризуються кардинальними змінами у соціальній, політичній та економічній сферах, інтенсифікують питання якості педагогічної освіти, зумовлюючи необхідність формування соціально активної, творчої, підприємливої особистості, спроможної генерувати нові ідеї, оперативно й гнучко реагувати на зміни соціальної ситуації розвитку освіти та брати відповідальність за прийняті рішення. Це відкриває нові можливості у забезпеченні якісно нового рівня фахової підготовки майбутнього вчителя, актуалізує необхідність його підготовленості до формування підприємливості учнів, зокрема молодшого шкільного

віку як процесу оволодіння особистістю життєвими компетенціями, загальнонауковими, професійними знаннями й уміннями.

Підготовка майбутнього вчителя до формування підприємливості молодших школярів розглядається нами як системний процес, що здійснюється у закладах вищої педагогічної освіти і націлений на спеціально організоване засвоєння студентами теоретичних засад професійної підготовки на основі міждисциплінарної інтеграції знань (психолого-педагогічних, підприємницьких, методичних), умінь і практичних навичок, способів мислення, мотиваційних орієнтирів, підприємницьких якостей і морально-етичних цінностей, необхідних для організації та успішного провадження професійної діяльності з формування підприємливості учнів початкової школи. Інтегративною ознакою підготовки майбутнього вчителя до формування підприємливості молодших школярів є готовність до цієї діяльності, що потребує уточнення її структурно-компонентного складу.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема підготовки майбутнього вчителя ґрунтовно опрацьована у наукових розвідках, де розкриваються фундаментальні питання теорії професійної освіти (В. Кремень, Н. Ничкало, О. Савченко, О. Пехота, Л. Хомич, М. Ярмаченко та ін.); аспекти професійної підготовки фахівців у вищій школі (А. Алексюк, Б. Андрієвський, С. Гончаренко, Н. Кічук, В. Семиченко та ін.).

Значний інтерес становлять студії, в яких висвітлюється сутність, структурно-компонентна будова підприємницької компетентності майбутніх фахівців певного професійного спрямування: економічного профілю (Ю. Білова, Г. Матукова); ресторанного господарства (М.Ткаченко); сфери обслуговування (В. Майковська), вчителів (Л. Гончаренко, О. Земка, Г. Ковтун, М. Янцур та ін.). Водночас потребує чіткого розуміння структурно-компонентна характеристика поняття «готовність майбутнього вчителя до формування підприємливості молодших школярів».

Формування цілей статті. Метою статті є представлення наукових підходів щодо структурування підприємництва, підприємницької діяльності, підприємницької компетентності майбутніх фахівців, з урахуванням яких визначено структурні компоненти готовності майбутнього вчителя до формування підприємливості молодших школярів.

Методи дослідження. Для досягнення мети було використано такі методи дослідження: аналіз науково-педагогічної, психологічної літератури; інтерпретаційно-аналітичний метод, узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім, ми виходимо з того, що підставою для визначення структури феномену «готовність майбутнього вчителя до формування підприємливості молодших школярів» є розуміння структури як взаємних відношень елементів, які становлять цілісність (синонім будова); як устрій, організація чого-небудь [3, с.457]. З таких позицій, відповідно до поставленої мети, сфокусуємо увагу на наукових розвідках, де презентовано наукові підходи щодо структурування підприємництва, підприємницької компетентності майбутніх фахівців, готовності до підприємницької діяльності, що є значущими у площині порушеної проблеми.

Так, слухними нам видаються думки В. Морозової щодо визначення особистісного, організаторського, комерційного та інноваційного компонентів у структурі підприємництва, здійсненого на підставі аналізу наукових категорій «підприємницька діяльність», «підприємництво» [7]. При цьому, підтримуючи думку дослідниці, Н. Кінах вважає, що кожний із компонентів припускає наявність у вчителя початкової школи відповідних якостей, а саме: особистісний – відповідальності, енергійності, ініціативності, самостійності; організаторський – організаторських здібностей, усвідомлення ризиків у здійсненні певних видів господарської діяльності, здатність до маркетингу, планування, організації і контролю, використання будь-якої можливості із максимальною вигодою, раціональної організації соціально-економічних процесів; вміння організувати власний бізнес і досить успішно здійснювати функції, пов'язані з ним (виробництво, надання послуг), координувати й комбінувати фактори виробництва; комерційний – готовність отримувати прибуток на основі створення освітніх продуктів, надання освітніх послуг, отримання винагород, непередбачуваних прибутків тощо; інноваційний – спроможність створювати нові засоби, механізми, генерувати цікаві

освітні ідеї; комунікаційний – суспільна користь; спілкування з людьми та вміння правильно і грамотно будувати комунікації [4].

За твердженням М. Ткаченка [9], дослідники у структурі підприємницької компетентності здебільшого визначають ставлення, переконання, знання, вміння, навички, індивідуально- особистісні якості, котрі характеризують у межах більш значущих структурних одиниць – компонентів. Зокрема, до прикладу, В. Косінова у структурі підприємницької компетентності учнівської молоді виокремлює: «здатність до усвідомленого ризику, готовність брати на себе відповідальність, визначати проблеми та обирати ефективні шляхи їх розв'язання» [5].

За О. Сулаєвою – це «цільові настанови, позитивне ставлення до підприємницької діяльності, вміння формулювати чіткі цілі і розробляти програму їх досягнення, прогнозувати конкретні практичні результати, володіння інноваційними способами підприємницької діяльності» [8].

О. Земка на підставі аналітичного огляду теоретико-методологічних досліджень у площині дослідження уточнює *структуру підприємницької компетентності* учителів технологій, виокремлюючи відповідно такі компоненти: *мотиваційно-ціннісний*, який синтезує позитивне морально-етичне ставлення до здійснення підприємництва як рушія ринкової економіки, що передбачає повагу до цінностей підприємця нового часу (свободи вибору діяльності, працьовитості, чесності у стосунках зі споживачами, бізнес-партнерами, державою, соціальної відповідальності, ощадливості у використанні обмежених ресурсів тощо), усвідомлення майбутніми педагогами необхідності формування підприємницької компетентності в учнів та визнання домінуючої ролі вчителів технологій у реалізації цього процесу; *когнітивний компонент*, що об'єднує комплекс знань підприємницького спрямування, котрі формують економічну та юридичну грамотність майбутніх педагогів, і методичного спрямування, необхідних для ефективної підготовки учнів до здійснення практики підприємництва в рамках освітнього процесу на уроках трудового навчання та технологій; *діяльнісний компонент*, який характеризується сформованими здатностями планувати, організовувати, контролювати продуктивну підприємницьку діяльність, генерувати бізнес-ідеї, здійснювати маркетингове міні-дослідження ринкового середовища, комунікувати, швидко приймати альтернативні рішення, а також методичними вміннями формувати підприємницьку компетентність в учнів; *особистісно-рефлексивний компонент*, який репрезентовано такими особистісними якостями, як цілеспрямованість, самостійність, ініціативність, креативність, мобільність, готовність до виправданого ризику, відповідальність за прийняті рішення, розсудливість при розподілі доходів, ощадливість у використанні ресурсів, емоційний інтелект, емпатія, творче та водночас раціональне ставлення до виконання поставлених завдань, здібностями до самоаналізу, об'єктивної самооцінки; вміннями самокорекції [2, с. 3–4].

Заслугує на увагу думка Ю. Маслешової щодо необхідності виокремлення мотиваційно-цільового, змістового і регулятивного компонентів підприємницької компетентності. При цьому, за міркуваннями дослідниці, мотиваційно-цільовий компонент поєднує пізнавальні та професійні інтереси, змістовий – системність, практико-зорієнтованість і задіяваність знань, регулятивний – рефлексивність і самостійність [6].

У наукових студіях (Н. Акаєва, В. Мадзігон, М. Шимановський та ін.) значущими для успішного провадження підприємницької діяльності вчителя початкової школи називаються такі якості: обізнаність із теоретичними положеннями щодо підприємницької діяльності; здатність аналізувати стандартні й нестандартні управлінські ситуації; вміння проєктувати алгоритм власної діяльності і передбачати її наслідки; самостійно приймати рішення в нестандартних виробничих ситуаціях, встановленні ділових стосунків тощо.

При структуруванні поняття «готовність майбутнього вчителя до формування підприємливості молодших школярів» виходимо з розуміння його як стійкої особистісно-професійної характеристики, що ґрунтується на усвідомленій підприємницькій активності та є результатом підготовки.

З таких позицій крізь призму проведеного аналізу науково-педагогічної літератури виокремлюємо такі компоненти готовності майбутнього вчителя до

формування підприємливості молодших школярів: *ціле-мотиваційний, змістовно-знаннєвий, діяльнісно-рефлексивний*. Схарактеризуємо їх.

При виокремленні *ціле-мотиваційного компоненту* ми виходимо з того, що домінантами змісту сучасної української школи є нові підходи до теорії і методики педагогічної освіти, а відтак, і до практичної діяльності вчителя, націлені на вмотивовану діяльність вчителя, яка полягає в свободі творчості, постійному розвитку професіоналізму, зацікавленому спільному партнерстві між учнем, учителем і батьками, спрямованості роботи педагога на потреби учня в освітньому процесі, зокрема початкової школи.

При цьому ми виходимо з того, що поняття *мотив* (від лат. *movere* – рухати, штовхати) означає спонукання до дій та вчинків, а мотивація – це сукупність спонукальних чинників, які визначають активність особистості; це всі мотиви, потреби, стимули, ситуативні фактори, що спонукають поведінку людини [1, с. 6–7].

Зауважимо, мотивація є рушієм, що спонукає до дії, задовольняючи потреби вищого рівня (визнання, повага, самореалізація), генеруючи енергію, ентузіазм, творчість із метою ефективного досягнення бажаних цілей, виявляючи приховані таланти і творчість, сприяючи як досягненню індивідуальних цілей, так і розвитку суспільства загалом.

Слід відзначити, що мотивованих до праці вчителів, у тому числі до формування підприємливості учнів молодшого шкільного віку, найчастіше вирізняє прагнення не тільки до підвищення результативності своєї педагогічної діяльності, але й бажання бути причетними до успіху закладу освіти загалом, позаяк підприємливість є якістю можливостей та ідей, що проявляються у здатності втілювати їх у цінність для інших.

Отже, високий рівень мотивації має безпосередній зв'язок із підприємливістю і демонструє, що підприємлива особистість характеризується високим рівнем саморегуляції, вибором рішення і контролюванням його ходу виконання, самостійною постановкою мети, що сприяє розвитку цілеспрямованості й рішучості в діях, енергійності, упевненості, здатності долати труднощі.

Крізь призму викладеного цілком правомірно стверджувати, що *ціле-мотиваційний компонент* віддзеркалює ціннісне ставлення майбутнього вчителя початкової школи до підприємництва як суспільного явища, відображає міру його мотиваційних настанов, спонукань, спрямованості щодо набуття підприємницької компетентності, здійснення професійної діяльності, націленої на формування підприємливості молодших школярів.

Змістовно-знаннєвий компонент готовності майбутнього вчителя до формування підприємливості молодших школярів акумулює сукупність знань (соціально-економічних, фінансових, юридичних) підприємницько-методичного спрямування, що включають знання про нормативно-правове регулювання підприємництва, його економічних і правових засад у сучасному суспільстві, в умовах економіки знань, ринкових відносин; технологію організації й розвитку підприємницької педагогічної діяльності, передумови та принципи успішного ведення бізнесу та методично зорієнтованих, необхідних студентам для формування підприємливості учнів у рамках освітнього процесу початкової школи.

Діяльнісно-рефлексивний компонент готовності майбутнього вчителя до формування підприємливості молодших школярів охоплює сформовані здатності майбутнього вчителя початкової школи щодо планування, організації, проєктування, контролювання продуктивної підприємницької професійно-педагогічної діяльності, генерування нових ідей, проєктів та ініціатив, втілення їх у життя, швидкого прийняття альтернативних рішень, аналітичні, проєктувальні, конструктивні, організаторські і комунікативні вміння, навички соціальної взаємодії, конструктивного ділового спілкування, підприємливості, творчості. Означений компонент відображає усвідомлену професійну підприємницьку активність, ініціативність студентів, передбачає сформованість у них навичок рефлексії (самоаналізу, об'єктивної самооцінки, самореалізації особистості, готовність до подолання труднощів) в педагогічній діяльності, критичного оцінювання власних дій; усвідомлення себе як суб'єкта професійної діяльності. При цьому рефлексія є джерелом набуття власного професійного досвіду, способом

самопізнання, інструментом вияву управлінського мислення, здатністю гнучко й багатоваріантно оцінювати педагогічні явища, свої досягнення, аналізувати успіхи та складності у досягненні цілей.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, виокремлені нами компоненти – *ціле-мотиваційний, змістовно-знанцевий, діяльнісно-рефлексивний* – слугуватимуть підґрунтям визначення критеріїв готовності майбутнього вчителя до формування підприємливості молодших школярів, проведенні моніторингових досліджень з порушеної проблеми, з чим ми і пов'язуємо *перспективи подальших наукових досліджень*.

Література

1. Занюк С. С. Психологія мотивації: навч. посіб. Київ: Либідь, 2002. 304 с.
2. Земка О. В. Формування підприємницької компетентності в майбутніх учителів технологій у процесі професійної підготовки: дис. ...канд. пед. наук. Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. Глухів, 2018. 340 с.
3. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо. 2006. 540 с.
4. Кінах Н. В. Формування професійно-педагогічного підприємництва учителя початкової школи в умовах неперервної освіти: теорія і практика. Луцьк: ПрАТ «Волиньполіграф», 2021. 367 с.
5. Косінова В. Ф. Професійна підготовка учнівської молоді до підприємницької діяльності в сфері малого і середнього бізнесу. *Сибірський педагогічний журнал*. 2009. № 6. С. 165–177.
6. Маслешова Ю. И. Развитие профессиональной самореализации студентов туристского вуза в сфере предпринимательства: автореф. дис. канд. пед. наук. Москва, 2012. 22 с.
7. Морозова В. С. Понятие и структура предпринимательской компетентности менеджера. *Ярославский педагогический вестник*. № 2. 2012. С. 199–204.
8. Сулаева Е. П. К вопросу о предпринимательской компетентности студентов техникума. *Школа будущего*. Москва: МПГУ, 2011. № 6. С. 55–61.
9. Ткаченко М. В. Формування підприємницької компетентності майбутніх фахівців ресторанного господарства у професійно-технічних навчальних закладах: дис. ...канд. пед. наук. Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. Київ, 2018. 347 с.

References

1. Zaniuk, S.S. (2002). *Psykhohohiia motyvatsii* [Psychology of motivation]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
2. Zemka, O.V. (2018). *Formuvannia pidpriemnytskoi kompetentnosti v maibutnikh uchyteliv tekhnolohii u protsesi profesiinoi pidhotovky* [Formation of entrepreneurial competence in future technology teachers in the process of professional training]. Candidate's thesis. Hlukhiv [in Ukrainian].
3. Ivchenko, A.O. (2006). *Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Explanatory dictionary of the Ukrainian language Explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
4. Kinakh, N.V. (2021). *Formuvannia profesiino-pedahohichnoho pidpriemnytstva uchytelia pochatkovoї shkoly v umovakh neperervnoi osvity: teoriia i praktyka* [Formation of professional and pedagogical entrepreneurship of primary school teachers in the conditions of continuous education: theory and practice] Lutsk: PrAT «Volynpolihraf» [in Ukrainian].
5. Kosinova, V.F. (2009). *Profesiina pidhotovka uchnivskoi molodi do pidpriemnytskoi diialnosti v sferi maloho i serednoho biznesu* [Professional preparation of student youth for entrepreneurial activity in the field of small and medium business]. *Sybirskiy pedahohichnyi zhurnal – Siberian Pedagogical Journal* [in Russian].
6. Masleshova, Yu.I. (2012). *Razvitie professionalnoy samorealizatsii studentov turistskogo vuza v sferе predprinimatelstva* [Development of professional self-realization of students of a tourist university in the field of entrepreneurship]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
7. Morozova, V.S. (2012). *Ponyatie i struktura predprinimatelskoy kompetentnosti menedzhera* [The concept and structure of entrepreneurial competence of a manager]. *Yaroslavskiy pedagogicheskiy vestnik – Yaroslavl pedagogical journal*. 2, 199–204 [in Russian].

8. Sulaeva, E.P. (2011). K voprosu o predprinimatelskoy kompetentnosti studentov tehnikuma [On the issue of entrepreneurial competence of college students]. *Shkola buduschego – School of the future*. Moscow: MPGU, 6, 55–61 [in Russia].

9. Tkachenko, M.V. (2018). Formuvannia pidpriemnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv restorannoho hospodarstva u profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh [Formation of entrepreneurial competence of future restaurant specialists in vocational schools]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukraine].

Makaruk O.

Lecturer at the Department of Philology,
Kolomyia Institute of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
e-mail: olga.glovatska@ukr.net
orcid.org/0000-0002-2894-077X

**STRUCTURAL-COMPONENT CHARACTERISTICS OF THE PROSPECTIVE
TEACHER'S READINESS TO FOSTER THE ENTREPRENEURIAL ATTITUDE
OF JUNIOR SCHOOL STUDENTS**

The aim of the paper is to present science-based approaches to structuring entrepreneurship, entrepreneurial activity, entrepreneurial competence of future experts, given which the structural components of the future teacher's readiness to promote entrepreneurial spirit in junior school students are determined. To achieve the objective, the following research methods were used in the paper: analysis of the academic literature with regard to the issue of concern; interpretation and analytical method, synthesis, systematization, generalization.

The focus is on scholarly studies that present evidence-based approaches to structuring entrepreneurship, entrepreneurial competence of the experts to-be, and entrepreneurship readiness, which are significant through the lens of the discussed issue.

It is mentioned in the article that preparation of future teacher to be ready to foster the entrepreneurial attitude of junior school students is a systematic process during which the students acquire theoretical foundations of professional training based on interdisciplinary integration of knowledge, practical skills, develop ways of thinking, entrepreneurial qualities, moral and ethical values, necessary for teacher's professional activities regarding the development of entrepreneurial attitude of junior school students.

When structuring the concept of «future teacher's readiness to foster the entrepreneurial attitude of junior school students» we consider it as a strong personal and professional feature, founded on the conscious entrepreneurial activity of students and the result of training. From this perspective, we highlight and describe the following components of the prospective teacher's readiness to promote entrepreneurial spirit in junior school students in terms of analysis of the academic and educational literature: goal-incentive, content-knowledge, activity-reflexive.

The selected components will provide the basis for defining the criteria of future teacher's readiness to foster the entrepreneurial attitude of junior school students, conducting monitoring research on the issue under consideration.

Key words: readiness, future teacher, junior school student, entrepreneurship, entrepreneurial competence, primary school, formation.

УДК 378.046.4

DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-1-103-110

Потапчук Т. В.

доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
tatvolod@ukr.net
orcid.org/0000-0003-1680-6976
Researcher-ID (Web of Science ResearcherID) AAE-6408-2022

Пукас І. Л.

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методик дошкільної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка,
pukas.ivanna@gmail.com
orcid.org/0000-0001-6965-8896

**ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ
У ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОМУ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГА**

Стаття присвячена важливій та актуальній проблемі сучасної освіти, а саме особливостям використання цифрових технологій або інтернет-ресурсів у процесі викладання різноманітних навчальних дисциплін. На основі вивчення, теоретичного аналізу та узагальнення сучасних науково-педагогічних досліджень автором було розкрито зміст цифрових технологій у професійно-педагогічному розвитку педагога.

Головним із ефективних рішень питання цифрових технологій на занятті вважається застосування електронних видань навчальних комплексів та навчально-методичних матеріалів. Стверджується, що високий потенціал щодо оптимізації професійного розвитку педагога мають хмарні технології, які спричинили справжню революцію в освіті, спонукаючи педагогів до самовдосконалення. Хмарні технології визначаються як технології, які надають користувачам Інтернету доступ до комп'ютерних ресурсів сервера і використання програмного забезпечення як онлайн-сервіса.

Стосовно педагогічної спрямованості, хмарні технології трактуються, як система обробки і зберігання навчальної інформації, яка сприяє її засвоєнню учасниками педагогічної діяльності.

Доведено, що зазначені технології цінні тим, що вони надають вільний доступ до інформаційних, навчальних матеріалів, сприяють використанню в навчальному процесі відео-, аудіо файлів. Існує практика активного використання он-лайн уроків, вебінарів, інтегрованих практичних занять, лабораторних робіт. Відкриваються нові можливості для наукової роботи, зокрема, групових, колективних досліджень, інтерактивної проектної діяльності, а також проведення тренінгів, он-лайн комунікації з вчителями-колегами та ін.

Автором статті було визначено, що можливість працювати над спільними навчальними, науковими завданнями забезпечує суб'єкт-суб'єктну взаємодію в освітніх цілях, дає змогу вчителю розкрити шляхи використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчанні, застосовуючи різноманітні пристрої, такі, як смартфони, планшети і т.д. Отже, всі учасники навчального процесу мають змогу спільно працювати над завданнями та різноманітними проектами в реальному часі.

***Ключові слова:** цифрові технології, професійно-педагогічний розвиток педагога, інтернет-ресурси, онлайн курси, цифрова грамотність.*

Постановка проблеми. Застосування стандартних мережевих рішень на основі інтегрованої та універсальної бази даних дозволяє легко збільшувати та масштабувати систему навчання. В умовах запрограмованого в державі переходу на компетентнісну модель освіти важливо оптимізувати всі види, форми та методи

підвищення рівня професійної компетентності педагога. Великого значення набуває внутрішня система підвищення кваліфікації вчителя, оскільки вона має високий потенціал у:

- забезпеченні неперервності розвитку професійної компетентності вчителя, відстежуванні змін, які безпосередньо позначаються на ефективності педагогічного процесу;

- можливості урахування особливостей конкретної школи у комплексі реальних умов професійної діяльності, здобутків та проблем, актуальних саме для цієї школи;

- міжособистісної професійній комунікації вчителів школи, орієнтованості на її конкретні практичні проблеми та перспективи її розвитку [7].

У цьому напрямку необхідно як модернізувати усі традиційні види, форми та методи професійного розвитку педагога, так і запроваджувати інноваційні, особливо ті, що пов'язані із сучасними інформаційними та цифровими технологіями.

Цифрове освітнє середовище дає принципово нові можливості: розширити процес навчання і відтворити реальні обставини діяльності на виробництві, сприяє формуванню логічного та творчого мислення, що загалом сприяє розвитку педагогів та формуванню інформаційної культури. Завдяки цифровізації освіти в педагогів вивільняється час для дослідницької роботи, результати якої згодом можуть не лише включатися до електронних навчальних матеріалів, а й передаватися у виробничі рішення, нові науково-інженерні та менеджерські системи, що реалізуються в сучасних ринкових структурах та відносинах [8, с. 160].

Високий потенціал щодо оптимізації професійного розвитку педагога мають хмарні технології, які спричинили справжню революцію в освіті, спонукаючи педагогів до самовдосконалення.

Хмарні технології (cloud computing) – це технології, які надають користувачам Інтернету доступ до комп'ютерних ресурсів сервера і використання програмного забезпечення як онлайн-сервіса.

Партнери Microsoft створили спільноту освіти (Growing Learning Communities), а саме, глобальну мережу – <http://www.pil-network.com>, яка обслуговує більше двох мільйонів педагогів всього світу. Головне її завдання – допомогти вчителям досягнути успіху, використовуючи методи професійної комунікації, об'єднуючись навколо спільного пошуку шляхів оптимізації навчання, виховання школярів. Формується своєрідне інформаційно-освітнє середовище, яке наповнене різноманітними електронними ресурсами, що мають тенденцію до постійного оновлення відповідно до потреб та запитів користувачів цього виду інтернет-ресурсів [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інформаційного забезпечення навчального процесу, підвищення професійної компетентності вчителів знаходимо у працях таких науковців, як Бахмат Н., Гавриш Р., Горбатюк Р., Романишина Л., Сисоєва С., Стефанович Л. та ін. Ключові теоретичні засади формування та імплементації цифрового освітнього простору широко представлені у працях М. Жалдака, І. Іванюк, В. Лапінського, О. Пінчука, Н. Сороки та ін. Практична апробація ефективності засобів цифрового освітнього простору у процесі викладання в закладах освіти є предметом дослідження таких зарубіжних вчених, як Д. Кідд, Р. Паттон, М. Шихан та ін.

Мета статті – розкрити зміст цифрових технологій у професійно-педагогічному розвитку вчителя; проаналізувати потенційні можливості інноваційних форм професійного розвитку педагога.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури з проблеми дослідження; інтерпретаційно-аналітичний метод, синтез, систематизація, узагальнення.

Однак, попри значну кількість публікацій, присвячених розкриттю комп'ютерних технологій навчання, їх застосуванню у професійній підготовці, недостатньо дослідженими вважаємо питання опрацювання цифрового інструментарію у професійно-педагогічному розвитку педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цифрові технології використовуються для створення, передачі, розповсюдження інформації та надання послуг: програмне забезпечення, комп'ютери, телефонні лінії, мобільний зв'язок, електронна пошта, мережі безпроводного і кабельного зв'язку, мультимедіа, Інтернет [6, с. 121].

Аналіз наукових джерел з проблеми, досвіду освітньої діяльності сучасної вищої школи показує, що актуальність використання хмарних технологій в процесі підвищення якості педагогічного процесу школи, підвищення професійної компетентності вчителя реалізує наступні функції:

- 1) цілеспрямовано забезпечується процес підвищення педагогічної майстерності вчителя за ефективними навчальними програмами в дистанційному режимі, використовуючи інтернет-ресурси;
- 2) в рамках хмарних технологій забезпечується співпраця, взаємодія різних освітніх закладів та соціокультурних організацій;
- 3) відбувається покращення процесу управління та ефективної спільної діяльності задля досягнення спільних цілей, ідей.

Використання цифрових технологій забезпечує вищий рівень мобільності освітнього процесу, а відтак і вищого рівня його індивідуалізації. Учні, вчителі користуються мобільними телефонами, планшетами, багато часу спілкуються в соціальних мережах, тому перед педагогом постає завдання забезпечити навчальний процес електронними засобами навчання, які призначенні не тільки для комп'ютера, а й для інших пристроїв, які можна використати під час уроку і поза його межами. Хмарні технології в освіті формуються за відповідною спрямованістю, створюючи інформаційне, навчальне середовище. «Під хмаро орієнтованим навчальним середовищем (ХОНС) ми розуміємо штучно побудовану систему, що забезпечує навчальну мобільність, групову співпрацю педагогів та учнів і використовує хмарні сервіси для ефективного, безпечного досягнення дидактичних цілей» [4, с. 2].

Стосовно педагогічної спрямованості, хмарні технології трактуються, як система обробки і зберігання навчальної інформації, яка сприяє її засвоєнню учасниками педагогічної діяльності. Слід зазначити, що світовий досвід впровадження хмарних обчислень незначний, однак результати свідчать про перспективність їх використання в системі загальної середньої освіти. Так наприклад, у Німеччині реалізується Проект «Національна медіаосвіта», що здійснюється на основі Office365. Модернізацію освіти за допомогою хмарних обчислень здійснюють і в Китаї. Новітні технології такі, як веб, віртуальні, хмарні радикальним чином змінюють імідж навчальних закладів, навчально-виховний процес, природу освіти та її доступність [4, с. 2–3].

Можна виділити наступні пріоритети хмарних технологій для професійного саморозвитку педагога: мобільність використання; доступність інформації з будь-якого місця перебування; відкритість доступу; можливість інтерактивної взаємодії між викладачами і вчителями, студентами і учнями, студентами і викладачами, вчителями і студентами; можливість постійного оновлення ресурсів; комунікація навколо актуальних проблем теорії і практики розвитку та саморозвитку професійної компетентності; можливість об'єднати зусилля вчителів, педагогів, студентів, щодо дослідження проблем продиктованих практикою впровадження інноваційних освітніх технологій; можливість виставити ідеї вчителів-практиків, моделі уроків на загальне обговорення; можливість реалізації спільних наукових проектів; можливість проведення конкурсів, освітніх квестів.

Хмарні технології цінні тим, що вони надають вільний доступ до інформаційних, навчальних матеріалів, сприяють використанню в навчальному процесі відео-, аудіо файлів. Існує практика активного використання он-лайн уроків, вебінарів, інтегрованих практичних занять, лабораторних робіт. Відкриваються нові можливості для наукової роботи, зокрема, групових, колективних досліджень, інтерактивної проектної діяльності, а також проведення тренінгів, он-лайн комунікації зі студентами, вчителями-колегами та ін. [7].

Можливість працювати над спільними навчальними, науковими завданнями забезпечує суб'єкт-суб'єкту взаємодію в освітніх цілях, дає змогу вчителю визначити шляхи використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчанні, застосовуючи різноманітні пристрої, такі, як смартфони, планшети і т.д. Отже, всі учасники навчального процесу мають змогу спільно працювати над завданнями та різноманітними проектами в реальному часі.

Останнім часом активно реалізується процес створення та застосування відкритих онлайн ресурсів, починаючи від окремих завдань, тестів до повномасштабних курсів (модулів) із формування необхідних компетенцій. Динаміка розвитку онлайн навчання демонструється зростанням доступності онлайн курсів.

Додаткові напрями застосування цифровізації в освіті – розвиток цифрових бібліотек та кампусів університетів. Розробка та наповнення онлайн курсу здійснюється із застосуванням програмних рішень, що дозволяють здійснити складання курсу з наявних інформаційних ресурсів та у спеціалізованих програмних середовищах, авторськими системами, автоматизованим проектуванням. Система освіти із застосуванням нових технологічних інструментів та необмежених інформаційних ресурсів має навчитися ефективно їх впроваджувати в освітній процес. Практика онлайн курсів та змішаного навчання створює поле безмежних освітніх можливостей, що орієнтує на якість освіти для кожної людини, незалежно від місця проживання, умінь, але відповідно до її інтересів та можливостей [5].

Такі зміни вимагатимуть від педагога вільного володіння цифрового освітнього середовища. Вчені запропонували визначити єдині вимоги до існуючих платформ онлайн курсів, які з'єднуються в систему, подібну до «єдиного вікна». Педагоги матимуть змогу обирати курси за першочерговими критеріями: потреби, авторитету педагога, популярності. Не буде потреби думати, як перезарахувати курс в іншому університеті, все автоматизується в єдину базу. Науковці визначили першочергове завдання – формування нормативної бази для вбудовування онлайн-курсів у програми всіх ЗВО.

Перспективним завданням є підвищення кваліфікації педагогів цифрової грамотності, яка орієнтована не тільки на розробку курсів, а й на застосування цифрового середовища в освітньому процесі. Цифрове середовище вимагає від педагогів іншої ментальності, картини світу, іншого способу і форм роботи. Вчені визначають роль педагога як тьютера, провідника з цифрового світу. Формування цифрового освітнього простору в освітній організації – наразі необхідність, тому що роль закладу освіти полягає в підготовці всебічно розвинутого фахівця, котрий володіє необхідним набором компетенцій, готовий до продовження освітньої діяльності у високорозвинутому інформаційному суспільстві [9].

Цифрова грамотність – це здатність створювати та застосовувати контент за допомогою цифрових технологій, включаючи навички комп'ютерного програмування, пошуку, обміну інформацією, комунікацію. Kidd D. (2019), однак, розкриває зміст поняття цифрова грамотність як вміння працювати з комп'ютером як із залізом, розуміючи особливості пристрою та розповсюдження цифрової інформації, устрою мережевої спільноти та особливостей соціальних медіа. Вчений визначив елементи цифрової грамотності, такі як розуміння культурного контексту інтернет-середовища, вміння комунікувати в онлайн спільнотах, створювати та розповсюджувати контент, саморозвиватися. Зміст цифрової грамотності зводиться до розуміння того, що, якщо буде ясність у структурі та зміст цифрової реальності, тоді буде ясність у контролі та взаємодії з цифровими технологіями.

Управління цифровізацією можливе при єдиних базах даних, критеріях ефективності навчання, тобто комплексному підході, який визначав би цілі, структуру та зміст освітнього процесу. Зокрема, Міністерство цифрової трансформації оприлюднило для громадського й експертного обговорення Рамку цифрової компетентності для педагогічних та науково-педагогічних працівників, яка базується на європейських стандартах цифрових компетентностей для освітян та є результатом досліджень міжнародних проєктів Еразмус+ «Рамкова структура цифрових компетентностей для українських вчителів та інших громадян» (dComFra), «Модернізація педагогічної вищої освіти з використання інноваційних інструментів викладання» (MoPED), напрацювання робочих груп Міністерства освіти і науки України (Концептуально-референтна Рамка цифрової компетентності педагогічних й науково-педагогічних працівників, 2021). Також розроблено різноманітні процедури оцінки освіти з боку споживачів, експертів, професійних спільнот. Наприклад, онлайн-курс зараховується студенту як частину навчального плану ЗВО.

Управління цифровізацією в освітньому середовищі здійснюється за допомогою цифрового маркетингу, спрямованого на організацію взаємодії з навчально-допоміжним персоналом, науково-педагогічними працівниками, випускниками, студентами, абітурієнтами із застосуванням спектра цифрових каналів комунікації; моніторинг змін щодо формування позитивного іміджу вузу; стимулювання створення нових цифрових спільнот та інновацій; розробку персоналізованих рекламних матеріалів для цільових аудиторій.

Ми бачимо, що процес цифровізації освіти та будь-яких інших сфер життя людини передбачає формування у неї цифрової (інформаційної) культури, що дозволяє грамотно використовувати можливості, що відкриваються, і органічно входити в середину інформаційного суспільства.

Таким чином, можна говорити не про різні підходи в інформатизації та цифровізації, а про єдиний наскрізний процес перетворення суспільства. В основі цього перетворення лежать технології, що розвиваються, і зміна їх поколінь визначає етапи тривалого розвитку людства, першим з яких стала інформатизація, що змінюється сьогодні цифровізацією.

Впровадження цифрових технологій вимагатиме перегляду змісту професійної підготовки сучасних фахівців, у тому числі й педагогів. Аналіз наукових досліджень дозволив виділити найбільш значущі цифрові компетенції спеціаліста: техніко-технологічні – навички роботи з «хмарними» та web-технологіями, цифровими платформами, здатність до різноманітної та ефективної онлайн-комунікації, до застосування у професійній діяльності технологій «великих даних» та SMM – Просування товарів та послуг; інтелектуальні – навички аналітичного, критичного та гнучкого мислення, здатність до міжпрофесійної взаємодії; діяльні – навички мультизадачної, комплексної, креативної роботи, у тому числі у міжнародних та міжпрофесійних командах [3].

Готовність освітніх закладів до професійної підготовки фахівців цифрового товариства вимагатиме не лише подальшої техніко-технологічної модернізації сфери освіти, а й підготовки (перепідготовки) професорсько-викладацького складу: розвитку цифрової грамотності; формування здатності оцифровувати навчально-методичний матеріал та використовувати його в педагогічній практиці; уміння розробляти електронні підручники з елементами інтерактивних технологій та програмованого навчання, створювати масові відкриті освітні курси та здійснювати навчальний процес в онлайн та / або змішаному режимі, включаючи навички ефективної комунікації.

В наш час інтернет-технології дозволяють навчати дистанційно більшості бажаючих, утворивши величезну мережу з безпрецедентною кількістю інформації та залучених до навчання.

Висновки. Таким чином, вивчення теоретичної та методичної літератури показало, що застосування цифрових технологій не є гарантом високої якості освіти, але відіграє роль «інструменту», який разом із сучасними інноваційними технологіями навчання має підвищити, персоналізувати та перебудувати по-новому систему вищої освіти.

Отже, сучасна комп'ютерна система навчання повинна бути відкритим інструментарієм, який дозволяє педагогу розробляти свої курси дистанційного навчання, застосовуючи засоби, що надаються системою.

Інтернет-ресурси можуть бути представлені базами даних, презентаціями, електронними навчальними комплексами, навчальними фільмами, навчальними посібниками, збірниками навчальних та навчально-методичних матеріалів, підручниками. Ці ресурси є доповненням до традиційних методів навчання.

При роботі з цифровими технологіями у навчанні формуються такі основні вміння роботи з даними, як здатність її критичного аналізу та ефективного використання для вирішення практичних та пізнавальних завдань. Також у педагогів формуються знання та вміння засобів комп'ютерних та інформаційних технологій.

Перспективи подальших розвідок пов'язуємо з використанням цифрових технологій у системі підвищення кваліфікації педагогів.

Література

1. Концептуально-референтна Рамка цифрової компетентності педагогічних й науково-педагогічних працівників, 2021. Проект. Дія. Цифрова Освіта. URL: <https://osvita>.

- [Diia.gov.ua/uploads/0/2629-frame_pedagogical.pdf](https://diia.gov.ua/uploads/0/2629-frame_pedagogical.pdf) (Дата звернення 8 травня 2022 р.).
2. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі / Національна академія педагогічних наук України. 2021. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Kontsepsiia-vykhovannia-ditey-ta-molodi-v-tsyfrovomu-prostori.pdf>. (дата звернення: 19.05.2022)
3. Морзе Н. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника (проект). Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. 2019. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2019_spetsvip. (дата звернення: 18.05.2022).
4. Наказ Міністерства освіти і науки України №629 від 21.05.2014 «Про проведення дослідно-експериментальної роботи за темою «Хмарні сервіси в освіті» на базі загальноосвітніх навчальних закладів України». URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/>.
5. Панченко О. О. Потенційні можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій у фаховій підготовці майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Науковий вісник ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2022. Вип. 1 (50). С. 215–218. DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50.215-218
6. Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини; гол. ред. Н. С. Побірченко та ін. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2014. Вип. 10. Ч. 1. 323 с.
7. Пукас І. Л. Пріоритети хмарних технологій щодо оптимізації професійного розвитку та саморозвитку вчителя. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: зб. за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів: у 4 т. Вип. 16. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. Т. 3. С. 123–124.
8. Толмач М. Цифрові технології в освіті: можливості й тенденції застосування. Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері 2021. Т. 4. № 2. С. 159–171. DOI: 10.31866/2617-796X.4.2.2021.247474. <http://infotech-soccult.knukim.edu.ua/article/view>
9. Шинкарьова В. С. Засади формування цифрового освітнього простору для підвищення якості підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Науковий вісник ужгородського університету*. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2022. Вип. 1 (50). С. 311–314. DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50.311-314.
10. Kidd D. How to select the right digital materials for your students. Cambridge University Press. 2019. URL: <https://www.cambridge.org/elt/blog/2019/10/29/how-select-right-digital-materials-your-students>. (дата звернення: 17.05.2022).

References

1. Kontseptualno-referentna Ramka tsyfrovoy kompetentnosti pedahohichnykh y naukovy-pedahohichnykh pratsivnykiv, (2021). [Conceptual-reference Framework of digital competence of pedagogical and scientific-pedagogical workers] Proiekt. Diia. Tsyfrova Osvita. [online] Dostupno: <https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2629-frame_pedagogical.pdf> [Data zvernennia 8 travnia 2022] [in Ukrainian].
2. Kontsepsiia vykhovannia ditei ta molodi v tsyfrovomu prostori / Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy. (2021). [The concept of education of children and youth in the digital space] URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Kontsepsiia-vykhovannia-ditey-ta-molodi-v-tsyfrovomu-prostori.pdf>. (data zvernennia: 19.05.2022) [in Ukrainian].
3. Morze, N. (2019). Opys tsyfrovoy kompetentnosti pedahohichnoho pratsivnyka (proiekt) [Description of digital competence of the pedagogical worker (project)]. Vidkryte osvittne e-seredovyshe suchasnoho universytetu. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2019_spetsvip. (data zvernennia: 18.05.2022) [in Ukrainian].
4. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy #629 vid 21.05.2014 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine №629 of 21.05.2014] «Pro provedennia doslidno-eksperymentalnoi roboty za temoiu «Khmani servisy v osviti» na bazi zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv Ukrainy». URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/> [in Ukrainian].
5. Panchenko, O. (2022). Potentsiini mozhlyvosti vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity [Potential opportunities for the use of information and communication technologies in the professional training of future educators of preschool education]. Naukovyi visnyk uzhhorodskoho universytetu. Seriya: «Pedahohika. Sotsialna robota». Vyp. 1 (50). S. 215–218.

DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50.215-218 [in Ukrainian].

6. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia [Problems of training a modern teacher]: zb. nauk. prats Umanskooho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychny ; hol. Red. N. S. Pobirchenko ta in. Uman: FOP Zhovtyi O. O., 2014. Vyp. 10. Ch. 1. 323 s. [in Ukrainian].

7. Pukas, I. (2017). Priorytety khmarnykh tekhnolohii shchodo optymizatsii profesiinoho rozvytku ta samorozvytku vchytelia [Priorities of cloud technologies for optimizing the professional development and self-development of teachers]. Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka: zb. Za pidsumkamy zvitnoi naukovoii konferentsii vykladachiv, doktorantiv i aspirantiv: vyp. 16, u 4-kh t. Kamianets-Podilskiy: Kamianets-Podilskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, T. 3. S. 123–124. [in Ukrainian].

8. Tolmach, M. (2021). Tsyfrovi tekhnolohii v osviti: mozhlyvosti y tendentsii zastosuvannia [Digital technologies in education: opportunities and trends]. Tsyfrova platforma: informatsiini tekhnolohii v sotsiokulturnii sferi. T. 4 # 2. S.159-171. DOI: 10.31866/2617-796X.4.2.2021.247474. <http://infotech-soccult.knukim.edu.ua/article/view>. [in Ukrainian].

9. Shynkarova, V. (2022). Zasady formuvannia tsyfrovoho osvitnoho prostoru dlia pidvyshchennia yakosti pidhotovky maibutnykh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity [Principles of formation of digital educational space to improve the quality of training of future educators of preschool education]. Naukovyi visnyk uzhhorodskoho universytetu. Seria: «Pedahohika. Sotsialna robota». Vyp. 1 (50). S. 311–314. DOI: 10.24144/2524-0609.2022.50. 311–314 [in Ukrainian].

10. Kidd, D. (2019). How to select the right digital materials for your students. Cambridge University Press. URL: <https://www.cambridge.org/elt/blog/2019/10/29/how-select-right-digital-materials-your-students>. (дата звернення: 17.05.2022).

Potapchuk T.

doctor of pedagogical sciences, professor, Professor of Theory and Methods preschool and special education Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk
e-mail: tatvolod@ukr.net
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1680-6976>
Researcher-ID (Web of Science ResearcherID) AAE-6408-2022

Pukas I.

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer of the Department of Theory and Methods of Preschool Education
Kamenets-Podolsky National University named after Ivan Ogienko
pukas.ivanna@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6965-8896>

DIGITAL TECHNOLOGIES IN PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL DEVELOPMENT OF A TEACHER

The article characterizes digital technologies in the professional and pedagogical development of a teacher. The purpose of the article is to reveal the content of digital technologies in the professional and pedagogical development of a teacher; to analyze the potential of innovative forms of professional development of teachers. The following research methods are used in paper: analysis of scientific literature on the research problem; interpretive-analytical method, synthesis, systematization, generalization.

It is noted that the use of digital technologies or Internet resources in the teaching of various disciplines is now considered one of the most topical issues in education. The main effective solution to this issue is the use of electronic publications of educational complexes and educational materials.

It is claimed that cloud computing has a high potential for optimizing the professional development of teachers. It caused a real revolution in education, encouraging teachers to improve themselves. Cloud computing is defined as technologies that provide Internet users with access to server computer resources and the use of software as an online service. With regard to pedagogical orientation, cloud computing is interpreted as a

system of processing and storing educational information, which contributes to its assimilation by participants of pedagogical activity.

It is proved that the above mentioned technologies are valuable because they provide free access to information, educational materials, promote the use of video and audio files in the educational process. There is a practice of active use of online lessons, webinars, integrated practical classes, laboratory work. New opportunities for scientific work open up, in particular, group, collective research, interactive project activities, as well as trainings, online communication with fellow teachers, etc.

It is determined that the opportunity to work on joint educational and research tasks provides subject-subject interaction for educational purposes, enables the teacher to discover ways of using information and communication technologies in education, using various devices, such as smartphones, tablets etc. Therefore, all participants of the educational process can work together on tasks and various projects in real time.

Key words: digital technologies, professional and pedagogical development of a teacher, Internet resources, online courses, digital literacy.

УДК 378.147.091.33-027.22]-048.35
DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-1-111-115

Філоненко О. С.

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки,
початкової освіти та освітнього менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
helen-1970@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1036-2158

Демченко Н. М.

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки,
початкової освіти та освітнього менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
nata.demchenko2020@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1382-0756

Самойленко О. В.

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки,
початкової освіти та освітнього менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
sov-15@ukr.net
orcid.org/0000-0002-2622-3064

**МОДЕРНІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ЯК НЕВІД'ЄМНОГО
СКЛАДНИКА СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА**

Враховуючи необхідність розв'язання нових соціально-педагогічних завдань вищої школи, визначається потреба в удосконаленні процесу професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, що сприяє соціальному замовленню нації, держави на виховання самодостатньої особистості, здатної діяти на основі усвідомленої позиції. У статті здійснено аналіз підходів сучасних науковців щодо поліпшення та удосконалення практичної підготовки здобувачів вищої освіти, які можуть суттєво підвищити конкурентоспроможність випускників у сучасних ринкових умовах. Сьогодні висувуються високі вимоги до рівня знань, умінь та навичок випускника закладу вищої освіти та його здатності виконувати професійні функції, які значною мірою формуються у процесі практичної підготовки. Досліджено, що науковцями пропонується розробка та впровадження інформаційної системи для прогнозування і планування ринку праці, вивчення потреби у фахівцях певного напрямку підготовки, щоб заклади вищої освіти орієнтувалися, які кадри необхідно готувати. Зазначено, що системна співпраця з роботодавцями під час проходження студентами практики забезпечує ефективний взаємозв'язок вищої школи з роботодавцями. Зроблено висновок про те, що модернізація практичної підготовки як невід'ємного складника системи підготовки майбутнього педагога потребує змін як на рівні держави, так і на рівні закладу вищої освіти. Актуальними є такі позиції, як створення системи ранньої адаптації здобувачів до умов майбутньої професії, забезпечення перманентного включення студента в різноманітні види діяльності, забезпечення спостереження за професійним зростанням конкретного майбутнього педагога протягом усього терміну навчання у вищій школі, створення центрів практичної підготовки майбутніх педагогів, що сприяють організації практичного навчання, організація співпраці між викладачами-керівниками практики від кафедр та керівниками практики від базових закладів щодо підготовки наскрізних програм практики.
Ключові слова: модернізація практичної підготовки майбутніх педагогів, неперервна практика, заклади вищої освіти.

Постановка проблеми. Висока якість підготовки сучасного фахівця забезпечується поєднанням фундаментальних та спеціальних знань з практичною підготовкою, яка є обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми для здобуття

освітнього рівня. Розуміння цих явищ і спонукає науковців до дослідження проблем модернізації практичної підготовки як невід'ємного складника системи підготовки майбутнього педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні проблемі практичної підготовки здобувачів присвячені роботи науковців С. Бажана, Л. Бражник, Ю. Вакулєнко, О. Козлової, О. Лугівської, Н. Онищенко, О. Рублюк, О. Філоненко, Л. Шульги та інших. Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи окреслено у наукових працях Н. Бібік, В. Бондар, С. Мартиненко, О. Савченко, Л. Хомич та ін. Різномічні аспекти організації педагогічної практики у закладах вищої освіти досліджували О. Абдулліна, Н. Кічук, В. Сластьонін та ін. У закладах вищої освіти напрацьовується досвід підготовки майбутніх учителів до педагогічної практики в умовах COVID-19. Проте проблема виявлення і обґрунтування шляхів модернізації практичної підготовки майбутніх педагогів залишається актуальною.

Мета статті – висвітлення головних підходів щодо модернізації практичної підготовки майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний ринок праці висуває високі вимоги до рівня знань, умінь та навичок випускника закладу вищої освіти, які значною мірою формуються у процесі практичної підготовки. Поліпшення та удосконалення практичної підготовки студентів С. Бажан вбачає у ліквідації перевантаженості та відірваності навчальних планів закладів вищої освіти від потреб підприємств та установ, необхідності впровадження системи ранньої адаптації студентів до майбутньої роботи, що допоможе встановити міцний зв'язок між вищими навчальними закладами та роботодавцями та суттєво підвищить конкурентоспроможність випускників у сучасних ринкових умовах [1].

Влучною вважаємо думку О. Лугівської про те, що модернізація процесу організації виробничої практики повинна передбачати подальший розвиток інтеграційних механізмів, які забезпечують ефективний взаємозв'язок вищої школи з роботодавцями з таких питань: терміни працевлаштування випускників, рівень оплати його праці, оцінка підготовленості роботодавцем нового співробітника. Системна співпраця з роботодавцями під час проходження студентами практики, широке використання досвіду створення на базі ЗВО і підприємств центрів практичної підготовки, сприяють організації практичного навчання, забезпечують інтеграцію в системі «виш-школа» у напрямі професійної підготовки, підвищують ефективність проведення наукових досліджень тощо [3].

З метою покращення умов проведення практики та поліпшення підготовки студентів ЗВО до майбутньої професійної діяльності науковці Л. Бражник, Ю. Вакулєнко, Л. Шульга пропонують: проводити дослідження з метою вивчення потреби у фахівцях певного напрямку підготовки (спеціальності) у роботодавців; сформуванню систему галузевих зв'язків між ЗВО та роботодавцями для забезпечення здобуття студентами професійних навичок під час проходження виробничої практики; розробити і запровадити систему ранньої адаптації випускників на первинних посадах; сприяти співпраці між викладачами-керівниками практики від кафедри та керівниками практики від виробництва щодо підготовки наскрізних програм практики, проводити роботу з наукових досліджень тощо [8].

Серед переліку складових якості освіти одним із найважливіших показників є рівень практичної підготовки студентів і їхня здатність виконувати професійні функції. За дослідженням О. Козлової та О. Рублюк, цим параметром випускники українських вишів поступаються європейським колегам найбільше. За європейськими стандартами дипломований фахівець відразу займає робоче місце і виконує свої посадові обов'язки, гарантією чого є диплом і авторитет вищого навчального закладу, чого немає в Україні. Тому доцільно у наших ЗВО створювати експериментальні навчальні лабораторії для набуття здобувачем фахових компетентностей. Науковці пропонують розробити та впровадити інформаційну систему для прогнозування і планування ринку праці. На основі інформації, зібраної в процесі моніторингу центру зайнятості та ринку праці, будуть отримані об'єктивні дані і прогноз про вакантні і створювані робочі місця, звіти про кваліфікаційні вимоги до фахівців, рейтинг роботодавців, прогноз

популярності спеціальностей, мотиваційні очікування, звіт та прогноз структурного безробіття. Одержувачами інформації виступлять економічно активне населення, державні та міжнародні інститути, підприємства України. Результати моніторингу будуть корисні для прогнозування майбутніх потреб у фахівцях, для того, щоб ЗВО орієнтувалися, які кадри необхідно готувати. Завдяки регулярному моніторингу можна буде отримати прогноз потреби у фахівцях на кілька років [6].

Проведене центром якості освіти при Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя соціологічне дослідження проблем безперервної педагогічної практики в підготовці майбутніх учителів, дало можливість визначити основні позиції, які потребують змін: тривалість педагогічної практики; кількість завдань, які даються студентам на педагогічній практиці та обсяги і форми звітності; години на керівництво педагогічною практикою не повинні бути «дозавантаженням» викладачів, без урахування досвіду роботи в закладах освіти; недостатня методична допомога й контроль із боку викладачів університету, спричинена завантаженням аудиторною роботою в університеті згідно розкладу.

Варто зауважити, що згідно проєкту Концепції розвитку педагогічної освіти України обов'язковою складовою освітнього процесу підготовки здобувача вищої освіти педагогічної професії є безперервна педагогічна практика. Для виконання цього ключового завдання обсяг практичної підготовки має складати не менше 30 кредитів ЄКТС у межах обов'язкової частини бакалаврських програм і не менше 30 кредитів (включно з магістерським дослідженням) у межах обов'язкової частини магістерських програм [4].

Тому першочерговим завданням постало удосконалення навчальних планів у частині практичної підготовки. У зв'язку з цим кафедрою педагогіки, початкової освіти та освітнього менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя запропоновано організувати безперервну практику здобувачів освітньої програми 013 Початкова освіта таким чином: із другого семестру й до сьомого студенти мають знаходитися один день на тиждень у школі й виконувати завдання, визначені програмою практики. На першому курсі студент закріплюється за першим класом, із яким поступово переходить до другого, третього, і, зрештою, на четвертому курсі в четвертому класі проходить виробничу практику в уже добре знайомому йому класі. Вважаємо, що такий підхід до організації практики студентів дасть їм змогу комплексно ознайомитись з освітнім процесом початкової школи, з віковими та індивідуальними особливостями молодших школярів та сформувати відповідні професійні уміння й навички для майбутньої педагогічної діяльності. Крім того, за таких умов відносини між студентом і керівником практики будуються на пріоритеті довіри і співпраці, коли студент виступає не в ролі пасивного об'єкта навчання, а відразу усвідомлює себе активним суб'єктом професійної діяльності. Вважаємо, що саме за такої організації безперервної практики студенти будуть більш умотивовані та конкурентоспроможні на ринку праці [7].

Н. Онищенко стверджує, що запровадження проходження практики студентами бакалаврату в одному освітньому закладі виправдало себе у багатьох зарубіжних країнах і зумовлено необхідністю спостереження за професійним зростанням конкретного майбутнього педагога протягом усього терміну навчання у вищій школі. Зазвичай студентам, які гарно зарекомендували себе під час проходження практики, адміністрація пропонує роботу в цій школі. Окрім того, вчорашній студент краще і швидше адаптується до умов професійної діяльності саме в тих освітніх закладах, де він вже працював практикантом [5].

Отже, проведене дослідження дає можливість зробити наступні **ВИСНОВКИ**: модернізація практичної підготовки як невід'ємного складника системи підготовки майбутнього педагога потребує змін як на рівні держави, так і на рівні ЗВО. Зміни у підходах до організації практичної підготовки студентів на державному рівні передбачають збалансованість у діяльності Державної служби зайнятості та ЗВО, запровадження механізмів, що сприяють посиленню зв'язків ЗВО із роботодавцями; розробку та впровадження інформаційної системи для прогнозування і планування ринку праці.

У свою чергу закладам вищої освіти варто звернути увагу на підсиленні таких позицій: запровадження системи ранньої адаптації здобувачів до умов майбутньої професії; забезпечення ефективного взаємозв'язку вищої школи з потенційними базами практики шляхом перманентного включення студента в різноманітні види

діяльності – поступове ускладнення завдань різних видів практики, розширення спектра професійних ролей і видів діяльності, у який включається студент із одночасним збільшенням обсягу й ускладненням змісту діяльності; широке використання досвіду створення на базі ЗВО і баз практики центрів практичної підготовки майбутніх педагогів, що сприяють організації практичного навчання, забезпечують інтеграцію в системі «виш-школа» у напрямі професійної підготовки; сприяння співпраці між викладачами-керівниками практики від кафедр та керівниками практики від закладів загальної середньої освіти щодо підготовки наскрізних програм практики.

Література

1. Бажан С. П. Проблеми процесу практичної підготовки студентів технічних спеціальностей в умовах навчально-науково-виробничого комплексу. URL: <https://www.sworld.com.ua/simpoz4/18.pdf>
2. Закон України «Про вищу освіту» 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
3. Лугівська О. П. Напрями модернізації процесу організації виробничої практики студентів. *Якість вищої освіти: вдосконалення змісту та організації практичної підготовки студентів*: матеріали XL Міжнародної науково-методичної конференції 25–26 лютого 2015 року. Полтава: ПУЕТ, 2015. 398 с.
4. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти» від 16.07.2018 р. № 776. URL: http://oipoppp.ed-sp.net/public/attached_files/5b7bb2dcc424a809787929.pdf.
5. Онищенко Н. П. Основні шляхи модернізації практичної підготовки студентів у закладах вищої освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. Т. 3. № 74. С. 55–60.
6. Рублюк О. М., Козлова О. Ф. Складові модернізації структури вищої школи. URL: https://college.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2017/04/St_1_Publiuk.pdf
7. Філоненко О., Білоусова Н., Гордієнко Т. Організація пропедевтичної практики майбутніх учителів початкових класів як педагогічна проблема. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: збірник наукових праць. 2020. № 71. С. 235–241.
8. Шульга Л. В., Бражник Л. В., Вакуленко Ю. В. Підвищення якості університетської освіти: професійна та практична підготовка фахівців. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2013. Вип. 1 (6). Т. 2. С. 335–338.

References

1. Bazhan S.P. *Problemy protsesu praktychnoi pidhotovky studentiv tekhnichnykh spetsialnostei v umovakh navchalno-naukovo-vyrobnychoho kompleksu* [Problems of the process of practical training of students of technical specialties in the conditions of the educational-scientific-production complex]. URL: <https://www.sworld.com.ua/simpoz4/18.pdf> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» 01.07.2014r. № 1556-VII [Law of Ukraine «On Higher Education»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
3. Luhivska O.P. (2015). Napriamy modernizatsii protsesu orhanizatsii vyrobnychoi praktyky studentiv [Directions of modernization of the process of organization of students' production practice]. *Yakist vyshchoi osvity: vdoskonalennia zmistu ta orhanizatsii praktychnoi pidhotovky studentiv – The quality of higher education: improving the content and organization of students' practical training*. Poltava: PUET [in Ukrainian].
4. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Pro zatverdzhennia Kontseptsii rozvytku pedahohichnoi osvity» vid 16.07.2018 r. № 776 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On Approval of the Concept of Development of Pedagogical Education»]. URL: http://oipoppp.ed-sp.net/public/attached_files/5b7bb2dcc424a809787929.pdf [in Ukrainian].
5. Onyshchenko N.P. (2021). Osnovni shliakhy modernizatsii praktychnoi pidhotovky studentiv u zakladakh vyshchoi osvity [The main ways of modernizing the practical training of students in institutions of higher education]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*, 74, T. 3. 55–60 [in Ukrainian].
6. Rubliuk O.M., Kozlova O.F. *Skladovi modernizatsii struktury vyshchoi shkoly* [Components of modernization of the structure of higher education]. URL: https://college.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2017/04/St_1_Publiuk.pdf [in Ukrainian].

7. Filonenko O., Bilousova N., Hordienko T. (2020). Orhanizatsiia propedevtychnoi praktyky maibutnykh uchyteliv pochatkovykh klasiv yak pedahohichna problema [Organization of propaedeutic practice of future primary school teachers as a pedagogical problem]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and secondary schools*, 71, 235–241 [in Ukrainian].

8. Shulha L.V., Brazhnyk L.V., Vakulenko Yu.V. (2013). Pidvyshchennia yakosti universytetskoï osvity: profesiina ta praktychna pidhotovka fakhivtsiv [Improving the quality of university education: professional and practical training of specialists]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii – Scientific works of the Poltava State Agrarian Academy*, 1 (6), Vol. 2, 335–338 [in Ukrainian].

Filonenko O.

Candidate of Science in Pedagogics, Associate Professor at Pedagogics,
Primary Education and Educational Management Department,
Nizhyn Mykola Gogol State University
helen-1970@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1036-2158

Demchenko N.

Candidate of Science in Pedagogics, Associate Professor at Pedagogics,
Primary Education and Educational Management Department,
Nizhyn Mykola Gogol State University
nata.demchenko2020@gmail.com
orcid.org/0000-0003-1382-0756

Samoilenko O.

Candidate of Science in Pedagogics, Associate Professor at Pedagogics, Primary
Education and Educational Management Department,
Nizhyn Mykola Gogol State University
sov-15@ukr.net
orcid.org/0000-0002-2622-3064

MODERNIZATION OF PRACTICAL PREPARATION AS AN INTEGRAL COMPONENT OF THE FUTURE TEACHER TRAINING SYSTEM

Given the necessity to solve new socio-pedagogical problems of higher education, there is the need to improve the process of professional and pedagogical training for future teachers. The article analyzes the approaches of modern scientists to improvement and enhancement of practical training for higher education seekers, which can significantly increase the competitiveness of graduates in modern market conditions. Today there are strict requirements for the level of knowledge and skills of a higher education institution graduate and their ability to perform professional functions, which are largely formed in the process of practical training. It was investigated that scientists propose the development and implementation of an information system for forecasting and planning the labor market as well as studying the need for specialists in a particular field, so that higher education institutions could focus on the type of staff to train. It was noted that systematic cooperation with employers during the internship of students develops a strong relationship between higher education establishments and employers. It was concluded that modernization of practical training as an integral part of the future teacher training system requires changes both at the state level and at the level of higher education institutions. There are several topical aspects, namely creating a system of early adaptation of higher education seekers to the conditions of their future profession, ensuring permanent inclusion of students in various activities, monitoring the professional growth of a particular future teacher throughout the whole period of study, creating centres for practical training, facilitating the organization of practical training, promoting cooperation between heads of practice from university departments and heads of practice from basic institutions in order to create complex programs of practice.

Key words: modernization of practical training for future teachers, continuous practice, institutions of higher education.

ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

УДК 37+37.091.64:(075)](091)(430)''05/17''
DOI 10.31654/2663-4902-2022-PP-1-116-122

Мартинюк О. В.

завідувачка сектору науково-аналітичної роботи з видання навчальної літератури
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України,
аспірантка Ніжинського державного університету ім. М. В. Гоголя
martiniuk-ksu@ukr.net
orcid.org/0000-0002-7492-5714

**ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ТА НАВЧАЛЬНОЇ КНИГИ В НІМЕЧЧИНІ У VII–XVIII СТ.**

У статті розглядаються основні етапи становлення шкільної освіти у Німеччині у VII–XVIII ст. Висвітлено історичні аспекти, що формували тенденції її розвитку та лягли в основу сучасної системи освіти. Проаналізовано внесок представників німецької філософської думки та вплив їхніх ідей на процес виховання й навчання особистості. Розкрито роль суспільно-політичних та економічних чинників, що формували систему німецької шкільної освіти в певний історичний період. Охарактеризовано типи навчальних закладів, що сформувались протягом століть, ознайомлено з навчальними планами, обсягами та змістом освітньої роботи цих закладів.

Розглянуто розвиток друкарської справи та книговидання у Німеччині, зокрема створення навчальних книг, посібників, підручників. Здійснена спроба з'ясувати, як у VII–XVIII ст. під впливом об'єктивних обставин складалися уявлення про призначення та зовнішній вигляд шкільних підручників.

Відомо, що система освіти є важливим фактором національного розвитку кожної країни. Вона формується століттями під впливом багатьох чинників. Цікавим, на нашу думку, є становлення освіти у Німеччині, де розвиток відбувався під впливом традицій, релігійних та гуманістичних ідей. Ці чинники і стали підґрунтям для розвитку сучасних тенденцій в освіті.

Слід зазначити, що Німеччина сьогодні – децентралізована демократична держава, яка об'єднує 16 земель і має сформовану розгалужену систему освіти. В кожній землі питаннями освіти відає своє Міністерство культур. Нова освітня політика акцентує увагу на отриманні якісної освіти методами стимулювання самостійної роботи, доборі учбового матеріалу, вибіркового підходу до засвоєння знань, що сприяє розвитку логічного мислення, інтелектуальних здібностей та освіченості особистості в цілому. Утворилася розгалужена система закладів освіти, яка враховує всі потреби особистості та являє собою єдину структуру від дошкільних закладів до освіти дорослих. Її особливості формувались упродовж віків.

Ключові слова: історія, розвиток освіти, школи Німеччини, реформування, типи закладів освіти, навчальна книга.

Постановка проблеми. Освіта в наш час вимагає пошуку нових напрямів та форм її розвитку – найбільш демократичних, спрямованих на диференціацію та індивідуалізацію навчальної діяльності.

Для вирішення питань, пов'язаних з оновленням освіти сьогодення, корисним є досвід минулих поколінь. На нашу думку, знання історії є однією з педагогічних умов, підґрунтям для вибору правильного курсу для реформування та розвитку країни, а отже й освіти, на сучасному етапі. Цікавим для нас є досвід Німеччини з її різномірною диференціацією, що формувалася протягом століть. Освіта в цій країні формувалася під впливом релігійних та суспільно-політичних чинників, гуманістичних ідей філософів та педагогів, інноваційних перетворень, прокладала шлях демократизації, співпраці з іншими освітніми системами з великими труднощами. Їх природа закладена в особливих історично обумовлених факторах, які визначили вектор розвитку національної системи освіти в Німеччині в XXI столітті [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання історії розвитку та становлення освіти в Німеччині знаходяться в полі зору вітчизняних та зарубіжних дослідників. Аналіз їх праць дав змогу розглянути історичні аспекти, що вплинули на формування німецької освіти. Так, історію її становлення в різні епохи розглядали в своїх працях П. Автомонов, Б. Бонвеч, Н. Власов, А. Джурило, М. Левківський, О. Локшина, А. Сбруева, Н. Папенко, W. Bos, J. Fried, C. Fuhr, W. Hermann, E. Klieme, P. M. Roeder, P. Wende; розвиток реформаторської педагогіки Німеччини вивчали О. Коцюбинський, В. Меньшиков, О. Наумець, Л. Образцова, Л. Писарева, С. Uhlig С; зміст та навчальні плани різних типів державних освітніх закладів Німеччини на історичних етапах становлення проаналізували Б. Бім-Бад, Б. Мельниченко, Д. Скільський. Цікавими є дослідження І. Баренбаума, О. Говорова, В. Єсипової, С. Grannis, N. Learie, H. Vervliet щодо розвитку друкарської справи та книговидання у світі, зокрема у Німеччині, та створення перших підручників.

Метою статті є вивчення становлення шкільної освіти Німеччини та розвитку навчального книговидання на етапах історичного формування держави (упродовж VII–XVII ст.), аналіз навчальних планів та програм різних типів навчальних закладів, методів навчання і виховання, що стало підґрунтям для формування сучасного стану німецької освіти.

Виклад основного матеріалу. В VII ст. з поширенням християнства на території Європи почали створюватися школи. В Німеччині перші заклади освіти виникли при чоловічих монастирях. Одним з найголовніших предметів у монастирських школах було читання Біблії. Учні також вчили «сім вільних мистецтв» – тривіум (граматика, риторика і діалектика) та квадріум (арифметика, геометрія, астрономія і музика) [3]. В містах відкривалися соборні школи, де учні більш поглиблено вивчали «сім вільних мистецтв». Книг для навчання на кожного учня не вистачало. Вони коштували дорого та повільно переписувалися, а малюнки, передовсім релігійного змісту, і невеликі тексти зображувалися на дерев'яних дошках, з яких робився відбиток. Писали їх притаманним для німців готичним (чернечим) письмом: букви видовжені та щільно притиснуті одна до одної з підсиленням заломом. Це пов'язано зі специфічним заточенням пера, до того ж не вистачало необхідного матеріалу для написання книг [5, с. 180].

Поділ населення на класи сприяв утворенню різних умов для здобуття знань. Нижчі верстви населення основи знань отримували в церковно-парафіяльних школах, аристократи ж і феодали надавали перевагу лицарському вихованню своїх дітей. До 7 років вони виховувалися вдома, потім до 14 років служили пажами в будинках вельмож і опановували «сім лицарських чеснот»: вчилися фехтувати, їздити верхи на коні, стріляти з лука та полювати, співати пісні та складати вірші. Багато уваги приділялося вивченню релігії та опануванню придворним етикетом.

У період розквіту середньовіччя в XIII–XIV ст. ремісники почали об'єднуватися в цехи і гільдії. Це призвело до появи в Німеччині цехових шкіл. Вони були відносно незалежними від церкви, разом з опануванням ремісницької справи, учнів навчали читанню, письму та рахуванню.

Поряд з цим у XV ст. в Німеччині виникає друкарська справа. Перша друкарня пов'язана з іменем Йоганна Гутенберга. Йому належить розв'язання всіх основних технічних друкарських завдань: відтворення текстів шляхом відбитку з набору їх окремими літерами, технологія створення шрифту та склад його сплаву, конструкція

друкарського пресу. Все це було настільки технічно досконало, що на століття лишилося незмінним. Друкарні Гутенберга належать підручник з латинської граматики Е. Доната та релігійні навчальні посібники, які призначалися для церковних шкіл. Проте друкарська справа у Німеччині в такому вигляді проіснувала до XVII ст. та занепала через війни [5, с. 134–156].

В цей же час поряд із загальними рисами навчання і виховання підростаючого покоління, притаманними країнам Європи, в Німеччині були свої особливості, пов'язані з протистоянням двох конфесій – католиків та протестантів. Кожні з них намагалися використати заклади освіти для укріплення своєї влади. Такі школи були приєднані до церкви чи монастиря та сприяли розповсюдженню християнського реформаторського та релігійного виховання.

Програми та заклики протестантизму розглядали освіченість народу у володінні писемним мовленням, оскільки вважали необхідним для суспільного та церковного життя. Головний реформатор та засновник протестантизму М. Лютер поштовхом для створення шкіл вбачав низький рівень освіченості населення (всього 3 – 4 % населення). Насправді ж метою освіти та створення реформаторських шкіл було укріплення позицій нової релігії, її поширення серед народу, виховання освічених проповідників, які знають латинь і грецьку мову та можуть пояснити Священне Письмо. Невипадково у 1524 році він пише послання до членів рад усіх міст німецької землі про необхідність створення державної підтримки християнських шкіл. Лютер наполягав на необхідності масового тлумачення Святого Письма в закладах освіти, що підсилить вплив церкви та можливість «керувати масами» [2]. Він склав «Малий катехізіс» – основний шкільний підручник, у якому системно виклав основи євангельської церкви.

Велика роль у реалізації задуманого належить Ф. Меланхтону – філософу, філологу та історику, який систематизував учення Лютера, написав навчальні програми, підручники та посібники для протестантських шкіл. Серед них найвідоміші підручники з латинської граматики, риторики, богослов'я, етики та фізики.

Ідеї шкільної освіти знайшли втілення у 1528 році в трактаті «Саксонський шкільний плані» та відобразились у шкільних статутах Брауншвейга та Віттенберга, які затверджувались князями. Головний акцент у протестантських шкільних статутах робився на морально-релігійний урок. Підручником з лютеранського богослов'я до такого уроку був створений Лютером «Малий катехізіс». Він написаний та викладався німецькою мовою.

До середини XVI ст. утворилася система шкіл декількох рівнів. Здобуття освіти розпочиналось у міських школах (*stadtschule*) німецькою мовою, де навчались діти заможних громадян, і продовжувалось 6–7 років. Такі заклади освіти підпорядковувались міським магістрам (управителі міст) або знаходились в приватному підпорядкуванні. В уставах було прописано окреме навчання хлопчиків та дівчат, проте на практиці часто це порушувалось. Діти з бідних сімей навчались у нижчих школах (*unterstufe*). Тут учні вивчали катехізіс, церковні співи, читання, письмо та рахування. В сільських початкових школах також вчили основи релігійного культу та грамоту.

Поряд з німецькомовними закладами в цей час існували міські школи, де учні навчались латинською мовою. Основним у таких школах було вивчення релігії та опанування ведення ділової документації і кореспонденції латиницею [3].

В 11–12 років здібні учні переходили до навчання в гімназії (*Gymnasium*). Оскільки це була підготовка до вступу в університет, поряд з вивченням німецької мови, ґрунтовно вивчали латинську та грецьку, теологію і риторику. Була розроблена система чотирьох гімназійних класів зі шкільною програмою, де чітко прописували, що має вивчатись у кожному класі. Учні навчались у гімназії до 16–17 років.

Досить значною була і роль єзуїтів в розвитку освіти Німеччини. У другій половині XVI ст. почали видавати шкільні статuti в католицьких районах країни. Так у 1563 році монахом П. Канізієм був написаний католицький «Триденський катехізіс», на основі якого створений підручник для початкових класів. У 1599 році католицький світ сформував свою концепцію освіти, закріпивши її у «*Ratio Studiorum*». Предмети і теми навчального плану знаходились у рамках європейської гуманістичної традиції.

Єзуїти були гарними організаторами шкільної справи, викладачами університетів, встановлювали в своїх навчальних закладах зразковий порядок. Їх система освіти була розрахована переважно на дітей заможних громадян, але заради популярності ордену вони безкоштовно навчали всіх дітей, шукаючи розумних і талановитих серед бідного населення. Єзуїти використовували такі форми і методи навчання як занурення у власний шкільний світ, сталі класи з екзаменами та публічним висвітленням успіхів у навчанні. Шкільний театр був обов'язковою поза-шкільною діяльністю як зв'язок із сучасним світом.

Поступово до кінця XVI ст. в католицьких областях, особливо в Баварії, створилася система початкових шкіл, гімназій, інтернати для бідних учнів, пансіони для молодих дворян, семінарії, де навчали майбутніх членів ордену [8, с. 43–45].

У наступних століттях народна школа (Volksschule) відділяється від церкви та переходить у підпорядкування держави. Освіта стає примусовою, набуває статусу обов'язковості, про що вперше написано у Веймарському (1619 рік), а згодом у Готському (1642 рік) шкільних статутах: діти обох статей старше 5 років ходять до школи, «аж доки вивчать усе те, що їм необхідно знати, і будуть визнані керівництвом школи випускниками» [8, с. 52]. Вони здобувають початкову освіту, вивчаючи читання, письмо, релігію та спів, а за пропущений урок батьки мали заплатити штраф.

Подальшого розвитку народна школа зазнала під час правління Фрідріха-Вільгельма I. Своїми указами 1716 та 1717 років він законодавчо врегулював питання обов'язковості навчання, матеріального забезпечення діяльності шкіл, особливо сільських, та відкрив нові заклади в деяких землях. А в 1763 році Фрідріх II Великий, розуміючи цінність елементарної освіти для економічного життя народу і військової служби, своїми указами в Бранденбурзько-Пруській державі доповнив попередні нормативно-правові акти, затверджуючи обов'язкову освіту до 13–14 років. Згідно з указами уроки проводилися щоденно з перервою на обід, крім середи та суботи, за які батьки сплачували вчителю. Зміст навчання в старших класах доповнювався лічбою, основами природознавства, елементами метрології та історією, поступово зникає як предмет латинська мова.

У Саксонському шкільному статуті у 1773 році до вже визначених предметів для старшої школи додаються географія, церковна історія, дещо про сільське та міське господарство, ремесла та професії, вивчаються основні державні та церковні закони. Всі уроки запропоновано проводити в «приємній розмовній формі» [4, с. 203] для більш кращого засвоєння та зв'язку з практичним життям. Підручники того часу мали вигляд рукописної книги з залишеним для вписування місцем. Друкування в типографіях відбувалося шляхом відбитку окремих слів або невеликих текстів на папір. Таким чином були надруковані підручники з історії та граматики [7].

Вже у кінці XVIII ст. в системі освіти почали відбуватися перші прояви зовнішньої диференціації. Оскільки навчання в школі було платне, не всі версти населення могли здобувати однакову освіту. Навчальні заклади різнилися за терміном навчання, за якістю освітніх послуг, за соціальним статусом учнів. Деякі заклади дозволяли обирати учням предмети та додатково відвідувати лекції [6, с. 116–123]. Поряд із школами старого типу – початковими, латинськими (граматичними), народними, з'явилися сучасні школи, в яких перевага в навчанні надавалася точним наукам та сучасним мовам.

Одночасно з державними школами існували приватні навчальні заклади. Особливо вони були поширені у великих містах. Проте з розвитком семінарій для вчителів та підвищенням рівня громадських шкіл, приватні почали зникати. І хоча шкільними статутами передбачалося багато, на практиці далеко не все було реалізовано в тогочасних школах, оскільки тоді ще не було вчителів зі спеціальною професійною підготовкою. В селах учителями були ремісники, кравці, відставні військові, а в містах – паламарі, які самі навчалися у таких народних школах [8, с. 134].

Характерною тогочасною народною школою у Німеччині була система навчально-виховних закладів Франке, до якої входили школа для сиріт, початкова школа, латинська школа та педагогіум. Для кожної верстви були свої класи. Діти-сироти та діти з бідних сімей навчалися безкоштовно, а діти заможних німців платили за навчання та навчальні посібники. Освітній процес у цих закладах зводився до

вивчення реальних предметів та праці. Так у початковій школі, поряд із записаними у шкільних статутах предметами, учні засвоювали природознавство, історію, астрономію та арифметику, ходили на прогулянки й екскурсії, вдавалися до практичних занять.

Після закінчення початкової школи діти з бідних сімей вступали до елементарної школи – педагогіуму, де поряд з класичними мовами вивчали «механічні мистецтва» у спеціально обладнаних майстернях [4, с. 205]. Так вони здобували ремісничку професію, відвідуючи майстерні та мануфактури на практичних заняттях. Ці заклади сприяли появі та розвитку сучасних реальних шкіл. Іноді в елементарних школах вчилися не тільки діти, а й дорослі, які хотіли здобути якісь професійні знання та навички.

У дворянських сім'ях діти ходили в приватні школи та пансіони або вчителі приходили до них додому. Діти заможного населення також могли здобувати середню освіту в гімназіях. Вони відкривалися в різних містах тодішньої Німеччини – Берліні, Франкфурті, Геттінгені, Нюрнберзі, Штутгарті.

Навчальний план гімназій постійно вдосконалювався, оскільки вони вели підготовку молоді не лише до навчання в університетах, а й формували шляхетну людину, здатну належно поводитися у вищих суспільних колах. Зміст навчання становили класичні мови та література, математика, астрономія, історія, правознавство, географія. Введено нові іноземні мови, зокрема французьку та англійську. В гімназіях готували службовців для роботи в державних установах, а також до опанування вчених професій в університетах – юриста, медика, богослова [4, с. 206].

Для підготовки знатного юнацтва до придворної військової та цивільної служби поряд з гімназіями відкривались середні школи особливого типу – лицарські академії, де поряд з мовами, географією, історією, правом та риторикою вивчали танці, фехтування та верхову їзду. Учні мали право вибирати як обов'язкові, так і факультативні предмети (фізику, астрономію, англійську чи іспанську мови, військові науки). Такі лицарські академії відкривалися у багатьох великих містах Німеччини і згодом перетворилися у кадетські корпуси, а в Галле та Ерлангені на університети.

На вимогу промисловості у другій половині XVIII ст. у Німеччині виникли реальні школи (Realschule). Вперше реальна школа була заснована Х. Землером у місті Галле та мала на меті готувати молодь до практичних професій писарів, управителів маєтків, купців. Основними предметами, які викладали у школі були механіка, математика та економіка.

Досить потужною реальною школою була економіко-математична школа, заснована у Берліні Й.-Ю. Геккером. Вона мала три відділи: німецької мови, латинської мови та реальних наук; та вісім класів: математичний, геометричний, архітектурно-будівельний, географічний, фізичний, торгівельний, економічний та мануфактурно-комерційний. Учням дозволялося вивчати дисципліни за своїм бажанням, для них організовували практичні заняття та екскурсії на фабрики та майстерні [8, с. 116–119].

На кінець XVIII ст. сформувалася така система шкільної освіти з її типами закладів освіти, що лягла в основу сучасного її розвитку.

Отже, за результатами виконаного дослідження можна зробити висновки:

8. Аналіз наукової літератури дав змогу визначити й охарактеризувати основні напрямлення розвитку шкільної освіти протягом XV–XVIII століть: типи закладів освіти, методи та засоби навчання, ступінь підготовки педагогічних кадрів та ідеї перших німецьких педагогів.

9. Процес розвитку шкільної освіти та підручника як важливого засобу навчання у школах трансформовався на різних етапах розвитку Німеччини залежно від конкретних історичних умов. Він є результатом соціально-політичних чинників, що відбувались у Німеччині.

Література

1. Автомонов П. Педагогіка діалогу. Інновації зарубіжної школи: навч. посіб. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2012. 271 с.

2. Бонвеч Б. История Германии. Москва: Изд-во «КДУ» МГУ им. М. В. Ломоносова, 2008. Т. 1. С древнейших времен до создания Германской империи.
3. Мартинюк О. В. Історія розвитку шкільної освіти Німеччини. *Сучасна гуманітаристика*: збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 9 грудня 2019 р. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.), 2019. Вип. 14. 284 с. С. 50–53.
4. Скільський Д. Історія зарубіжної педагогіки: посібник. Київ: Смолоскип, 2011. 376 с.
5. Шомракова И., Баренбаум И. Всеобщая история книги. Санкт-Петербург: Профессия, 2005. 392 с.
6. Peter Martin Roeder. Achum Leschinsre, Schule im historischen Prozess, Stuttgart 1973.
7. Vervliet H. D. The Book through Five Thousand Years. 1972.
8. Weimer, Hermann: Geschichte der Padagogik / von Hermann Weimer. 19., vollig neu bearb. Aufl. von Juliane Jacobi. Berlin [u.a.]: de Gruyter, 1992. 232 s. (Sammlung Goschen; 2080) ISBN 3-11-012229-4.

References

1. Avtomonov, P. (2012). Pedahohika dialohu. Innovatsii zarubizhnoi shkoly [Dialogue pedagogy. Innovations of a foreign school]. Kiyv: VPTs «Kyivskiy universytet» [in Ukrainian].
2. Bonvech, B. (2008). Ystoryia Hermanyu [History of Germany]. Vol. 1. Moskva [in Russian].
3. Martyniuk, O.V. (2019) Istoriia rozvytku shkilnoi osvity Nimechchyny [History of the development of school education in Germany]. *Modern humanities – Suchasna humanitarystyka*, 14. 50–53. Pereiaslav-Khmelnyskyi [in Ukrainian].
4. Skil'skyi, D. (2011) *Istoriia zarubizhnoi pedahohiky* [History of foreign pedagogy]. Kyiv [in Ukrainian].
5. Shomrakova, Y. & Barenbaum, Y. (2005). *Vseobshchaia ystoryia knyhy* [General history of the book]. SPb.: Professyia [in Russian].
6. Peter Martin Roeder (1973). Achum Leschinsre, Schule im historischen Prozess, Stuttgart [in Germany].
7. Vervliet, H.D. (1972). The Book through Five Thousand Years [in English].

Martyniuk O.

Head of the sector of scientific and analytical work
from the publication of educational literature
DNU «Institute for Modernization of the Content of Education»
Ministry of Education and Science of Ukraine,
graduate student of Nizhyn Mykola Gogol State University
martyniuk-ksu@ukr.net
orcid.org/0000-0002-7492-5714

HISTORICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF SCHOOL EDUCATION AND EDUCATIONAL BOOK IN GERMANY IN THE VII–XVIII CENTURIES

The article considers the main stages of formation of school education in Germany in the VII–XVIII centuries. There have been highlighted the historical aspects that formed the trends of its development and formed the basis of the modern education system. There has been analyzed a contribution of representatives of German philosophical thought and the influence of their ideas on the process of education and training of the individual. There has been revealed the role of socio-political and economic factors that shaped out the system of German school education in a certain historical period. The types of educational institutions that have been formed over the centuries have been characterized. Also there have been described some curricula, volumes and content of educational work of these institutions.

There has been considered a development of printing and book publishing in Germany and the creation of textbooks, manuals and textbooks, in particular. An attempt has been made to find out how, in the 7th and 17th centuries, under the influence of objective

circumstances, ideas about the purpose and appearance of school textbooks were formed.

It is a well-known fact that the education system is an important factor in the national development of each country. It is formed over the centuries under the influence of many factors. In our opinion, the formation of education in Germany, where development took place under the influence of traditions, religious and humanistic ideas, is worth our interest. These factors have become the basis for the development of modern trends in education.

It should be noted that Germany today is a decentralized democracy, which unites 16 federal states and has an extensive education system. In each state the Ministry of Culture is in charge of education. The new educational policy focuses on obtaining quality education by methods of stimulating independent work, selection of educational material, selective approach to the acquisition of knowledge, which promotes the development of logical thinking, intellectual abilities and education of the individual as a whole. There has been formed an extensive system of educational institutions, which takes into account all the needs of the individual and is a single structure from preschool to adult education. Its features have been formed over the centuries.

Key words: history, development of education, schools in Germany, reform, types of educational institutions, textbook.

ШАНОВНІ АВТОРИ!

При поданні рукописів у наступні випуски журналу «Наукові записки» Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя просимо дотримуватися **НОВИХ ПРАВИЛ** оформлення та подання рукописів до журналу

Збірник наукових праць «**Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)**» – це наукове фахове видання з психолого-педагогічних наук, засноване у 1996 році Ніжинським педагогічним інститутом, з 2004 року – Ніжинським державним університетом імені Миколи Гоголя.

Свідоцтво про реєстрацію: *КВ № 17181-5951 Р від 26 квітня 2019 р.*

Періодичність: **4 рази на рік.**

Міжнародний стандартний номер періодичного друкованого та / або електронного видання

ISSN: 2663-4902 (Online)

ISSN: 2522-1736 (Print)

У збірнику висвітлюються актуальні питання загальної педагогіки та історії педагогіки, теорії та методики навчання окремих галузей знань, теорії і методики виховання, теорії і методики професійної освіти, теорії і методики управління освітою.

Збірник наукових праць «Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)» є фаховим виданням (категорія «Б») на підставі наказу МОН України № 157 від 09.02.2021 року (додаток № 4) **з педагогічних наук (011 – Освітні, педагогічні науки).**

Журнал включено до наукометричних баз даних:

Index Copernicus International;

Google Scholar;

Open Ukrainian Citation Index (OUCI);

Bielefeld Academic Search Engine (BASE);

WorldCat.

Редакція здійснює присвоєння кожному опублікованому матеріалу міжнародного цифрового ідентифікатора DOI.

До друку приймаються статті докторів наук, кандидатів наук, молодих науковців (аспірантів, здобувачів), а також інших осіб, які мають вищу освіту та займаються науковою діяльністю. Редакція залишає за собою право на редагування і відхилення статей. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Передрук матеріалів збірника дозволяється тільки з дозволу автора і редакції.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 011 ОСВІТНІ, ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

1. МЕТОДОЛОГІЯ І ТЕОРІЯ ПЕДАГОГІКИ
2. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ
3. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА
4. ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Мова публікації: українська, білоруська, російська, англійська, польська.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ РУКОПISY

1. Формат А4; орієнтація – книжкова, матеріали збережені та підготовлені у форматі Microsoft Word (*.doc або *.docx). Поля з усіх сторін – 20 мм; шрифт – 14, основний шрифт – Times New Roman, *Arial i Courier New для текстових фрагментів*; інтервал між рядками – 1,5; вирівнювання тексту – по ширині; автоматична розстановка переносів – включена; абзацний відступ – 1,25 см; нумерація сторінок – не ведеться.

2. *Малюнки та таблиці необхідно подавати в статті безпосередньо після тексту, де вони згадуються вперше, або на наступній сторінці. Розмір шрифту табличного тексту зазвичай на 2 пункти менше основного шрифту. Кількість таблиць, формул та ілюстрацій*

має бути мінімальною та доречною. Рисунки і таблиці на альбомних сторінках не приймаються.

3. Нерозривний пробіл (Ctrl+Shift+пробіл) ставиться обов'язково: між ініціалами та прізвищем (С. Русова); після географічних скорочень (м. Київ); між знаками номера (№) та параграфу і числами, які до них відносяться; у посиланнях на літературу [14, с. 60]; всередині таких скорочень: і т. д., і т. п. тощо; між внутрішньотекстовими пунктами й інформацією, яка йде після них, між числами й одиницями виміру (20 кг), а також дат (XX ст., 2002 р.).

4. Посилання на літературу подаються у тексті тільки у квадратних дужках до прикладу: [1, с. 2], бібліографічний список у кінці тексту. Посторінкові виноски та посилання не допускаються.

5. Г. Славтіч приділяє увагу проблемі формування психологічної культури навичок ділового спілкування, обґрунтовує зміст та умови її формування [1, с. 2]. Вчена визначає такі особливості розвитку психологічної культури ділового спілкування як «якісна характеристика потреби у спілкуванні, рівень її розвитку, мотиви спілкування, операційний компонент спілкування, рівень знань про професії бізнесу, техніка спілкування» [1; 6, с. 9–10].

6. Бібліографічний опис списку використаних джерел оформлюється з урахуванням розробленого в 2015 році Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» (ДСТУ 8302:2015 р.).

7. References. Оформлюється відповідно до стандарту APA (APA Style Reference Citations). Автор (трансліт), назва статті (трансліт), назва статті (в квадратних дужках переклад англійською мовою), назва джерела (трансліт), вихідні дані (місто з позначенням англійською мовою), видавництво (трансліт).

Для складення списку за стандартом APA пропонуємо скористатися одним із генераторів посилань: Link1, Link2.

Наприклад:

1. Berezka, S.V. (2019). *Osoblyvosti psykhokorektsii povedinkovykh rozladiv ditei z porusheniam intelektualnoho rozvytku zasobamy art-terapii* [Features of psychocorrection of behavioral disorders of children with intellectual disabilities by means of art therapy]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

2. Kzhaklevska, E. & Viliamsn, H. (2013). *Molodizhna polityka v Ukraini. Vysnovky Komandy mizhnarodnykh ohliadachiv Rady Yevropy* [Youth policy in Ukraine. Conclusions of the Council of Europe International Observer Team]. Strasbourg: Vydavnytstvo Rady Yevropy. 9. 192 [in English].

3. Bozhovich, L.I. (2008). *Lichnost i ieiie formirovaniie v detskom vozraste* [Personality and its formation in childhood]. Sankt-Peterburg: Piter [in Russian].

5. Транслітерація імен та прізвищ з української мови здійснюється відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 р. № 55 (Link.).

6. Транслітерація з російської мови здійснюється відповідно до ГОСТ 7.79-2000. Система стандартів по інформації, бібліотечному и издательскому делу. Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.

7. Авторські примітки оформлюються наприкінці сторінок з використанням символу * як знаку виноски. Обсяг статті – 10–20 стор.

8. Реферат англійською мовою має бути оформлений згідно міжнародних вимог до наукових видань і мати: обсяг 1800–2000 знаків; інформативність (не містити загальних слів); оригінальність (не бути калькою анотації українською або російською мовою); змістовність (відображати головний зміст статті та результати досліджень), структурованість (наявність обов'язкових елементів: мета, методика, результати, наукова новизна, практична значущість, ключові слова).

За достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори публікації.

Відповідальність за дотримання академічної доброчесності під час здійснення освітньо-наукової діяльності несуть автори поданих наукових статей. Відповідно до статті 42 Закону України «Про освіту» (05.09.2017 № 2145-VIII) академічною доброчесністю визначається сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та / або наукових (творчих) досягнень.

Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками передбачає:

- посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

- надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність тощо.

Порушенням академічної доброчесності вважається:

- **академічний плагіат** – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та / або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;

- **самоплагіат** – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;

- **фабрикація** – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;

- **фальсифікація** – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;

- **обман** – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування тощо.

Рукописи, що не відповідають вимогам, редакція не реєструє й не розглядає з метою публікації.

УМОВИ ОПЛАТИ

Редакційний збір становить 60 гривень за одну сторінку. До друку приймаються статті обсягом від 10 до 20 сторінок. Редакційний збір покриває витрати, пов'язані з редагуванням статей, макетуванням та друком журналу. Поштова пересилка журналу авторам здійснюється на вказане ним поштове відділення Нової Пошти за рахунок автора.

Редакційна колегія наукового вісника здійснює внутрішнє анонімне рецензування та перевіряє їх на плагіат. У разі вдалого проходження перевірки авторам надсилаються реквізити для оплати публікаційного внеску. В іншому випадку стаття повертається на доопрацювання.

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 378:14

Демченко Н. М.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки,
початкової освіти та освітнього менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
nata.demchenko2020@gmail.com
orcid.org/_____

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Анотація українською мовою.

Обсяг: 1800–2000 знаків без пробілів.

Ключові слова: 5–10 слів чи словосполучень.

THEORETICAL ASPECTS OF RESEARCHING THE PROBLEM OF BUSINESS COMMUNICATION CULTURE FORMATION

Demchenko N.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Pedagogics,
Primary Education and Educational Management
Nizhyn Gogol State University
nata.demchenko2020@gmail.com
orcid.org/_____

Анотація англійською мовою.

Обсяг: 1800–2000 знаків без пробілів.

Key words: 5–10 слів чи словосполучень.

ДЛЯ ПРАЦЬ З ТЕОРІЇ

Постановка проблеми (формулюється у загальному вигляді та обґрунтовується її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями).

1. Аналіз останніх досліджень і публікацій (у яких започатковано розв'язання порушеної проблеми, на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття).

2. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття.

3. Формулювання мети статті (постановка завдання).

4. Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

5. Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

ДЛЯ ПРАЦЬ З МЕТОДИКИ

Вступ (вказується новизна теми та актуальність наукових рішень).

1. Теоретичне обґрунтування проблеми.

2. Методологія та методи.

3. Результати та дискусії.

Висновки (розгорнуті конкретні висновки за результатами дослідження і перспективи подальших досліджень у цьому напрямку).

Література

1. Пєша І. В. Напрями та завдання молодіжної політики на рівні територіальної громади. Державне управління та місцеве самоврядування. 2019. Вип. 3 (42). С. 98–103.

References

1. Piesha, I.V. (2019). Napriamy ta zavdannia molodizhnoi polityky na rivni terytorialnoi hromady [Directions and tasks of youth policy at the level of the territorial community]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriadvannia – Public administration and local selfgovernment*. 3 (42), 98–103 [in English].

ПОРЯДОК ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ

Для опублікування статті у № 1 Збірнику наукових праць «Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) необхідно надіслати електронною поштою на адресу ped.kaf.n@gmail.com або nata.demchenko2020@gmail.com до 20 квітня 2021 року (включно) наступні матеріали:

1) довідку про автора: прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи (для аспірантів – місце навчання), посада, науковий ступінь, вчене звання, *orcid*, *e-mail*, домашня адреса (індекс обов'язково), адреса електронної пошти, контактні телефони;

2) авторську угоду (link);

3) статтю;

4) рецензію – відгук спеціалістів у відповідній галузі науки (доктора наук).

У разі успішного рецензування статті необхідно надіслати відскановану електронну копію підтвердження сплати редакційного збору.

Без попередньої оплати стаття до друку не допускається.

Приклад підпису файлів: Коваленко_стаття, Коваленко_квитанція.

Електронна адреса: nata.demchenko2020@gmail.com

КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Кафедра педагогіки, початкової освіти
та освітнього менеджменту
НДУ імені Миколи Гоголя, вул. Графська, 2
м. Ніжин, Чернігівська обл., Україна, 16602
Телефон: +38 098 445 62 71
ped.kaf.n@gmail.com
nata.demchenko2020@gmail.com

У РАЗІ НЕДОТРИМАННЯ АВТОРАМИ ВСІХ ВИЩЕЗАНАЧЕНИХ УМОВ
РЕДАКЦІЯ МАЄ ПРАВО ПОВЕРНУТИ СТАТТЮ
НА ДООПРАЦЮВАННЯ ЧИ ВІДМОВИТИ В ЇЇ ДРУКУВАННІ